

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Filozofická fakulta

Historický ústav

Politický a společenský vývoj Svitav v letech 1945–1948

Diplomová práce

Autor: Bc. Petr Mordaninec
Studijní program: N7105 Historické vědy
Studijní obor: Historie
Vedoucí práce: PhDr. Tomáš Hradecký, Ph.D.

Hradec Králové, 2017

Zadání diplomové práce

Autor: Petr Mordaninec

Studium: F15NP0040

Studijní program: N7105 Historické vědy

Studijní obor: Historie

Název diplomové práce: **Politický a společenský vývoj Svitav v letech 1945-1948**

Název diplomové práce AJ: Political and Social Development of Svitavy in 1945-1948

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se bude zabývat politickým a společenským vývojem města Svitavy v letech 1945-1948. Nastíní problematiku vzniku a působení ONV Svitavy, činnosti politických subjektů a spolků ve Svitavách a události února 1948. Diplomová práce se bude dále zabývat fungováním a změnami v organizační struktuře ONV Svitavy a rovněž volbami do Ústavodárného národního shromáždění dne 26. května a jejich výsledky. Pozornost bude dále věnována zvyšujícímu se vlivu zástupců Komunistické strany Československa, která právě ve Svitavách měla jednu z největších základen v Pardubickém kraji. Hlavním cílem práce bude objasnit specifika vývoje v daném městě a analyzovat změny v okresním národním výboru od května 1945 do února 1948. Metoda komparativní a analytická, metoda přímá a nepřímá. Archivní prameny v SOkA Litomyšl, kroniky, dobový tisk, odborná literatura, diplomové práce.

BALÍK, Stanislav: Komunální politika: obce, aktéři, cíle místní politiky. Praha 2009. KAPLAN, Karel: Československo v letech 1945-1948. Praha 1991. KLADIVA, Jaroslav: Kultura a politika (1945-1948). Svoboda, Praha 1968. FIKEJZ, Radoslav-VELEŠÍK, Vladimír: Kronika města Svitav. Svitavy 2006. VELEŠÍK, Vladimír: Osídlování Svitavska v letech 1945-1947. Svitavy 2000. Seznam pramenů: Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Okresní národní výbor Svitavy Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Sokol Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Mezifondový soubor kronik, kronika města Svitav Periodikum Pochodeň Periodikum Právo lidu

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Tomáš Hradecký, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Ondřej Felcman, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 18.12.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval (pod vedením vedoucího diplomové práce) samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 10. 5. 2017

.....

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu diplomové práce PhDr. Tomáši Hradeckému, Ph.D. za trpělivost, odborné vedení a cenné rady, jež mi poskytl při zpracování daného tématu. Dále děkuji Mgr. Stanislavu Konečnému z archivu v Litomyšli za jeho čas a ochotu, kterou mi věnoval během bádání v archivních pramenech. Rovněž děkuji svým rodičům a prarodičům, kteří mě po celou dobu studia plně podporovali.

Anotace

MORDANINEC, Petr. *Politický a společenský vývoj Svitav v letech 1945–1948*. Hradec Králové: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2017, 68 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá kulturním a politickým vývojem Svitav mezi koncem druhé světové války a únorovým převratem v roce 1948. Osvětluje rozvoj české poválečné kultury v před válkou německém městě a ukazuje nesnáze spojené s tímto rozvojem. V kulturní oblasti autor dále řeší problematiku institucí, které měly ve Svitavách kulturu na starost, především kulturního oddělení a místní osvětové rady. V diplomové práci je také nastíněn poválečný vývoj městské knihovny, muzea a tělovýchovné jednoty Sokol. V části, která sleduje politický vývoj Svitav, jsou popsány složitosti, které doprovázely vznik prvních poválečných úřadů ve městě, přičemž autor detailně líčí politické události mezi léty 1946–1948 s důrazem na činnost místního národního výboru. Pozornost je dále věnována zvyšující se síle Komunistické strany Československa s ohledem na její drtivé volební vítězství v květnu 1946, které vygradovalo celkovou výměnou jejího zastoupení v Místním národním výboru Svitavy a dosazením spolehlivých straníků v listopadu 1947. V neposlední řadě tato diplomová práce řeší tuto rekonstrukci i z pohledu samotné komunistické strany ve Svitavách. Cílem této diplomové práce je poukázat na složitosti, které provázely poválečné Svitavy v kulturní oblasti, a také objasnit příčiny narůstající moci komunistické strany v místním národním výboru. Výzkum se opírá o studium archivních pramenů uložených ve Státním okresním archivu v Litomyšli, dobového tisku a dostupné literatury.

Klíčová slova: Svitavy, místní národní výbor, kultura, politika, Komunistická strana Československa, 1945–1948

Annotation

MORDANINEC, PETR. *The Political and Social Development of the Town of Svitavy in 1945–1948*. Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2017, 68 pp. Diploma Dissertation.

The Diploma Dissertation deals with the cultural and political development of the Town of Svitavy between the end of the Second World War and so called February Coup in 1948. It explains the development of the Czech after-war culture in before the war German town and shows the difficulties connected with this development. Regarding the cultural area, the author also looks into the problematic of institutions responsible for the culture, above all the culture department and the local public enlightenment organization. In the Diploma Dissertation, the development of a municipal library, a museum and Sokol Sports Club is outlined as well. In the part of the Dissertation which deals with the political development of the Town of Svitavy, the difficulties following the constitution of the first after-war authorities in the town are outlined, and the author describes political events between the years 1946 and 1948 in detail and with the emphasis on the activity of the Local National Committee. Then, the attention is paid to the increasing power of the Communist Party of Czechoslovakia considering its crushing victory in elections in May 1946 which culminated by an overall replacement of its representation in the Local National Committee of the Town of Svitavy and an instalment of reliable party members in November 1947. Last but not least, this Diploma Dissertation looks into this reconstruction also from the point of view of the Communist Party in Svitavy. The aim of this Dissertation is to show the difficulties accompanying after-war Svitavy in the cultural area and to clarify the reasons of the increasing power of the Communist Party in the Local National Committee. The research is based on studying archive sources placed in the State District Archive in the Town of Litomyšl, a period press and an available literature.

Key words: the Town of Svitavy, the Local National Committee, culture, politics, the Communist Party of Czechoslovakia, 1945–1948

Obsah

Úvod.....	8
Problematika poválečných Svitav	13
1 Rozvoj kultury ve Svitavách v letech 1945–1948	15
1.1 Kultura ve Svitavách v prvních poválečných měsících.....	15
1.2 Rozvoj kultury ve Svitavách v letech 1946 a 1947	18
1.2.1 Muzeum ve Svitavách	20
1.2.2 Knihovna ve Svitavách.....	23
1.3 Kultura ve Svitavách z pohledu pověřených úřadů	25
1.3.1 Místní osvětová rada	25
1.3.2 Kulturní oddělení při místním národním výboru	27
1.3.3 Přejmenování německých ulic ve Svitavách	32
1.3.4 Zlomový rok 1947	34
1.4 Tělocvičná jednota SOKOL Svitavy	36
1.4.1 Problémy ohledně vhodných prostor ke cvičení	39
2 Politický vývoj ve Svitavách v letech 1945–1948	42
2.1 Problematika vzniku a vývoje Místní správní komise ve Svitavách v r. 1945.....	42
2.1.1 Úřad pro Němce	45
2.2 Politické strany ve Svitavách 1945–1948.....	45
2.3 Fungování MNV Svitavy v první polovině roku 1946.....	48
2.4 Fungování MNV Svitavy ve druhé polovině roku 1946	51
2.5 Fungování MNV Svitavy v roce 1947.....	54
2.6 Listopadová rekonstrukce MNV Svitavy	56
2.7 Josef Stejskal – poslední zastávce demokratických hodnot v MNV Svitavy.....	59
2.8 Únorový epilog v roce 1948	63
2.9 Obvodní výbor KSČ ve Svitavách a jeho úloha v letech 1946–1947	67
2.9.1 Organizační a pracovní komise při vedení strany KSČ ve Svitavách.....	68
2.9.2 Činnost širšího a užšího výboru KSČ ve Svitavách v říjnu a listopadu 1947	70
Závěr.....	75
Seznam zkratk	79
Seznam pramenů a literatury	80

Úvod

Kulturní a politický vývoj Svitav po druhé světové válce nebyl jako téma diplomové práce vybrán náhodně. Ve Svitavách jsem prožil dětství a shodou okolností má toto město také velice pozoruhodnou historii, a to zejména s ohledem na to, že až do konce druhé světové války mělo čistě německý profil. Svitavy zároveň patří mezi města, ve kterých došlo po válce k masivnímu odsunu Němců, na jejichž místa přišli čeští obyvatelé, kteří během krátké doby přetvořili ráz města na typicky české.

Tato diplomová práce klade důraz především na kulturní a politický vývoj, což má své jasné opodstatnění. Kultura byla totiž v poválečných Svitavách nesmírně důležitá, a to především ve vztahu k novým osídlencům, kteří se s městem potřebovali sžít, přičemž kulturní program jim k tomu naskýtal ideální příležitost a zároveň pomáhal utužit češství v těch, kteří ve Svitavách zůstali i přes válečné roky a hrdě se hlásili k české menšině ve městě. Svitavská poválečná kultura se rozvíjela především do druhé poloviny roku 1946, respektive do první čtvrtiny roku následujícího, kdy se konečně podařilo otevřít místní muzeum, tedy poslední kulturní instituci, která ve městě chyběla. Od května roku 1946 začala ve městě hrát prim také politika, která však byla až do poloviny roku 1947 poněkud skrytá v hávu společné spolupráce všech politických subjektů na poválečné obnově města. S rostoucí touhou komunistické strany po uchopení moci ve státě narůstalo i napětí ve společnosti. Zatímco komunisté na celonárodní úrovni hledali způsoby, jak se dostat legálně k moci, ve Svitavách vyhráli volby s takovým náskokem, že se na své politické konkurenty nemuseli téměř vůbec ohlížet. Vládnutí komunistů s nekomunistickými subjekty ve Svitavách však vydrželo na demokratických principech až do listopadu 1947. V ten měsíc totiž komunisté rozhodli skoncovat se straníky, kteří vyznávali spolupráci a kooperaci napříč politickým spektrem, a dosadili nové funkcionáře razící novou a tvrdou linii strany. Tito noví členové, kteří byli oddáni komunistické myšlence, razantně odmítli jakékoliv ústupky a postupně začali potírat svou konkurenci. Téměř všichni nekomunisté jejich nátlaku nakonec podlehl. Těm, co se podařilo odolat, zlomil vaz komunistických převrat v únoru 1948. Událostmi z únorových dnů také tato diplomová práce končí.

Tato práce si klade za cíl především seznámit širokou svitavskou veřejnost, a nejen tu, s poválečným vývojem kultury a politiky, tedy dvou stěžejních složek veřejného života, a poukázat na složitou problematiku rozvoje Svitav po druhé světové válce. Jedním z dalších cílů této diplomové práce by mělo být probudit zájem o toto téma mezi badateli, neboť se

domnívám, že poválečný stav ve městě skýtá ještě spoustu prostoru pro další detailnější vhledy do dané problematiky.

Co se týče metodologie práce, tak s přihlédnutím k regionálnímu charakteru této diplomové práce byla využita především přímá metoda, kdy bylo čerpáno hlavně z původních dokumentů archivní povahy. V této fázi docházelo k analytickému zpracování a přípravě k nezbytné komparaci. Komparativní metoda byla vhodně kombinována se synchronním přístupem k provedené heuristice. Tyto dvě metody mi pomohly rozklíčovat mnohdy nepřehledný vývoj ve městě po druhé světové válce. Výsledkem výzkumu je proto celkový analytický přehled zhodnocený v závěrečné syntéze, poukazující na specifický vývoj sledované problematiky. Na regionální dějiny je často nahlíženo s despektem, neboť v mnoha případech nereflektují události celospolečenského charakteru. Tato předkládaná diplomová práce však tento nedostatek nemá, protože v mnoha případech bylo dokonce nezbytně nutné poukázat na vývoj, který se odehrával na úrovni celé republiky.

Hlavním zdrojem historického poznání kulturní a politické problematiky Svitav po druhé světové válce mi byly archivní prameny uložené ve Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli. Zde jsem čerpal především z fondů Místního národního výboru Svitavy,¹ Sokolu Svitavy² a OV KSČ ve Svitavách.³ Nejvíce informací pro tuto diplomovou práci pocházelo z fondu místního národního výboru, který je velmi dobře a kategoricky uspořádán. Fond obsahuje velké množství pramenů nejen z činnosti pléna a rady města, ale také z činnosti všech referátů. Fond Sokolu Svitavy je taktéž bohatý, ovšem badateli zřídka využívaný a obsahuje prameny k historii Sokola ve městě od roku 1921 až do roku 1989. Archivní prameny jsou v kartonech seřazeny dle časové posloupnosti a roztřízeny podle své povahy. Hlavní nedostatek však tkví v samotných pramenech, které jsou neúplné a velmi nepřehledné. Fond OV KSČ ve Svitavách obsahuje spíše prameny od roku 1949, kdy byl okresní výbor ve městě ustaven. V malé míře jsou ale v tomto fondu zastoupeny archivní složky i z období let 1945–1948, které byly pro tuto diplomovou práci cenným přínosem. Pro doplnění jsem využil též kronikářských záznamů či novinových článků. V rámci archivního výzkumu k dané problematice jsem také navštívil Státní oblastní archiv v Zámrsku, archiv Regionálního muzea v Litomyšli či archiv Městského muzea a galerie ve Svitavách. V těchto fondech se nacházejí všechny klíčové dokumenty, jejichž obsah byl plně využit pro

¹ Srov. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli (dále SOkA Lit.), fond (dále f.) Místní národní výbor Svitavy (dále MNV SY).

² Srov. SOkA Lit., f. Sokol Svitavy.

³ Srov. SOkA Lit., f. Okresní výbor Komunistické strany Československa ve Svitavách (dále OV KSČ SY).

metodologické uchopení látky zpracovávané v této práci. Rozsah pramenů mi umožnil komplexnější použití především komparační metody.

Literatura, která se věnuje poválečným Svitavám, není příliš rozsáhlá. Podstatnou část dostupné literatury tvoří tendenčně zaměřené práce z let komunistické totality. Vůbec první kniha věnující se poválečným Svitavám nesla název *Svitavy a jejich kraj v minulosti*⁴ a vyšla v roce 1946. Autor, tehdejší referent kulturního oddělení Jan Kopecký, mapuje nejen historii města, ale zmiňuje se také o současné problematice kulturního a politického vývoje. O rok později vydala Místní osvětová rada ve Svitavách brožuru nesoucí název *Svitavy a jejich kraj v budovatelské práci*.⁵ Tato brožura částečně navazuje na předchozí dílo, avšak více reflektovala současné dění ve městě. Obě práce však postrádají tolik potřebný historický odstup a mají spíše vzpomínkový charakter, respektive převládá snaha predikce dalšího vývoje kultury a politického dění ve městě. Badatelé se pak na více než dvacet let přestali poválečným vývojem ve Svitavách zabývat. Až na konci 70. let otevřely pomyslnou Pandořinu skříňku dvě autorky – Jitka Gruntová a Magda Pazlarová. Obě autorky psaly práce jako diplomové. Jitka Gruntová práci psala na Pedagogické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně na katedře dějepisu, a práci s názvem *K problematice poválečného Svitavska (1945–1948)*⁶ obhájila v roce 1978. Diplomová práce je však velice ideologicky zabarvená a Gruntová podstatnou část práce věnuje odsunu Němců ze Svitav. Sama hned v úvodu přiznává, že mohla čerpat pouze fondů OV KSČ. V práci se navíc objevují mnohé datační i faktografické nedostatky, které práci značně devalvují. Přesně o rok později obhájila svoji diplomovou práci i Magda Pazlarová, která studovala v Hradci Králové na Ústavu marxismu-leninismu český jazyk a občanskou nauku. Pazlarová psala o *Vzniku a vývoji národních výborů v letech 1945–1948 na Svitavsku ve světle kronik*.⁷ Opět se jednalo o práci se silným ideologickým podtextem a autorka, která samotným Svitavám nevěnuje příliš mnoho pozornosti, rozebírá principy fungování MNV Svitavy s důrazem na činnost komunistické strany. Nové poznatky ohledně poválečné organizace správy města a první ucelený archivní výzkum k počátkům národních výborů na Svitavsku pak přináší Stanislav Vosyka, který napsal odborný článek *K počátkům místních národních výborů na území*

⁴ Srov. Jan KOPECKÝ, *Svitavy a jejich kraj v minulosti*, Svitavy 1946.

⁵ Srov. Jan KOPECKÝ a kol., *Svitavy a jejich kraj v budovatelské práci*, Svitavy 1947.

⁶ Srov. Jitka GRUNTOVÁ, *K problematice poválečného Svitavska (1945–1948)*, diplomová práce, PF UJEP, Brno 1978.

⁷ Srov. Magda PALZAROVÁ, *Vznik a vývoj národních výborů v letech 1945–1948 na Svitavsku ve světle kronik*, diplomová práce, Ústav marxismu-leninismu, Hradec Králové 1979.

*Svitav*⁸, jenž vyšel ve Vlastivědném sborníku okresu Svitavy v roce 1986. O rok později vyšla syntetická práce shrnující vznik a vývoj Svitav od počátků po současnost a na zhruba 15ti stranách je popsán poválečný stav a vývoj města během let 1945–1948. Kniha, na níž se podílel kolektiv nejen komunistických autorů, nese název *Svitavy: dějiny a současnost města*.⁹ Kapitola, jež popisuje vývoj Svitav od konce války až do únorového převratu v roce 1948, není příliš tendenčně zatížená a přináší nové informace zejména k otázce vzniku a vývoje komunistické strany ve Svitavách od roku 1945. Další práce věnující se poválečné problematice Svitav se objevily až po sametové revoluci. V roce 1995 vyšla kniha Milana Skřivánka *Odsun Němců ze Svitavska 1945–1947*¹⁰, která měla naprosto zásadní význam v nahlížení na řešení německé otázky ve Svitavách. Autor knihy detailně líčí situaci na konci války a přináší konkrétní počty odsunutých Němců. Poválečným úřadům však nevěnuje takovou pozornost. V témže roce napsala ročníkovou práci Michaela Kučerová. Její sonda nesla název *Svitavsko v letech 1945–1948*¹¹ a byla napsána na Ústavu historie a muzeologie Slezské univerzity v Opavě. Autorka se pokouší postihnout všechny aspekty veřejného života ve Svitavách. Ačkoliv je práce faktograficky téměř bez chyb, nepřináší žádné detailní vhledy do kultury ani politiky. O dva roky později tatáž autorka napsala na stejném ústavu téže univerzity diplomovou práci s názvem *Svitavy v letech 1945–1960*.¹² Michaela Kučerová v ní poopravila své předchozí závěry o poválečných Svitavách a především v oblasti politiky se pokusila rozvést eskalující napětí mezi komunisty a nekomunistickými stranami v roce 1947. Detailně se tím ovšem nezabývala. V roce 2000 vydal Vladimír Velešík studii publikovanou ve sborníku prací Pomezí Čech a Moravy věnující se *Osídlování Svitavska v letech 1945–1947*.¹³ Autor studie detailním způsobem popisuje poválečné osídlení města a okrajově přináší pohled také do problematiky poválečných úřadů, a to především do počínání oblastní správní komise. Ve studii se objevuje řada tabulek, které mapují například sociální složení nových osídlenců Svitav. Pro tuto diplomovou práci byla ovšem nejpřínosnější velká syntetická *Kronika města Svitavy*¹⁴ od dua historiků Radoslav Fikejz a Vladimír Velešík. Tato velmi obsáhlá publikace, která vyšla v roce 2006, sleduje vývoj Svitav od pravěku po současnost. Na několika stranách se oba autoři věnují samozřejmě i poválečnému vývoji.

⁸ Srov. Stanislav VOSYKA, *K počátkům místních národních výborů na území Svitav*, Vlastivědný sborník okresu Svitavy 1986, s. 23–37.

⁹ Srov. Josef BARTOŠ – Jiří FRAJDL a kol., *Svitavy: dějiny a současnost města*, Svitavy 1987.

¹⁰ Srov. Milan SKŘIVÁNEK, *Odsun Němců ze Svitavska 1945–1947*, Hradec Králové 1995.

¹¹ Srov. Michaela KUČEROVÁ, *Svitavsko v letech 1945–1948*, ročníková práce, FPF SLU, Opava 1995.

¹² Srov. TÁŽ, *Svitavy v letech 1945–1960*, diplomová práce, FPF SLU, Opava 1997.

¹³ Srov. Vladimír VELEŠÍK, *Osídlování Svitavska v letech 1945–1947*, Pomezí Čech a Moravy: sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy 4, 2000, s. 199–268.

¹⁴ Srov. Radoslav FIKEJZ – Vladimír VELEŠÍK, *Kronika města Svitavy*, Svitavy 2006.

Kniha přináší řadu nových i shrnujících faktů a autoři využívali velké množství nejrůznějších pramenů. Jelikož se ovšem jedná o syntetickou práci, nebylo možné některé události rozebírat dopodrobna, a proto na mnoha místech dochází ke zjednodušování či zkreslování problematiky vývoje. Kniha tak slouží pouze jako určité vodítko. Poslední dosud publikovanou prací o poválečných Svitavách je bakalářská práce Petra Mordanince na téma *Řešení německé otázky po 2. světové válce na Svitavsku*¹⁵, která byla obhájena v roce 2015 na Historickém ústavu Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové. Autor v práci mimo jiné poukazuje na složitost a nepřehlednost všech úřadů ve Svitavách a pokouší se rozklíčovat jejich vývoj do roku 1946.

Tato diplomová práce je rozdělena do dvou hlavních kapitol, které se věnují kulturnímu a politickému vývoji v letech 1945–1948. Čtenář se nejprve seznámí se stavem kultury těsně po konci druhé světové války, s obnovou kulturních spolků a s obrodou veřejného života ve Svitavách. Následující část práce je zasvěcena rozvoji kultury ve městě v letech 1946 a 1947, a to včetně vývoje dvou stěžejních kulturních institucí, tedy městského muzea a knihovny, kdy jde o vůbec první detailní a ucelenou sondu do této oblasti. V další části práce je podrobně rozebrána činnost úřadů, které měly na starost kulturu, tedy místní osvětová rada, a hlavně pak kulturní oddělení při místním národním výboru. Poté následuje poměrně rozsáhlá podkapitola věnující se Sokolu Svitavy mezi léty 1945–1948. Rovněž vývoj Sokola, který byl po válce ve městě obnoven, dosud nikdo v žádné práci zatím nerefletoval.

Kapitola věnovaná politice začíná nastíněním problémů, které provázely první poválečné úřady ve Svitavách. Následně se čtenář seznámí s činností čtyř politických stran, které byly ve městě zastoupeny. Další část diplomové práce velice detailně popisuje principy fungování místního národního výboru v letech 1946–1948. Dopodrobna jsou zde vylíčeny příčiny a důsledky rostoucího napětí ve svitavské politice zapříčiněné rostoucím nátlakem komunistů na nekomunistické stranické představitele a zároveň výsledkem rozsáhlé čistky v komunistické straně, která vyústila během tzv. listopadové rekonstrukce MNV v listopadu 1947. Tato část práce umožní čtenáři pochopit, proč následně došlo k únorovému převratu. V poslední části práce bylo využito archivního fondu KSČ ve Svitavách, který byl dosud badateli opomíjen. Ten skýtá ideální možnost vzhledu do problematiky svitavské politiky z pozice komunistů. Čtenář se tak seznámí s postupy, které komunisté volili, aby v místním národním výboru byli zastoupeni vždy jen ti nejvěrnější, nejspolehlivější a nejukázněnější

¹⁵ Srov. Petr MORDANINEC, *Řešení německé otázky po 2. světové válce na Svitavsku*, bakalářská práce, FF UHK, Hradec Králové 2015.

stranici. Zároveň je v této části diplomové práce nastíněno pozadí všech změn v MNV tak, jak si je komunisté předem připravili.

Problematika poválečných Svitav

Počátkem roku 1945 mělo město Svitavy zhruba 33 tisíc obyvatel¹⁶, z nichž bylo asi 13 tisíc německých a zbytek tvořili němečtí utečenci z Horního Slezska, Krnova a Opavy, kteří utíkali před postupující Rudou armádou, dále pak Češi, kteří zde byli nuceně nasazeni na práci, a angličtí, belgičtí, francouzští a ruští zajatci. Na začátku téhož roku bylo také německým obyvatelům Svitav jasné, že válka spěje ke svému rychlému konci a porážka nacistického Německa se zdá být nevyhnutelnou. Situace ve městě nebyla vůbec dobrá. Chyběla řada základních surovin a pro nedostatek uhlí musela být na konci ledna zastavena výroba ve všech dosud fungujících továrnách. Do Svitav se také postupně stěhovaly nacistické registraturní úřady z vyklizované Opavy.¹⁷ Ke konci dubna a začátkem května již byly Svitavy přeplněny válečnými uprchlíky a kolonami ustupujících německých vojáků. Ve městě vládl neobyčejný chaos, který se ještě zvýraznil při bombardování, které zasáhlo jihozápadní část města a zabilo několik lidí. Mezi obyvateli, včetně zbytku české menšiny, zavládla všeobecná nejistota a strach z toho, co bude následovat. Antifašistický odboj ve městě prakticky neexistoval. Během 5. května vznikl ve městě revoluční národní výbor, který se pokusil spolupracovat s německými antifašisty, ale záhy tento výbor začal spravovat Svitavy sám. Na zajištění nejdůležitějších podniků ve městě se podílel oddíl Národní stráže z Litomyšle. První sovětské tanky dorazily do Svitav dne 9. května v dopoledních hodinách. Město bylo obsazeno bez větších bojů a s minimem ztrát na životech. Jako posádka zůstala ve městě část jednotek 18. armády, vojenským velitelem města byl jmenován kpt. Michail Grigorjevič Černopisskij. Obraz města v květnových dnech nebyl vůbec radostný. Na ulicích leželi mrtví koně, v bytech a okolních polích a lesích se nacházely desítky mrtvých těl, přibývalo sebevražd.¹⁸ Ihned po konci války začala ve městě masivní internace Němců a následný odsun. V mnoha případech docházelo též k tzv. násilnému divokému odsunu.¹⁹

Jestliže ve městě – dle sčítání obyvatel z roku 1930 – žilo 9 090 Němců, pak na konci roku 1946 – po největších vlnách odsunu – jich ve Svitavách zůstalo asi jenom 200. Ještě

¹⁶ Starší marxistická historiografie o poválečných Svitavách dokonce hovořila až o 50-ti tisících obyvatel. Toto číslo je však neúměrně vysoké.

¹⁷ Ve Svitavách se tedy například usídlila venkovní služebna gestapa nebo štáb bezpečnostní policie z Horního Slezska.

¹⁸ V této souvislosti se hovoří asi o 150-ti mrtvých a 126-ti sebevraždách. Celkem bylo v městské evidenci registrováno na konci května 1 945 335 obětí.

¹⁹ Srov. R. FIKEJZ – V. VELEŠÍK, *Kronika...*, s. 230; O problematice Němců ve Svitavách srov. M. SKŘIVÁNEK, *Odsun ...*

zajímavější je potom vývoj českého obyvatelstva. Pakliže v roce 1930 bylo ve Svitavách z celkových 10 446 obyvatel pouze 1 176 Čechů, přibýlo jich během prvních dvou let po konci války asi 6 500 a k 1. prosinci 1947 mělo město Svitavy celkem 9 078 obyvatel, z čehož bylo 8 641 Čechoslováků.²⁰

Situace ve Svitavách se ve druhé polovině roku 1945 vracela jen velmi pomalu k předválečnému stavu. I přesto, že město nebylo nikterak postiženo boji druhé světové války a za Protektorátu Čechy a Morava žilo relativně poklidným životem, poválečná obnova se vlekla. Z většinového německého města se prakticky přes rok stalo město výhradně české. Tuto výměnu obyvatelstva samozřejmě provázely zmatky, a to především v úřední agendě. Město víceméně spravovaly osoby, jež, až na výjimky, měly před válkou se Svitavami pramálo společného. Docházelo tak k velkému množství přehmatů a nedorozumění. Přelom nastal až na počátku roku 1946, kdy se podařilo ve Svitavách ustavit místní národní výbor. Ten, díky paritnímu zastoupení politických stran a obrovskému úsilí všech členů zastupitelstva, dokázal město očistit od nekalých živlů a vtisknout mu českou tvář, kterou tvořili především noví osídlenci. Klíčový význam měly pro Svitavy volby v květnu 1946. Ty vyhráli s naprostou převahou komunisté, kteří tak dokázali, že jejich postavení ve Svitavách je nejsilnější v celé Moravsko-třebovské oblasti.²¹ Díky tomu, že v místním národním výboru obsadili 20 z celkových 36 křesel, mohli plně uplatňovat svoji politiku a ideologii. Komunisté však důsledně pracovali pro město a jeho zvelebení. Díky tomu tak nedocházelo k politickým bojům mezi nimi a třemi nekomunistickými stranami. V roce 1947 komunisté ve Svitavách provedli tzv. listopadovou rekonstrukci MNV, v níž odstranili málo uvědomělé přední funkcionáře strany, které nahradili oddanými komunisty. Ti pak stupňovali tlak na rozbití bloku tří nekomunistických stran zformovaného proti nim. Vše pak vyvrcholilo v únoru 1948 komunistickým převratem v Československu a následnou vládou jedné strany. Ve Svitavách je tento poválečný vývoj zakončen v březnu 1948, kdy byli všichni nekomunisté nahrazeni.

²⁰ Srov. *Několik čísel o svitavském obyvatelstvu*, Moravsko-třebovský kraj III (52) 1947, s. 5.

²¹ To zcela jasně dokazují výsledky voleb v jednotlivých soudních okresech: Moravská Třebová – 1. KSČ – 4 208 hlasů a 50,1 %, 2. NS – 1 552 hlasů a 18,4 %, 3. LS – 1 542 hlasů a 18,3 %, 4. ČSSD – 1 107 hlasů a 13,2 %; Jevíčko – 1. LS – 4 143 hlasů a 38 %, 2. KSČ – 2 817 hlasů a 25,9 %, 3. NS – 2 214 hlasů a 20,3 %, 4. ČSSD – 1 723 hlasů a 15,8 %; Svitavy – 1. KSČ – 4 855 hlasů a 55,1 %, 2. LS – 1 357 hlasů a 15,4 %, 3. NS – 1 330 hlasů a 15,1 %, 4. ČSSD – 1 273 hlasů a 14,4 %.

1 Rozvoj kultury ve Svitavách v letech 1945–1948

1.1 Kultura ve Svitavách v prvních poválečných měsících

Poválečné Svitavy se hned od prvních květnových dnů profilovaly jako kulturně jednotné a české, a to i přes to, že ve městě stále zůstávala velká spousta Němců, kteří ovšem neměli jakýkoliv zájem o utváření konceptu „nových Svitav“. Vůbec první institucí, kterou se podařilo ve městě po válce obnovit, byly školy. Již 11. června 1945 byla znovuotevřena česká obecná měšťanská škola²², kde se však – dle kronikářských záznamů – tísnilo v jedné provizorní třídě 50 žáků i s učiteli. V polovině června se poté podařilo obnovit i první mateřskou školu. Jak žákům, tak i učitelům výrazně pomohl blížící se konec školního roku a s ním i definitivní vyřešení všech otázek týkajících se školství. Od září již všechny školy i školky fungovaly naplno a bez komplikací.²³ Na vyčistění budov po válečných zajatcích a uprchlících nebo také na hledání vhodných lavic, nábytku a pomůcek pro školu se podílelo přes 200 dobrovolníků.²⁴

Spolkový život se ve Svitavách naplno obnovil ve druhé polovině roku 1945. Výjimku tvořil Sokol, který začal fungovat již v červnu. V září se pak znovuvytvořil například Svaz české mládeže, Československý národní aeroklub a svoji činnost obnovil i šachový klub, který měl ve městě dlouhou tradici. Během tohoto roku začala ve městě působit i řada společenství a družstev a mimo jiné se plně obnovila Církev československá. Politicky nejvlivnějším spolkem se však záhy stal Svaz přátel SSSR. Velký „spolkový boom“ však nastal až během roku 1946, kdy začalo fungovat na dvacet nových spolků, jako například autoklub či modelářský klub. Sbor dobrovolných hasičů ve Svitavách se po drobných komplikacích ustavil 3. února 1946. Starostou hasičů se stal předseda MNV Josef Dědič a velitelem sboru byl jmenován František Kopřiva.²⁵

Nejvýraznějším z nových svitavských spolků se stal Okrašlovací spolek, známý též jako spolek ovocnicko-zahradnický, založený 21. června 1946. Předsedou byl zvolen Cyril Voleš²⁶ a cílem spolku bylo „vybudovat krásnější domov“. Okrašlovací spolek

²² Česká měšťanská škola sídlící v budově bývalé menšinové školy se stala první otevřenou českou školou v osídlované oblasti moravskotřebovského okresu.

²³ Od září evidovala mateřská školka 65 dětí, obecná škola 298 žáků a měšť. smíšená škola rovných 200 žáků. Ve Svitavách také začala působit učňovská škola, veřejná obchodní škola, odborná škola pro ženská povolání, státní odborná škola tkalcovská, lidová škola zemědělská a v neposlední řadě také státní reálné gymnázium, které bylo otevřeno pro 120 žáků.

²⁴ SOKA LIT., Mezifondový soubor kronik, kronika města Svitav, inv. č. KR 174.

²⁵ *Tamtéž.*

²⁶ Cyril Voleš byl svitavský významný politik prvorepublikové éry. V tehdy většinově německém městě zasedal v českých menšinových orgánech. Ve třicátých letech pak pracoval v české místní osvětové komisi.

prostřednictvím Voleše vystupoval velmi často na zasedání pléna s poznámkami k řešení situace ohledně nové parkové úpravy města a celkově k výsadbě nových dřevin a zeleně, o které se během okupace Němci nestarali. V letních měsících se pak Okrašlovací spolek vyjadřoval zejména k otázkám povolení zřízení zahrádek restauračním zařízením. Spolek se nejvíce angažoval v rámci oslav Týdne lesů a stromů 1947. V rámci této akce bylo mimo jiné vysázeno 20 kusů nových lip či 500 svazků lesních jehličnatých sazenic. Na nové výsadbě se, dle tiskové zprávy, podílelo 310 odborných pracovníků nebo také školní mládež, která odpracovala 60 hodin.²⁷

Nejpozději se během sledovaného období ustavil Klub českých turistů ve Svitavách, a to až 27. listopadu 1947. Klub měl širokou členskou základnu a také veliké plány především v oblasti značení turistických tras, které před válkou v tomto německém kraji nebylo dostatečné a vyhovující. Nic z toho se však nepodařilo uskutečnit, neboť po komunistickém převratu v únoru 1948 byl klub zrušen.²⁸

Obecně se tedy dá říci, že všem spolkům se dařilo a každý dobře prosperoval. Český spolkový život ve Svitavách totiž tvořil jeden ze základních pilířů rozvoje kultury ve městě a díky velké angažovanosti spolků se podařilo utužit národní povědomí u Čechů, kteří přežili válku, a zároveň nově příchozí obyvatelé se díky spolkům mohli zapojit do veřejného života ve Svitavách.

Neméně zásadním momentem v poválečných Svitavách bylo obnovení kina a divadla. Ochotnické divadelní spolky byly zakládány již během června a července 1945. Nejvýznamnějším ochotnickým spolkem byla Čapkova scéna založená 12. července 1945. Ta nejprve hrála vlastenecké české hry. První hra nesla název „Naši furianti“ a pod vedením MUDr. Votavy měla premiéru 28. října 1945. Divadlo bylo hojně navštěvované hned od počátku a české oslavné hry na počest velkého vítězství a osvobození sklidily velký úspěch.²⁹ Ve snaze dát Svitavám opravdu hodnotné ochotnické divadlo došlo v následujícím roce ke spojení všech ochotnických spolků. Nový jednotný spolek byl ustaven 27. června 1946 a nesl název Lidové divadlo ve Svitavách. Předsedou byl zvolen MUDr. Votava. Lidové divadlo se uvedlo slavnostní premiérou dne 3. října 1946, a to hrou Františka Langera *Velbloud uchem jehly*. Zahajovací představení se hrálo před slušně zaplněným sálem, což jen dokumentovalo velký zájem o divadlo mezi místními obyvateli.³⁰

²⁷ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 353, kart. 248.

²⁸ Srov. *Klub českých turistů ve Svitavách ustanoven*, Moravsko-třebovský kraj III (49) 1947, s. 5.

²⁹ SOKA LIT., Mezifondový soubor kronik, kronika města Svitav, inv. č. KR 174.

³⁰ Srov. *Velbloud uchem jehly*, Stráž pohraničí I (27) 1946, s. 3.

Kino se slavnostně otevřelo 24. července 1945 a provoz byl zahájen sovětským filmem „Ivan Hrozný“. Filmy se promítaly pravidelně. Z jediného dochovaného přehledu o kulturní činnosti ve Svitavách za měsíc únor a březen 1946 vyplývá, že se hrálo minimálně dvakrát týdně, a to především válečné sovětské snímky či vlastenecké dokumenty, nebo československé komedie a dramata. V přehledu se dále psalo, že „účast [byla] prostřední, největší úspěch měl film *Rozina sebranec*“³¹. Svitavský biograf byl hojně navštěvován a stal se jediným kulturním podnikem, o který měli místní občané dlouhodobě největší zájem. Za filmy do Svitav přijížděli i lidé z okolních vsí a měst, ve kterých kino nebylo. Dokonce se během roku 1946 ozývalo volání po otevření druhého kina, aby se uspokojila poptávka po filmech.³²

Všechny ostatní kulturní akce se konaly v kulturním domě, který nesl název Stalingrad. Právě kulturní dům se stal místem, kde se začaly pořádat různé přednášky a osvětové akce, dlouhodobě se však potýkal s nedostatkem zájmu ze strany veřejnosti, a to částečně i proto, že se stal hlavní baštou svitavských komunistů. Stalingrad spadal přímo pod kulturní oddělení při místním národním výboru.³³

Za pozornost také stojí zmínka v Ondryášově městské kronice³⁴ o novinách, které začaly po válce ve Svitavách vycházet. Pro před válkou německé město byly tiskoviny vítaným přínosem, kterak šířit osvětu mezi zbylým českým lidem. Od 1. září 1945 začal vycházet týdeník Svitavsko. Tento týdeník, který vlastnila Místní správní komise ve Svitavách a jehož náklad stoupal každým číslem, však musel být od 10. čísla kvůli nedostatku papíru tiskovým odborem ministerstva informací zastaven.³⁵ Kromě těchto novin vycházel i *Náš zpravodaj pro Hlinsko a Poličku*, který v pravidelné rubrice Svitavy uveřejňoval četné zprávy z města.³⁶

Od počátku roku 1946 pak začaly vycházet i novinové tiskoviny politických stran. Pro moravskotřebovský politický okres to byl především Moravsko-třebovský kraj, což byla

³¹ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 280, kart. 130/2.

³² Srov. *Druhý biograf*, *Náš zpravodaj* II (34) 1946, s. 6.

³³ SOKA LIT., Mezifondový soubor kronik, kronika města Svitav, inv. č. KR 174.

³⁴ Svitavský kronikář František Ondryáš se narodil v roce 1894 nedaleko Boskovic. Před 2. světovou válkou působil jako ředitel obecné a měšťanské školy v Proseči a v Krouně. Do Svitav se přestěhoval v září roku 1945, učil na veřejné obchodní škole, poté na dívčí měšťanské škole. Byl činný v Družině čs. válečných invalidů, jejichž svitavskou odbočku sám založil, byl zvolen prvním starostou obnoveného Sokola, také působil v Okrašlovacím spolku či evangelické církvi. Kronikářem a archivářem města Svitav byl ustanoven v roce 1947. Byl členem národních socialistů a práci kronikáře velmi miloval, neboť ho vždy zajímala místní historie. Na práci kronikáře rezignoval v roce 1955 a zemřel ve Svitavách dne 15. února 1976.

³⁵ Nejednalo se o nic neobvyklého a šlo o krok ryze praktický, protože bylo potřeba reorganizovat periodický tisk v zájmu úsporného hospodaření s papírem, kterého byl velký nedostatek.

³⁶ SOKA LIT., Mezifondový soubor kronik, kronika města Svitav, inv. č. KR 174.

tiskovina okresního vedení KSČ. Redakce se zavázala uveřejňovat i zprávy ze Svitav. Týdeník však byl až příliš ideologicky zaměřený. Zprávy v něm uveřejněné jsou proto nerelevantní, a to především co se týče politiky. Kulturních příspěvků bylo v týdeníku značné množství. Četné příspěvky publikoval především člen kulturního oddělení Karel Makovský. V dubnu téhož roku se podařilo národním socialistům v Moravské Třebové získat svůj okresní časopis, který dostal název Stráž pohraničí a pravidelně přinášel zprávy o událostech ve Svitavách. O svitavských událostech širšího významu informoval i brněnský tisk. Od roku 1945 vycházelo ve Svitavách i velké množství nejrůznějších podnikových, družstevních, kulturních či studentských zpravodajů. Ty však, až na malé výjimky, neměly patřičnou úroveň a poměrně brzy po svém vzniku zase zanikly. Žádný ze zpravodajů však nevydržel déle než do února 1948.³⁷

1.2 Rozvoj kultury ve Svitavách v letech 1946 a 1947

Velký zlom v rozvoji kultury ve městě znamenal založení Místní osvětové rady ve Svitavách z počátku roku 1946, která byla přímo podřízena Okresní osvětové radě, jež sídlila v Moravské Třebové. Místní osvětová rada měla za úkol ve spolupráci s kulturním oddělením stabilizovat, rozvíjet a podporovat kulturní a umělecký život ve městě. Všechny akce během roku měly charakter oslav, vzpomínek a manifestů s jediným cílem, a to vrátit Svitavám českou podobu a vzdát hold těm, kteří se nejvíce zasloužili o mír. Hudební, divadelní a potažmo i filmová představení měla ráz vyloženě vlastenecký, neboť bylo potřeba v lidech znovu utužit češství. Důležitý přelom nastal až po volebním úspěchu komunistické strany v červnu roku 1946, kdy se hlavním aspektem všech akcí konaných ve Svitavách stala skrytá, leč všudypřítomná komunistická ideologie a propaganda. Stále více se v pořádání slavností angažoval Svaz přátel SSSR. Nicméně paradoxně ono vítězství komunistů zapříčinilo ještě větší kulturní rozvoj, prakticky víkend co víkend bylo ve Svitavách co navštěvovat a nejvíce činné v tomto ohledu se stalo Lidové divadlo, které neustále nacvičovalo nové a nové české hry. Ani produkce kina nezůstala pozadu. Například film ze sovětského prostředí „Ona brání vlast“ navštívilo během všech dnů, kdy se tento film hrál, neuvěřitelných 5 250 osob³⁸, což byla více než polovina tehdejších obyvatel Svitav.

V polovině června 1946 otiskl komunistický týdeník Moravsko-třebovský kraj článek Karla Makovského, ve kterém uvažoval o rozvoji kultury ve městě. Makovský psal, že kultura musí být především lidová a uvedl příklad místního divadla, které mělo být složeno

³⁷ Srov. R. FIKEJZ – V. VELEŠÍK, *Kronika...*, s. 276.

³⁸ Srov. *Novinky ze svitavského biografu*, Mor.-třebovský kraj II (8) 1946, s. 4.

z odborníků, a program divadla měl klást důraz na lidovost, ale nesmělo se klesnout k vulgárnosti a přízemnímu humoru. Makovský chtěl také do kulturní činnosti zapojit více místních obyvatel, a to především studentů. Celým článkem, který spíše připomínal program kulturní činnosti po volbách, bylo protkáno heslo „lidovost kultury“, tedy jeden ze základních prvků komunistické ideologie. Kromě zmíněné lidové kultury a divadla psal Makovský též o lidovém vstupném. Zmínil, že je potřeba nastavit takové vstupné, které by bylo dostupné pro všechny věkové kategorie, a to především tehdy, jedná-li se o kulturní podnik pro děti. Makovský dále psal o nutnosti budování nových svitavských kulturních tradic, a to hlavně zakládáním každoročních městských událostí, jež by utvářely lokální patriotismus a reprezentovaly snažení města v kulturní oblasti.³⁹

Některé kulturní akce se však nepovedly a účast na nich byla slabá, jako například březnové Hovory s mládeží pořádané Svazem československé mládeže, o které nebyl vůbec žádný zájem. V průběhu roku 1946 však neúměrně přibývalo akcí, jež se konaly bez zájmu místních občanů. Kulturní referentka Votavová si často stěžovala na nezájem veřejnosti. Například týdeník Moravsko-třebovský kraj otiskl 25. října 1946 její zamyšlení nad tím, jakou kulturu si svitavští občané vlastně žádají. Reagovala tak na vystoupení Armádního uměleckého souboru Víta Nejedlého, který podle jejích slov předvedl ve Svitavách excelentní vystoupení a ukázal, jak se má dělat ono tzv. umění pro lid, po kterém se ve městě tolik volalo. Sál kulturního domu byl však z poloviny prázdný. Votavová viděla chybu především ve výši vstupného, které bylo zřejmě příliš vysoké, neboť propagace akce byla dostatečná. Svitavské obecnstvo tak dokáže zaplnit pouze taneční zábavy nebo biograf, tedy podle ní lacinou kulturu. Kulturní referentka se také obávala toho, aby podobný nezájem u veřejnosti neprovázal všechny podobné akce.⁴⁰

Nicméně i přesto se dá směle říci, že na konci roku 1946 již byly Svitavy nejen téměř národnostně jednotné, ale i kulturně zotavené po válce. Svitavští občané si nejvíce oblíbili večerní promítání biografu a návštěvu divadla. Nejméně navštěvované naproti tomu byly kulturní akce pořádané komunisty v kulturním domě, což je velmi zajímavý úkaz, neboť právě ve Svitavách bylo nejvíce voličů KSČ.

Příval nových či po válce obnovených společenských a kulturních událostí nepolevil ani v následujícím roce 1947. Kronikář Ondryáš do městské kroniky poznamenal, že „*činnost přednášková, divadelní a hudební byla čilá*“.⁴¹ Jistě nepřekvapí, že nejvíce živo bylo ve

³⁹ Srov. Karel MAKOVSKÝ, *Několik poznámek ke kulturní činnosti*, Mor.-třebovský kraj II (26) 1946, s. 3.

⁴⁰ Srov. Marie VOTAVOVÁ, *Jakou kulturu si žádá svitavské obecnstvo*, Mor.-třebovský kraj II (44) 1946, s. 2.

⁴¹ SOKA LIT., Mezifondový soubor kronik, kronika města Svitav, inv. č. KR 174.

Svitavách v měsíci květnu, kdy se slavil druhý rok od osvobození. Celý měsíc se nesl v duchu oslav, vzpomínek, přednášek, výstav a koncertů. Z několika hustě popsaných stran, které Ondryáš věnoval kultuře v roce 1947, zabírá podstatnou část podrobný popis oslavy 30tiletého výročí SSSR, která připadla na 3. listopad téhož roku. Této slavnosti však předcházela oficiální zdravotice Svitav k jubilejnímu výročí třiceti vítězných let SSSR. Pozdravná adresa města Svitav byla vypracována na slavnostní schůzi pléna MNV Svitavy 24. července za účasti všech zástupců města a mimo jiné také všech spolků a podniků ve městě. Tato zdravotice byla vypracována česky i rusky a byla doplněna kresbami městského malíře Pavliše. Z textu zdravotice je naprosto zřejmý podbízivý tón Sovětskému svazu.⁴²

Na konci roku 1947 vyšel v Moravsko-třebovském kraji článek z pera Karla Makovského, který hodnotil právě končící rok z pohledu kulturní činnosti. Makovský opět nešetřil kritikou kulturní zaostalosti svitavských občanů. V úvodu článku poznamenal, že kulturních akcí bylo v roce 1947 opravdu hodně a některé z nich dosahovaly vysoké úrovně. Makovský se však zabýval otázkou, která trápila všechny kulturní činovníky ve Svitavách již prakticky od konce války, tedy v čem vězí tak malá účast svitavských občanů na kulturních podnikcích. Jako první možnost se nabízela výše vstupného, respektive nízké příjmy místních obyvatel. To Makovský vyvrátil, neboť prázdnotou zely i akce s dobrovolným vstupným. Problém nebyl ani v nedostatku volného času či slabé reklamě. Makovský tak chybu viděl v tom, že „lid cestu ke kultuře ještě nenastoupil“.⁴³ Ani v tomto článku si neodpustil ideologickou poznámku o tom, že nejdůležitějším úkolem pro nadcházející období je lidovost kultury. „Heslo *Kultura lidu!* ještě z daleka nedošlo konkrétního výrazu. Musí se stát obecným, ba samozřejmým vědomím širokých vrstev, že kultura není přepych. Že je to životní potřeba.“⁴⁴ Makovský se nebál jít ještě dále, když napsal, že se daří odstraňovat společenskou a hospodářskou nadřazenost vyšších vrstev, ale úplné odbourání nastane teprve tehdy, bude-li v sále sedět i dělník z továrny.⁴⁵

1.2.1 Muzeum ve Svitavách

Bývalé muzeum města Svitavy se za války nacházelo v jedné místnosti hostince Na Střelnici. Ostatní místnosti této budovy s přilehlým parkem totiž sloužily za okupace k internaci zajatců. V květnu, po ústupu německého vojska, začala budova sloužit k ubytování spojeneckých vojsk, především ruských vojáků. Paradoxní bylo, že v červnu 1945 museli

⁴² SOKA LIT., Mezifondový soubor kronik, kronika města Svitav, inv. č. KR 174.

⁴³ Karel MAKOVSKÝ, *Poznámky ke kulturní činnosti v r. 1947*, Mor.-třebovský kraj III (52) 1947, s. 2.

⁴⁴ *Tamtéž.*

⁴⁵ *Tamtéž.*

místní čeští občané upozornit kulturní oddělení na to, že se v budově nacházejí ještě určité sbírky, které jsou odtamtud nekontrolovatelně vynášeny. Jak posléze zjistili pracovníci kulturního oddělení, dveře do budovy byly volně přístupné, další dveře v samotných místnostech byly vylomené a sbírkové předměty se volně povalovaly po zemi, neboť vitríny byly rozbité. Část z muzejních exponátů byla vandalsky zničena, rozšlapána či jiným způsobem znehodnocena. „*Na podlaze se tvořily kupy trosek, znečištěné lidskými výkaly.*“⁴⁶ Pracovníci se ihned snažili zjednat nápravu a za pomoci německých dělníků, neboť čeští obyvatelé se v těchto podmínkách štítily pracovat, byly vybrány ty památky, které ještě šlo zachránit či opravit. Jelikož bývalým správcem muzea byl německý občan, který se již tou dobou nenacházel ve Svitavách, a ani se nepodařilo nalézt seznam či inventář památek, nebylo vůbec možné provést nutnou revizi. Zachráněné památky byly odvezeny do Budigovy vily, ve které mělo vzniknout nové muzeum. Tato prostorná budova byla přidělena muzeu místní správní komisí jako konfiskát po Němcích. Vilu bylo nutné nejprve zrekonstruovat, neboť za války byla poškozena.⁴⁷

Obnovu muzea a třídění sbírek si vzal na starost kulturní referent Jan Kopecký, ředitel chlapecké měšťanské školy a přední činovník v kulturní obnově poválečných Svitav. Financování obnovy muzea bylo hrazeno hlavně z dotací MNV, které však nebyly vysoké.⁴⁸ Práce na třídění sbírek a opravě Budigovy vily nešly podle plánu. Hlavní příčinou byl trvalý nedostatek finančních prostředků a také málo odborných pracovníků, kteří by dokázali odhadnout muzejní hodnotu. V únoru 1946 bylo kulturní komisí dohodnuto, aby byl vypsán konkurz na správce muzea. Také měl být pozván muzejní odborník p. Sedlák z Litomyšle k roztřídění zajištěných starožitností, podle jehož rad se mělo začít s konzervací a řádným uložením předmětů. Věci, které neměly žádnou muzeální hodnotu, byly přiděleny školám. Zásadní zlom v rozvoji muzea nastal po květnových volbách v roce 1946, kdy začátkem července vystřídala Kopeckého v čele vedení kulturního referátu prof. Marie Votavová. Z popudu Votavové nově vznikla muzejní rada, která doposud chyběla, a během podzimu byl ustaven muzejní spolek. První schůze muzejní rady je datována k 9. září 1946. Předsedou muzejní rady se stal Jan Kopecký a jednatelem byl zvolen Josef Šoukal, pozdější předseda MNV Svitavy. V muzejní radě pak dále zasedali: dr. Votava, prof. Petrus, Lukavský, Pernica,

⁴⁶ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 281, kart. 131.

⁴⁷ *Tamtéž.*

⁴⁸ Z dochovaných archivních spisů vyplývá, že ani v září roku 1946 nemělo muzeum žádnou hotovost a dotace města činila pouze 30 tisíc Kčs, což bylo naprosto nedostačující.

Šmehlík a Prokop⁴⁹. Na schůzi se také projednávala možnost získání státní dotace. Žádost o udělení dotace s vypracovanými podklady si vzalo na starost kulturní oddělení. Během září se také podařilo urychlit a zefektivnit doposud liknavou a nevýraznou katalogizaci muzejních sbírek.⁵⁰ Votavová také hned v září vytýčila pracovní program muzea pro zbytek roku 1946 a rok následující. Programová zpráva uváděla, že v muzeu je kromě cenných věcí i celá řada předmětů bez jakékoliv muzejní hodnoty či jinak bezcenná.⁵¹ V muzeu se nacházelo téměř 7 tisíc kusů starých bankovek a mincí různého kovu, 460 obrazů či 227 kusů historických nádob. Bylo proto nutné tento materiál důkladně roztřídit, o což se měli zasadit členové muzejní rady, kteří byli schopni odhadnout hodnoty předmětů. Dalším stanoveným úkolem byla renovace poškozených předmětů, především obrazů, soch a nábytku. Tato činnost měla být svěřena do péče příslušným odborníkům. Neméně významným bodem byla také instalace sbírek, opravení poškozených vitrín či skříní a nákup nových. Během podzimu roku 1946 se díky obrovskému úsilí všech členů muzejní rady podařilo rozdělit všechny předměty v muzeu podle druhů a povahy a následně je uložit do již speciálně upravených místností v Budigově vile. Na počátku roku 1947 se podařilo provést úplnou katalogizaci všech sbírkových předmětů za pomoci odborníků, kteří předměty roztřídily podle historické a muzejní ceny a také podle jejich významu. Díky tomu mohly být předměty trvale uloženy v příslušných vitrínách ve svých odděleních. Tím byla dokončena poválečná obnova muzea.⁵²

Samotné muzeum se pak slavnostně otevřelo veřejnosti 27. dubna 1947. Zahajovací projev pronesl nový předseda muzejní rady MUDr. Bohumil Votava, první český lékař v poválečných Svitavách, a symbolickou pásku ve dveřích výstavních místností přestříhla kulturní referentka Votavová. Současně proběhla vernisáž první výstavy dvou svitavských umělců – sochaře Josefa Kadlece a malíře Jaroslava Pavliše. Návštěvníci mohli zároveň obdivovat vystavenou sbírku starožitného nábytku či drahocenného porcelánu, skla nebo kovového nádobí.⁵³

Špatná finanční situace však trápila muzeum i nadále. Schodek rozpočtu na konci roku 1946 činil 120 tisíc Kčs, a plénem města bylo tedy rozhodnuto, že peněžní potřeby muzea

⁴⁹ O měsíc později se muzejní rada rozrostla o Karla Makovského, prof. Poldaufa, malíře Pavliše a sochaře Kadlece.

⁵⁰ Státní subvence byla poskytnuta ve výši 4 tisíce Kčs a byla určena pro revizi stavu sbírek a inventarizaci.

⁵¹ Šlo především o zabavený majetek po Němcích, který do muzea přinášela zajišťovací komise.

⁵² SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 280, kart. 130/2.

⁵³ Srov. *První umělecká výstava ve Svitavách*, Stráž pohraničí II (18) 1947, s. 3.

budou zařazeny do hlavního obecního rozpočtu. Díky tomuto rozhodnutí mohlo muzeum čerpat větší finanční prostředky.⁵⁴

1.2.2 Knihovna ve Svitavách

Svitavská česká knihovna byla založena v roce 1921.⁵⁵ Po skončení války znovu zahájila svoji činnost poměrně brzy. Již 25. července 1945 se otevřela městská knihovna a čítárna v přízemí budovy bývalé německé Ottendorferovy knihovny, nově nesoucí název Kulturní dům.⁵⁶ Od samého počátku knihovnu vedl František Štrohalm. Knihovna začala svým čtenářům půjčovat knihy, kterých byl ovšem nedostatek, neboť se našlo asi jenom 800 českých svazků.⁵⁷ Bylo proto zpřístupněno pouze oddělení zábavných knih, ať už českých, či přeložených. Nové přírůstky knih pocházely především z darů a ze spolkových knihoven. Na podzim roku 1945 probíhala také sbírková akce knih mezi místním obyvatelstvem. Z dotazníkového šetření pro Československý rozhlas, které probíhalo v prosinci 1946 a zpětně hodnotilo poválečný vývoj knihoven, však vyplývá, že *„sběrací akce měla úspěch celkem malý, neboť přistěhovalci, většinou sociálně slabí nebo válkou poškození lidé, měli sami málo knih a knihy z této akce byly většinou bezcenný brak nebo tak poškozeny, že jich nebylo až na několik výjimek vůbec možno pro knihovnu použít“*.⁵⁸ Knihy byly půjčovány zpočátku pouze jednou týdně. Největší zájem byl o českou beletrii, knihy pro mládež a také o cestopisy. Současně s knihovnou byla otevřena i veřejná čítárna, která se však v listopadu kvůli nedostatku topiva a částečně i pro nezájem obyvatel zavřela.⁵⁹ Ve Svitavách se také velmi osvědčila výměna knih mezi českými obyvateli, kterou zprostředkovávala právě knihovna. Postupně se rozšiřovala otevírací doba, rostl počet svazků i počet aktivních čtenářů. Dle dochované výroční zprávy za rok 1945 je patrné, že městská veřejná knihovna měla k poslednímu prosincovému dni již 2 289 svazků knih, rozdělených do sedmi oddělení, a ke stejnému dni bylo zapsáno 305 čtenářů. Z výročních statistik lze vyčíst, že knihovnu během roku navštívilo celkem 1 182 čtenářů a bylo půjčeno 2 662 svazků.⁶⁰

⁵⁴ Avšak ani to moc nepomohlo, protože už 8. května 1947 městské muzeum žádalo radu města o úhradu schodku v celkové výši 193 tisíc Kčs; SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 65, kn. 2.

⁵⁵ Kromě české knihovny fungovala ve Svitavách i německá Ottendorferova knihovna, která byla postavena již v roce 1892 v historizujícím slohu. Německá knihovna byla velice rozsáhlá, vlastnila více než 22 tisíc svazků a byla nejmodernější německou knihovnou na Moravě.

⁵⁶ Zde je nutné rozlišovat kulturní dům Stalingrad od Kulturního domu, ve kterém byla knihovna.

⁵⁷ Pro zajímavost je vhodné uvést fakt, že v německé Ottendorferově městské knihovně bylo nalezeno 3 184 svazků českých knih.

⁵⁸ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 280, kart. 130/2.

⁵⁹ Čítárnu totiž navštěvovalo v průměru jen 7 čtenářů.

⁶⁰ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 280, kart. 130/2.

V roce 1945 město v rozpočtu nenašlo žádné finanční prostředky na provoz knihovny a v následujícím roce bylo vyčleněno na knihovnu, stejně jako na muzeum, 30 tisíc Kčs na nákup nových knih. Pro veřejnou knihovnu nebyla zpočátku dělána žádná reklama, protože v ní nebyl dostatek českých knih, a veřejnost tak stále měla o knihovně malé povědomí. Během roku 1946 se situace obrátila k lepšímu a reklama byla umístěna do kina a do škol. Počet čtenářů nadále rostl⁶¹ a prodloužila se i výpůjční doba, a to především v zimních měsících, kdy se půjčovalo čtyřikrát týdně. Byla také ustanovena knihovní rada a novým knihovníkem se stal odborník Albert Voleský, zatímco František Štrohalm byl zvolen předsedou knihovní rady a zastupoval knihovnu ve styku s úřady.⁶²

Začátek roku 1946 však poznamenala nepříjemná událost. Kulturnímu oddělení bylo totiž opakovaně hlášeno, že noví nájemníci bytů po Němcích či národní správci ničí a podpalují německé knihy, které se v bytech našly nebo se rozebraly z bývalé německé knihovny.⁶³ Kulturní referent nabádal k okamžitému zastavení takového ničení, protože dle výnosu ministerstva školství měly být všechny německé knihy zajištěny, shromážděny a uloženy v městských knihovnách. Byla tedy vydána vyhláška o zákazu ničení německých knih a všem držitelům těchto zajištěných knih byla uložena povinnost odevzdat je nejpozději do konce ledna v knihovně. Tyto zavrženíhodné události převážně českého obyvatelstva se podařilo eliminovat nejpozději do května, v té době se totiž ve zprávě kulturního referenta Kopecského vypracované pro Okresní osvětovou radu v Moravské Třebové píše, že bývalá německá knihovna je pod dohledem obecního knihovníka a že německé knihy ze soukromých domácností jsou uloženy v české knihovně. Kopecký však záhy dodal, že je jich obrovské množství, a není tedy možné jakékoliv zapsání těchto knih. Ve školách už žádné německé knihy nebyly.⁶⁴

Hospodaření knihovny v roce 1946 však nebylo hodnoceno pozitivně. Na říjnovém zasedání pléna totiž městská knihovna vykazovala schodek 131 tisíc Kčs a na nadcházející rok 1947 počítala knihovní rada s potřebnými výdaji 145 tisíc Kčs. Situace se nezlepšila ani v následujícím roce, tam pro změnu vedoucí knihovny Štrohalm žádal radu města o úhradu schodku 125 tisíc Kčs. Ve všech případech bylo však knihovně vždy vyhověno.⁶⁵

V roce 1947 činnost městské veřejné knihovny i nadále rostla. Čtenářem knihovny byl každý desátý občan Svitav. Jak je možné vyčíst z přehledu činnosti knihovny zveřejněného

⁶¹ Na konci roku 1946 měla knihovna již 450 čtenářů.

⁶² SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 280, kart. 130/2.

⁶³ V německé knihovně se nacházelo k 1. červnu 1945 téměř 30 tisíc svazků německých knih. Po těchto negativních incidentech se odhadovala ztráta knih přes 3 500 svazků.

⁶⁴ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 281, kart. 131.

⁶⁵ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 65, kn. 2.

v Moravsko-třebovském kraji v listopadu 1947, po náboru uskutečněném v září téhož roku se počet čtenářů ztrojnásobil. Oproti roku 1945 se také více než dvojnásobně zvýšil počet svazků⁶⁶, ale i přesto knihovnu stále sužoval citelný nedostatek knih. Knihovna se nejvíce snažila zajistit větší počet knih pro mládež, kterých bylo velmi málo.⁶⁷

1.3 Kultura ve Svitavách z pohledu pověřených úřadů

K pochopení kulturní problematiky ve Svitavách je nezbytné zaměřit se také na situaci kolem úřadů, které měly kulturu ve Svitavách na starost. Jedná se především o místní osvětovou radu, kulturní oddělení při místním národním výboru a dále pak také kulturní komisi a radu. V této oblasti byly stěžejní především volby v červnu 1946. Do té doby jsou zprávy z kulturního oddělení značně nepřehledné. Je také potřeba říci, že kultura ve Svitavách stála především na referentech kulturního oddělení, kteří byli vůdčími osobnostmi a jejich pílí a usilovnou prací se podařilo město společensky oživit.

1.3.1 Místní osvětová rada

Dekret prezidenta republiky č. 130/45 Sb. o státní péči osvětové stanovil, že k vykonávání soustavné kulturní a státně-politické výchovy obyvatel měly být zřízeny zemské, okresní a místní osvětové rady, které měly být veřejnoprávními korporacemi a členství v nich mělo být dobrovolné a čestné. Osvětové rady, dle dekretu, měly jmenovat nebo zvolit příslušné národní výbory odpovídající jejich správnímu členění. Tyto osvětové rady měly kooperovat s kulturními odděleními a národní výbory jim měly přenechat všechny kompetence týkající se veřejné osvětové činnosti a zároveň osvětové rady byly výkonným orgánem státní osvětové péče. Zatímní osvětová rada ve Svitavách vznikla 7. ledna 1946 a přímo podléhala Okresní osvětové radě v Moravské Třebové. Dle nařízení OOR měli být do osvětových rad zvoleni zástupci kulturních, odborových a zemědělských organizací a předsedou měl být jmenován kulturní referent příslušného MNV. Konečná podoba Místní osvětové rady ve Svitavách byla projednána a jmenována na plénu MNV Svitavy 13. února 1946. Předsedou se stal kulturní referent Jan Kopecký.⁶⁸ Zároveň bylo jmenováno dalších 19

⁶⁶ Čtenářů v říjnu 1947 bylo 660, počet výpůjček dosáhl čísla 1 094 a celkem bylo v knihovně 3 680 svazků.

⁶⁷ Srov. František ŠTROHALM, *Měst. věř. knihovna na vzestupu*, Mor.-třebovský kraj III (47) 1947, s. 3.

⁶⁸ Kopeckého po volbách v červnu 1946 nahradila v čele MOR nová kulturní referentka prof. Votavová.

členů MOR.⁶⁹ Podle ustanovení § 11 dekretu č. 130/45 měly obce poskytnout služební místnosti vyhrazené právě osvětovým radám, a tak se stalo, že svitavská MOR se začala od dubna 1946 scházet v místnosti kulturního referátu MNV na Stalinově náměstí. Mezi hlavní úkoly MOR patřila především kulturní a politická osvěta, výchova místního obyvatelstva, v první řadě mládeže, spolupráce při budování obce ve smyslu rozvoje kultury a koordinace, resp. koncentrace veškeré veřejné a mimoškolní činnosti v oblasti kulturní výchovy a spolupráce s místními spolky na kulturních akcích.⁷⁰

Vůbec první oficiální schůze osvětové rady ve Svitavách se konala 25. února 1946 a bylo jí přítomno 16 členů. Po zahájení jednání kulturním referentem byl zvolen jednatel místní osvětové rady. Tím se stal čtyřiatřicetiletý odborný učitel chlapecké měšťanské školy doc. Karel Makovský. Dále byly Kopeckým navrženy komise při MOR Svitavy, a to: divadelní, která měla pracovat na sjednocení divadelních spolků a odborů; hudební, která se zhostila úkolu připravovat hudební program veřejných vystoupení, a programová a tisková komise. Poslední dvě jmenované komise byly nejprestižnější a jejich úkolem byla příprava a naplnění programů, resp. starost o jejich medializaci. První akce pod záštitou místní osvětové komise se konala 6. března a šlo o vzpomínkový večer na počest narozenin T. G. Masaryka. Na konci března se uskutečnila velká vícedenní událost nesoucí název „Slezsko vpřed“ manifestující příslušnost tohoto regionu k Československu. V rámci oslav se konaly různé přednášky a koncerty. Na tyto slavnosti se místní osvětová rada dlouho připravovala. Další akce poté probíhaly v květnu v rámci výročí osvobození.⁷¹

Prameny k činnosti MOR ve Svitavách v roce 1946 jsou sice bohužel velmi skoupé na slova, avšak z bohatých kronikářských záznamů z kulturní oblasti lze usuzovat, že se osvětová rada svého úkolu zhostila s vervou. Kronikář Ondryáš k roku 1946 napsal, že „*místní osvětová rada stále dbala, aby kulturní a umělecký život v městě se rozběhl*“.⁷² Osvětová rada zároveň plnila i jakousi prodlouženou ruku státu na poli kultury a osvěty tak, aby stát mohl umně kontrolovat kulturní dění ve městech a pomocí zemských, okresních a místních osvětových rad nařizovat postupy při organizování státem pořádaných akcí. Stát měl také zájem na vzdělávání již školou nepovinného dorostu, a to především ve výuce zeměpisu, dějepisu a češtiny. Při osvětových radách tak měly vzniknout osvětové kurzy a také lidová osvětová

⁶⁹ Mezi členy dominovali především učitelé, a to napříč celým politickým spektrem, nechyběli ani zástupci svazů, jako například člen Svazu přátel SSSR nebo člen Sokola. Bez zajímavosti není ani fakt, že mezi členy byla pouze jedna žena, a to Radka Sedláčková, která zastupovala odbornou školu pro ženská povolání. Údiv budí také zástupce armády. Celkový počet členů v průběhu roku 1946 stoupl na 21.

⁷⁰ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 65, kn. 2.

⁷¹ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 281, kart. 131/2.

⁷² SOKA LIT., Mezifondový soubor kronik, kronika města Svitav, inv. č. KR 174.

škola, která měla fungovat od října 1946 do ledna 1947. Konkrétně ve Svitavách tyto kurzy měla financovat OOR v Moravské Třebové. Výuka měla být dobrovolná a probíhat vždy v pondělí, středu a pátek ve večerních hodinách.⁷³ Škola se však nesetkala s příliš velkým úspěchem. Mezi dorostenci, pro které byla výuka primárně určena, nevzbudila velký zájem a téměř nikdo se nepřihlásil.⁷⁴

Ve druhé polovině roku 1946 se MOR začala scházet čím dál méně, a zasedání tak byla velmi nepravidelná. Také ubylo členů, kteří chodili na schůze pravidelně.⁷⁵ K roku 1947 jsou dochována pouze nařízení ministerstva školství a osvěty o OOR, kterými byli delegováni členové místní osvětové rady. Kromě standardních nařízení, týkajících se například instrukcí ohledně konečného přidělení konfiskovaných hudebních nástrojů do škol a osvětových institucí, se stále častěji mezi různými nařízeními objevují drobné malichernosti. Za zmínku stojí především oběžník OOR MT z 21. června 1947, který informoval všechny MOR o množících se stížnostech učitelů o tom, že občané, ani více než dva roky od konce války, „*nejsou dostatečně poučeni o státní vlajce a proto neprojevují ji takovou úctou, jaké zasluhuje.*“⁷⁶ Okresní osvětová rada proto poslala letáky o správném zacházení s vlajkou. Děti měly být poučeny ještě do konce školního roku.⁷⁷

Naprostý rozklad činnosti MOR ve Svitavách lze datovat od října 1947, kdy z funkce referentky kulturního oddělení ze zdravotních důvodů odstoupila prof. Marie Votavová. Nicméně MOR pokračovala ve své činnosti dále, ale už výhradně jako ideologický nástroj propagace komunistické strany ve Svitavách. Zůstává velkou škodou, že komplexní rekonstrukci činnosti místní osvětové rady není možno provést kvůli nedostatku pramenů. Ze skromných písemných pramenů lze pouze usuzovat, jak ve skutečnosti osvětová rada fungovala.

1.3.2 Kulturní oddělení při místním národním výboru

Dne 1. ledna 1946 se po více než půl roce od konce války podařilo ve Svitavách konečně ustavit místní národní výbor. Od té doby lze s kulturním oddělením počítat jako s regulérní složkou MNV Svitavy. K 16. lednu 1946 mělo kulturní oddělení celkem 17 členů.

⁷³ Správcem osvětové školy se stal Jan Kopecký a mezi vyučované předměty patřila státně politická výchova, dějiny, český jazyk a literatura a zeměpis.

⁷⁴ Srov. *Osvětová škola ve Svitavách zřízena nebude*, Mor.-třebovský kraj II (41) 1946, s. 4.

⁷⁵ Například na schůzi 17. září 1946 bylo přítomno pouze 9 členů, což je méně než polovina. Schůze tak měly pouze informativní charakter.

⁷⁶ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 281, kart. 131/2.

⁷⁷ *Tamtéž.*

V čele stál čtyřiačtyřicetiletý komunista Jan Kopecký⁷⁸, ředitel měšťanské školy. Velice zajímavé je věkové a pracovní složení zaměstnanců kulturního oddělení. Pomineme-li fakt, že v kulturním oddělení pracovaly pouze tři ženy, tak nejstaršímu zaměstnanci bylo k uvedenému datu 59 let a nejmladší byla sotva dvacetiletá písarka a pokladní Emilie Předínská. Nadpoloviční většina členů však byla zhruba ve věku referenta Kopeckého. Při kulturním oddělení bylo zaměstnáno pět školníků, jeden domovník v kulturním domě Stalingrad, opatrovnice mateřské školy, pracovník muzea pověřený zajišťováním kulturních památek či vedoucí knihovny František Štrohalm. K výčtu zaměstnanců se počítal také František Jesser, který byl na kulturní oddělení dosazen na příkaz ministerstva školství a lidové osvěty. Jeho pozice byla vyloženě dohlížecí, aby se plnila nařízení vlády v oblasti kultury, a zároveň úzce spolupracoval s MOR Svitavy.⁷⁹ Zarážející je také vzdělanostní skladba pracovníků kulturního oddělení. Referent Kopecký dokončil pouze střední školu, a vezmeme-li v úvahu, že byl vedoucím oddělení a zároveň ředitelem měšťanské školy, je jasné, že musel oplývat neobyčejnou praxí v oboru. Ani další zaměstnanci na tom však nebyli o moc lépe, drtivá většina z nich měla vystudovanou pouze obecnou nebo měšťanskou školu. Ze všech pracovníků, vyjma Jessera, který byl doktorem filozofie, na tom byl nejlépe jednačtyřicetiletý vedoucí městské knihovny František Štrohalm, který vystudoval učitelský ústav.⁸⁰

V polovině ledna se také ustavila kulturní komise. Tato komise měla být výkonným orgánem kulturního oddělení, avšak o jeho činnosti do voleb 1946 se mnoho informací nedochovalo. V čele komise stál samozřejmě Kopecký, dalšími členy pak byl již výše zmíněný knihovník Štrohalm (sociální demokrat), prof. Andrej Karabeleš⁸¹ (národní socialista), prof. Jan Cebák (lidovec) a své zastoupení měla také ústřední rada odborů, a to díky Janu Kůrkovi. Kulturní komise se za prvních pět měsíců od svého vzniku sešla pouze čtyřikrát, což naznačuje Kopeckého autoritativní vedení jeho oddělení.⁸²

⁷⁸ Jan Kopecký poté, co ho vystřídala v čele kulturního oddělení Marie Votavová, našel nové místo v mnohem lukrativnější finanční komisi, a nakonec se stal i finančním referentem. V listopadu 1947 však rezignoval na všechny své funkce v MNV Svitavy, neboť nesouhlasil s novou politikou KSČ a z politiky se úplně vytratil. Ponechal si pouze místo v muzejní radě.

⁷⁹ Mimo tyto zaměstnance působilo na oddělení kultury devět Němců, ti však byli pod čarou s poznámkou, že se jedná o pomocné síly v reálném gymnáziu a dívčí škole, o jejich zařazení mělo být rozhodnuto během ledna 1946. Tito Němci však později už na kulturním oddělení nepracovali.

⁸⁰ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 281, kart. 131.

⁸¹ Profesor Karabeleš se narodil v roce 1907 na Podkarpatské Rusi, studoval na bohoslovecké univerzitě v Římě a na FF UK obor ruský jazyk a filozofii, poté odešel učit do své rodné vlasti. Do Svitav přichází těsně před koncem 2. světové války. Od 1. září 1945 se stal zatímčím správcem svitavského gymnázia, kde působil též jako učitel. Ve Svitavách byl velice činný v politice v oblasti kultury a věnoval se také žurnalistice a literatuře. V dubnu 1948 se stal obětí akčního výboru a do školy se již nikdy nevrátil.

⁸² SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 280, kart. 130/2.

Referent Kopecký byl hned od začátku roku 1946 hodně aktivní. Jako přední člen rady města často vystupoval s příspěvkem a také hovořil na plénu. Leden pro něj však byl neúspěšný, neboť při plánování rozpočtu na právě začínající rok se mu nepodařilo na radě města získat příspěvek na nákup nových knih do městské veřejné knihovny, o který usiloval společně s prof. Štrohalmem. Naopak na začátku února Kopecký na plénu dokázal prosadit zvýšení výdajů na muzeum, sbírkovou činnost a obrazárnu ve výši 30 tisíc Kčs. Další vystoupení vedoucího kulturního oddělení přišlo až 10. dubna.⁸³ Toho dne přišel Kopecký na radě města s návrhem, aby 10 % z prodaných vstupenek na taneční zábavy, které byly původně určeny na další přípravu zábav, bylo rozděleno, přičemž jedna půlka měla sloužit ke stávajícím účelům, zatímco druhá měla být použita na obnovu muzea a knihovny. Tento jeho návrh byl jednomyslně schválen.⁸⁴

Zásadním momentem pro další vývoj kulturního oddělení se staly obecní volby konané 26. května 1946. Po těchto volbách vystřídala Kopeckého v čele kulturního referátu v té době devětatřicetiletá profesorka Marie Votavová. Za jejího působení ve funkci vedoucí kulturního oddělení dosáhla kultura ve Svitavách nejvyšší poválečné úrovně.

Marie Votavová se narodila 26. února 1907 v Rohozné u Svitav jako mladší sestra spisovatele Bohumila Březovského, studovala na poličském gymnáziu, následně na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Působila jako učitelka na gymnáziích v Trutnově, Praze, Kralupech nad Vltavou a od roku 1945 ve Svitavách, kde vyučovala až do roku 1985 český a německý jazyk a také latinu na zdravotnické škole. Počátkem roku 1946 byla navržena za ÚRO do knihovnické rady a po volbách v témže roce, kde kandidovala jako členka KSČ, se kromě kulturní referentky stala také 2. místopředsedkyní MNV Svitavy. Mimo jiné také působila jako herečka, dramaturgyně a režisérka Lidového divadla ve Svitavách, a možná právě proto měla ke kultuře tak vřelý vztah. Není rovněž bez zajímavosti, že prof. Votavová se angažovala i v jiných odvětvích veřejného života. V roce 1946 se stala také místopředsedkyní Národní fronty českých žen ve Svitavách. Marie Votavová zemřela v nedožitých třiaosmdesáti letech ve Svitavách.⁸⁵

Po volbách se také změnilo obsazení kulturní komise. Ta se nově dělila na užší a širší vedení. Členy užšího vedení byli Jan Kopecký, který si tak ponechal alespoň částečný vliv v oblasti kultury, a čerstvě pak doc. Karel Makovský, člen KSČ. V širším vedení pak zasedaly dvě lidovkyně, Marie Rádová a Růžena Emeriášová, které doplňoval sociální demokrat Jan

⁸³ Mezitím totiž začala působit místní osvětová rada a všechen čas kulturnímu oddělení zabíralo plánování a příprava společenských akcí.

⁸⁴ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 65, kn. 2.

⁸⁵ R. FIKEJZ – V. VELEŠÍK, *Kronika ...*, s. 284.

Adamec, plní funkci místopředsedy, a dále pak Josef Valášek a Vladislav Konečný, oba národní socialisté. Kulturní komise se začala po volbách scházet pravidelně, hlavní slovo v ní měla vždy Marie Votavová. Aktivnější byla též muzejní rada a došlo k novému rozdělení pozic v knihovně⁸⁶ a letopisecké komisi⁸⁷, která měla za úkol snažit se dohledat fakta k válečným rokům ve Svitavách a také napomáhat Ondryášovi při psaní kroniky tak, aby mu bylo umožněno dostat se k potřebným informacím. Není bez zajímavosti, že předsedou letopisecké komise byl sám předseda MNV, který odpovídal za správné vedení kroniky.⁸⁸

Marie Votavová, na rozdíl od svého předchůdce, působila velmi energickým dojmem, o čemž se mohli členové kulturní rady přesvědčit již na první schůzce konané 8. července. Nová kulturní referentka ihned provedla restrikcí zaměstnanců a stanovila 16 bodů, tedy seznam práce na kulturním oddělení. Pozoruhodná je posloupnost těchto pracovních bodů, na prvním místě byla totiž evidence a udílení povolení akcí k veřejným účelům v kulturním domě Stalingrad a v biografu. Mezi další úkoly patřilo vyřizování tiskopisů, organizace akcí ve prospěch kultury, propagace Svitav v tisku nebo třeba i součinnost se všemi školami ve městě. Nechyběl ani bod o vedení archivů a obecní knihovny či organizace a budování muzea a výstav.⁸⁹

Další schůze kulturní komise, která se konala 20. srpna, byla velmi plodná. Votavová referovala o rozpočtu kulturního oddělení. Ten se skládal ze dvou položek: personálních nákladů čítajících 45 tisíc Kčs a nákladů fondu pro muzeum ve výši 30 tisíc Kčs. Rada přišla i na stav muzea a zde „*bylo s povděkem konstatováno, že muzejní rada zahájila činnost a její členové se zavázali, že v pondělí, středu a pátek od 16. do 18. hod. budou v muzeu pracovat, aby se mohlo muzeum v nejkratší době otevřít veřejnosti.*“⁹⁰ Nutno dodat, že muzejní rada chtěla již v září uskutečnit výstavu východočeského salonu jakožto zahájení muzejní činnosti. Tyto záměry byly nakonec odloženy až na rok 1947. Neméně zajímavých informací přineslo také zářijové zasedání kulturní komise. To bylo totiž zahájeno výbornou zprávou, když Marie Votavová sdělila, že se na nadcházející rok 1947 podařilo navýšit rozpočet o celých 60 tisíc a o dalších dvacet tisíc na kulturní účely, které měly být spjaty pouze s činností muzea. Byl to opravdu obrovský úspěch, jímž si Votavová zajistila velkou popularitu mezi zaměstnanci kulturního oddělení. Rozpočet kulturního referátu na další rok tedy činil 110 tisíc Kčs.

⁸⁶ Nové složení knihovny rady: Karel Hromada a Karel Musil (KSČ), prof. Josef Krupica (lidovec), František Štrohalm (SD) a Ignác Sekanina (NS).

⁸⁷ V letopisecké komisi mimo jiné nechyběl ani Jan Kopecký.

⁸⁸ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 65, kn. 2.

⁸⁹ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 281, kart. 131.

⁹⁰ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 280, kart. 130/2.

Všichni členové komise tuto zprávu přivítali s nadšením. Bylo rozhodnuto také o tom, že se kulturní komise bude scházet jednou za čtrnáct dní, a to vždy v úterý od 17 hodin.⁹¹

Naneštěstí se archivní prameny dochovaly pouze ke zlomku z těchto schůzí. Stejně jako u místní osvětové rady tedy není možné sestavit komplexní obrázek o tom, jak se svitavská kultura tvořila „zevnitř“. Navždy už tak zůstane spousta otázek ohledně systematického fungování stěžejních orgánů v oblasti kultury nezodpovězena.

Ze spisů o svitavské kultuře se dochovalo alespoň pravidelné měsíční hlášení Marie Votavové o její činnosti, které posílala předsednictvu klubu komunistické strany při MNV. Kromě jediného měsíce je tak možno zrekonstruovat dění na kulturním oddělení z pohledu samotné aktérky. V prvním hlášení za červenec a srpen 1946 napsala, že kulturní oddělení převzala 8. července v řádném stavu. V prázdninových měsících bylo především nutné vyřizovat žádosti ředitelství škol o opravy budov či vnitřního vybavení škol. Samotná kulturní činnost byla přes prázdniny, z důvodu dovolených a žňových prací, utlumena a žádné kulturní akce se nekonaly. Veškerá činnost se proto soustředila na přípravu akcí pro podzimní sezonu. První ustavující schůze kulturní komise se měla sejít 19. července, ale jelikož členové byli až na jednu výjimku z řad učitelů, musela být schůze o měsíc odložena, jak uvedla Votavová ve zprávě. I přesto, že jsou hlášení poměrně hutně popsána, neobsahují žádné zásadní informace. Kulturní referentka se vždy rozepsala o kultuře obecně a následně o činnosti muzea, MOR, Lidového divadla, popřípadě i knihovny. Marie Votavová psala velmi málo o špatně organizovaných a poskrovnu navštěvovaných kulturních akcích KSČ, ale když už, pak se nebála ostře kritizovat stranu či Svaz československé mládeže, který se podílel na propagaci akcí. Obsahově nejzajímavější je poslední hlášení o činnosti oddělení vedeného Votavovu datované devět dnů před Štědrým dnem roku 1946, které shrnovalo vývoj na kulturním oddělení za říjnové, listopadové a prosincové období. V něm se píše, že kulturní referát navázal styky s brněnským radiožurnálem a vyžádal si půlhodinové pásmo o Svitavách. Votavová následně pověřila Makovského a Kopeckého vypracováním vysílacího pásma. K dispozici dostali cenný materiál a byly dodány údaje o knihovně a archivu.⁹²

Dne 17. prosince 1946 se v kulturním domě Stalingrad konala první veřejná schůze rady MNV s obyvateli Svitav. Každý člen rady referoval o tom, co se v jeho oddělení za půl

⁹¹ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 280, kart. 130/2.

⁹² Půlhodinové pásmo o Svitavách, které se uskutečnilo dne 9. prosince 1946, se však proměnilo v naprostou blamáž. Jak se psalo v Mor.-třebovském kraji, většina místních obyvatel napjatě seděla u svých radiopřijímačů a s očekáváním čekali na vysílání o Svitavách, které mělo přijít na řadu v 19:00. Toho se však nedočkali. V brněnském radiožurnálu dostal přednost hokej. Svitavské vysílací pásmo se tedy posunulo o dvě hodiny, kdy už většina svitavských občanů své radiopřijímače za značného zklamání vypla; SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 280, kart. 130/2.

roku od voleb uskutečnilo. Po personálním, bezpečnostním a zajišťovacím oddělení přišla na řadu Marie Votavová, která hovořila o kulturním oddělení. Zmínila, že kulturní komise se schází pravidelně jednou za měsíc a podle potřeby i častěji. V komisi se projednávaly kulturní a školské záležitosti a schůzi bylo celkem devět. Votavová také nezapomněla zmínit situaci ohledně knihovny a muzea. Předně podotkla, že je členkou knihovnické rady, a podporuje tak zájmy knihovny u MNV. Dále sdělila, že se Štrohalmem vypracovávají plán, jehož cílem by mělo být zvýšení zájmu o knihy a získání dalších finančních prostředků. Z majetku Němců bylo zajištěno a uskladněno přibližně 12 tisíc knih, které nemohly být zatím roztříděny, a to kvůli nedostatku pracovních sil. Co se týče problematiky muzea, pak Votavová pouze konstatovala, že zajištěné věci jsou v nové budově muzea již z velké části roztříděny a byly upraveny tři místnosti tak, aby sbírky mohly být instalovány. V další části svého projevu se Marie Votavová zmínila i o činnosti kina a divadla a v poslední části své řeči věnovala pozornost místní osvětové radě. Nejdříve musela konstatovat, že všechny snahy po otevření osvětové školy ztroskotaly, zejména kvůli nedostatku přihlášek, resp. neúčasti dorostu na výuce. Jedním dechem však dodala, že se bude provádět nový nábor na jarní období. Svitavským občanům, kteří dorazili na schůzi, předložila k nahlédnutí přejmenování některých ulic. Kulturní referentka poté začala hovořit o kulturních akcích, které jsou již nyní připraveny na rok 1947. Posteskla si, že propagace kulturních událostí je šířena pouze tiskem, neboť Svitavy stále neměly místní rozhlas. Na závěr prof. Votavová řekla, že od počátku roku vyřídil kulturní referát 570 spisů a za stejnou dobu činil obrát kulturního oddělení cca 80 tisíc Kčs.⁹³

1.3.3 Přejmenování německých ulic ve Svitavách

Ve druhé polovině roku 1946 se dostalo na pořad dne přejmenování dvojjazyčných názvů ulic na výhradně české.⁹⁴ Ve Svitavách tou dobou žilo již jen minimum Němců, a tak názvy v němčině postrádaly smysl, a navíc svitavští obyvatelé německé názvy – dle pamětníků – nesli dosti nelibě, neboť jim neustále připomínaly strasti války, a nově příchozí osídlence děsily. Přejmenování ulic se chopila místní osvětová rada společně s kulturním oddělením. Referentka Votavová o změně názvů ulic poprvé hovořila na schůzi MOR Svitavy dne 17. září 1946, kdy bylo usneseno, aby byla svolána schůze přípravného výboru pro

⁹³ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 281, kart. 131/2.

⁹⁴ MNV Svitavy, resp. její komise se musely při přejmenování ulic řídit platným zákonem č. 266/1920 Sb., O názvech měst, obcí, osad a ulic, stejně tak i při označování obcí místními tabulkami a při číslování domů.

eventuální přejmenování ulic ve Svitavách, skládajícího se z členů MOR a rady města.⁹⁵ Ještě před samotnou schůzí měly být kulturním referátem vypracovány plánky města s výzvou ke členům přípravného výboru na vypracování návrhu přejmenování, který byl posléze zaslán ke schválení plénu MOR. Ta pak definitivní verzi předložila na radě města. Plánky měly být poslány co nejdříve, aby členové přípravného výboru měli dostatek času k jejich nastudování. Na přejmenování měla přípravná komise pracovat se všemi členy MOR.⁹⁶

Mimořádná schůze rady MNV Svitavy se konala 10. prosince 1946 a bylo to vůbec poprvé za sledované období, kdy se rada sešla zcela mimořádně pouze za jedním účelem z popudu kulturního oddělení. Návrh MOR na přejmenování ulic se řídil běžným překladem z němčiny do češtiny. Rada města tak měla výhrady pouze ke čtyřem změnám.⁹⁷ Po schválení všech změn vystoupil první náměstek Stejskal s návrhem místní organizace národních socialistů, aby některá z ulic nesla jméno po jejich vůdčí osobnosti, Václavu Klofáčovi. Tento návrh pobouřil všechny komunistické členy rady a ohradila se proti němu i Marie Votavová, která konstatovala, že Klofáč byl příliš vyhraněným politikem prvorepublikové éry. Mnohem diskutovanější byl druhý návrh národních socialistů, který se týkal přejmenování náměstí maršála Stalina na náměstí Edvarda Beneše. Tento požadavek byl totiž vznesen již na schůzi MOR a byl zamítnut. Důvody zamítnutí vysvětlovala Marie Votavová. Ta mimo jiné řekla, že *„pojmenování náměstí po generalissimu Stalinovi vzniklo nejenom zde, ale i jinde v době porevoluční a vyplynulo ze spontánní vděčnosti vůči státníku, který se nejvíce zasloužil o ukončení války, naše osvobození a vznik naší nové republiky. Bylo by při nejmenším známkou hrubého nevděku a beztaktního postupu vůči našemu největšímu spojenci, kdyby pojmenování po něm bylo zrušeno.“*⁹⁸ Po delší diskuzi byl nakonec schválen návrh MOR, aby bylo přejmenováno vlakové nádraží a přilehlá ulice na třídu E. Beneše. Poslední připomínku měli lidovci, kteří chtěli pojmenovat ulici Šolochovu po jejich největší osobnosti, mons. Janu Šrámkovi. Tento návrh byl přijat jednomyslně a bez výhrad.⁹⁹ Předseda Lukeš tak mohl po téměř dvou hodinách schůzi ukončit s konstatováním, že návrh schválený radou bude předložen plénu. Tím se však zároveň odstartoval složitý proces schvalování.¹⁰⁰

⁹⁵ Přípravný výbor pro event. přejmenování ulic tvořili: Voleský, Oliva, Kopecký, Voleš, Makovský, Jílek, Poldauf, Secová a Kubová.

⁹⁶ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 281, kart. 131.

⁹⁷ Jednalo se pouze o banální změny, rada totiž chtěla ponechat prvorepublikové vžitě názvy ulic. Tento požadavek se jí podařilo prosadit. Za všechny čtyři změny možno uvést například nahrazení názvu ulice Mlýnské za výstižnější U mlýnského potoka.

⁹⁸ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 84, kn. 7.

⁹⁹ Pojmenování ulice po mons. Šrámkovi však dlouho nevydrželo. Již v březnu 1948 po komunistickém převratu byla tato ulice opět přejmenována.

¹⁰⁰ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 84, kn. 7.

Plénum města návrh na přejmenování ulic dlouho odkládalo a na program dne se dostalo až 2. května, kdy byl návrh schválen. Poté se ke změně názvů muselo vyjádřit ONV Moravská Třebová jakožto vyšší územně správní celek. ONV MT měl k návrhu jedinou výtku, a to tu, že k přejmenování oné výše zmíněné ulice Nádražní na třídu E. Beneše se muselo vyjádřit nejdřív ministerstvo vnitra, stejně jako ke změně názvu parku za Novou radnicí na Sady pres. Ed. Beneše. Kromě těchto dvou změn ONV MT schválilo na svém plénu dne 20. května 1947 přejmenování německých ulic ve Svitavách, a změna tak mohla být provedena.¹⁰¹

1.3.4 Zlomový rok 1947

Rok 1947 z pohledu pověřených úřadů pro kulturu ve Svitavách začal v nejasných obrysech. Částečně tomu nahrávají i chybějící archivní dokumenty, které by mohly lépe osvětlit, co se v jednotlivých komisích a radách, ať už při kulturním oddělení, nebo při muzeu, dělo během prvních měsíců nového roku. Ze zápisů rady města a potažmo pléna je však zřejmé, že se Marie Votavová věnovala spíše práci druhé náměstkyně na MNV Svitavy než vedení kulturního oddělení, které se poprvé vážněji dostalo do popředí až 5. února, kdy se na radě města projednával protest Městské veřejné knihovny ve Svitavách ohledně snížení odměny knihovníkům.¹⁰² Knihovníkům, v čele s Františkem Štrohalmem, se totiž nelíbila odměna, na které se rada města dohodla o týden dříve, tedy snížení z 1 000 Kčs na 500 Kčs. Rada města na výši odměny trvala a zvláštním jevem bylo také zdržení se hlasování Marie Votavové. Její motivace k takovému postoji však zůstala neznámá. Knihovní rada také žádala o vyplacení dávky z tanečních zábav, o které již bylo psáno výše, a o vyplacení částky 10 tisíc Kčs na nákup nových knih. V tomto případě již byla knihovní rada úspěšná.¹⁰³

Knihovní rada vystoupila na radě města ještě jednou, a to 19. června 1947, kdy podala návrh, aby byla bývalá Ottendorferova německá knihovna, jakožto unikátní architektonický skvost z konce 19. století, vyklizena a knihy z ní umístěny do prostorů muzea. Ottendorferovu knihovnu mělo nově spravovat muzeum. Knihovní rada se na tomto postupu domluvila s muzejní radou a bylo potřeba souhlasu MNV Svitavy. Přízemí muzea mělo být přizpůsobeno tak, aby v nových prostorách mohla vzniknout i čítárna, která – jak známo – chyběla v městské veřejné knihovně. Cílem celé akce tedy bylo uspokojit stále stoupající

¹⁰¹ SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 65, kn. 2.

¹⁰² Knihovní rada se na protestu domluvila na svém zasedání 30. ledna 1947. Nesouhlasila totiž s plánovaným snížením odměn pracovníkům knihovny o polovinu, tedy na 500 Kčs. Knihovní rada měla za to, že práce, kterou odvádí, by měla být patřičně ohodnocena.

¹⁰³ SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 87, kart. 9/2.

poptávku obyvatelstva po četbě knih tím, že by ve Svitavách v prostorách muzea vznikla druhá knihovna. Rada města neměla žádných námitek, a tak tento návrh schválila.¹⁰⁴

Nejzásadnější událost roku 1947 se udála 17. září, kdy Marie Votavová oznámila na radě města svoji rezignaci ze zdravotních důvodů.¹⁰⁵ V dopise předsedovi MNV své důvody rozvedla. Mimo jiné napsala, že se již delší dobu necítila zdráva a odkládala vyšetření v domnění, že se situace během prázdninových dní zlepší. Zlepšení však nepřicházelo, a tak vyhledala lékařskou pomoc. Městský lékař stanovil diagnózu jako „*počínající akutní zánět srdečního svalu*“.¹⁰⁶ Byla tedy proto nucena vzdát se veškeré mimoškolní činnosti. Marie Votavová tak nejen skončila jako kulturní referentka, ale také jako členka rady MNV a jako druhá náměstkyně předsedy. Jedinou funkci, kterou si ponechala, bylo členství v kulturní komisi, kde nově zastávala pozici jakési „nejvyšší poradkyně v oblasti kultury“. Dne 2. října proběhla na zasedání pléna volba nového kulturního referenta a zároveň člena rady. Jednomyslně byl zvolen komunista Karel Musil.¹⁰⁷ Není bez zajímavosti, že této příležitosti využili komunističtí členové pléna k tomu, aby vyvolali hlasování o novém složení kulturní komise. Jelikož proti byli pouze národní socialisté, mohla změna bez větších potíží proběhnout. Převahu měli nově komunisté, kromě Marie Votavové a Karla Musila to byli ještě doc. Karel Makovský a Karel Hromada, jediným zástupcem mimo komunistickou stranu byl Josef Valášek za národní socialisty.¹⁰⁸

Tím byla dovršena naprostá dominance jedné strany a pracovitou Marii Votavovou nahradil oddaný komunista Karel Musil, který jakožto řídicí učitel měšťanské chlapecké školy však neměl příliš velké politické ambice. Svědčí o tom i fakt, že byl veden až jako jedenáctý náhradník za stranu KSČ, a jen díky tomu, že sedm náhradníků v pořadí před ním odešlo, se dostal do čela kulturního referátu. Na Karla Musila zároveň čekala velká spousta práce na kulturním oddělení, která se kvůli neúčasti Marie Votavové na zářijových schůzích rady a pléna MNV neustále odkládala. Karel Musil se poprvé představil na radě města dne 8. října

¹⁰⁴ SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 87, kart. 9/2.

¹⁰⁵ Nutno podotknout, že zdravotní stav Marie Votavové se rapidně zhoršil v létě 1947. I když byla profesorka stále hodně aktivní, celý měsíc srpen strávila v lázních a po návratu z nich se zúčastnila pouze jedné schůze rady MNV za celou dobu až do své rezignace. V měsíci srpnu tak činnost zastupujícího kulturního referenta převzal Jan Kopecký.

¹⁰⁶ SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 292, kart. 133/3.

¹⁰⁷ Karel Musil rozhodně nebyl ve svitavské politice žádným nováčkem. Již za první republiky působil v českých menšinových orgánech. Po okupaci se stal řídicím učitelem obecné školy a byl také předsedou Svazu přátel SSSR. V červenci 1945 byl jmenován ředitelem Okresní péče o mládež ve Svitavách. Od 13. února 1946 se Karel Musil objevuje v MOR jako učitel za KSČ. Prameny však neuvádějí, v jakém roce Musil vstoupil do KSČ. Od března téhož roku pak působil také v knihovně radě, ve které se objevuje i po volbách v r. 1946. Do doby, než se stal kulturním referentem, však nepůsobil v MNV Svitavy. Bez zajímavosti není ani fakt, že ho KSČ v roce 1947 jmenovala náhradníkem do správní komise České spořitelny, či to, že od 27. června 1945 stál v čele prvního poválečného Českého filatelistického klubu.

¹⁰⁸ SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 87, kart. 9/2.

1947 a hned se musel vyjadřovat k otázkám, které mu byly cizí, jako například ke stále se odkládajícímu dokončení pomníku Osvobození či ke konečnému vyřízení obsazení místa městského archiváře, kterého zatím vykonával František Ondryáš. Tyto všechny dlouhodobé záležitosti přebíral od Marie Votavové, a jak vyplývá ze zápisu ze schůze rady MNV Svitavy, bylo pro něj těžké se rychle zorientovat. Nápomocen mu byl bývalý kulturní referent Jan Kopecký, který měl tendenci spíše ztěžovat Musilovi úlohu. Nový kulturní referent pak hovořil především na radě města, kde měl vždy na konci zasedání nepatrnou zmínkou o kulturní činnosti. V plénu do konce roku nevystoupil ani jednou.¹⁰⁹

1.4 Tělocvičná jednota SOKOL Svitavy

Založení Tělocvičné jednoty Sokol Svitavy je opředeno nejasnostmi a prameny se liší v údajích o roku vzniku. Část písemných materiálů hovoří o roku 1918, druhá část až o roku 1920. Ať již to bylo kdykoliv, zůstává nepopiratelným faktem, že vznikem Sokola ve Svitavách bylo posíleno sebevědomí české národní menšiny ve většinově německém městě a jeho založení mělo mimořádný význam. Vedle tělocvičných aktivit vyvíjel svitavský Sokol bohatou činnost v oblasti kulturní a vzdělávací; při organizování sportovních podniků spolupracoval se sokolskými jednotkami z okolních obcí, zejména z České Třebové, Litomyšle a Poličky. Po záboru pohraničí nacistickým Německem v říjnu 1938 a jeho připojení k Velkoněmecké říši došlo k likvidaci českých spolků. Nejinak tomu bylo i ve Svitavách, kde český spolkový život úplně zanikl. Tělocvičná jednota Sokol Svitavy mohla znovu zahájit svou činnost až po skončení druhé světové války v polovině roku 1945.

Úvodem do problematiky poválečné obnovy tělovýchovy ve Svitavách je nutné předeslat, že situace byla značně nepřehledná a samotný proces obnovy pak probíhal zcela odlišným způsobem než v okolních obcích. I přesto, že archivní fond Sokol Svitavy je poměrně bohatý, tak samotné archiválie jsou dosti zmatečné, neboť v mnoha případech se záhlaví tiskopisů odlišuje od oficiálních razítek u podpisů. Zároveň jde o vůbec první podrobnější sondu do obnovy Sokola ve Svitavách po konci druhé světové války.

Dne 15. května 1945 se v pramenech objevuje první zpráva o obnovení Tělovýchovné jednoty SOKOL ve Svitavách. V průběhu měsíce května a června se postupně obnovovaly i další sportovní a tělovýchovné oddíly – ČSK, Orel, Junák a DTJ. V prvním hlášení o cvičení se psalo, že *„začínáme zde úplně od počátku, neb sokolové co zde byli dříve, těch je zde velice málo. Začali jsme cvičit hned sjednoceně, nejvíce členů se však hlásilo z těl. jednot*

¹⁰⁹ Karel Musil v čele kulturního referátu vydržel pouze do dubna 1948, kdy ho nahradil Karel Hromada; SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 67, kn. 3.

Sokola.¹¹⁰ Došlo tak k naplnění prohlášení Ústředního národního tělovýchovného výboru z 5. května 1945 o „Sjednocení tělesné výchovy k budování nového Československa“, který byl součástí Košického vládního programu.¹¹¹ Sjednocení mělo nést název Tělovýchovný svaz Sokol.¹¹²

První zahajovací schůze sjednoceného Místního národního tělovýchovného výboru ve Svitavách se konala 13. června. Hlavní slovo měl pan Karel Rejent, který působil v Sokolu i před válkou. Hovořil o kladných stránkách sjednocení tělovýchovných organizací. Po skončení jeho proslovu byly rozdány přihlášky do místního národního tělovýchovného výboru. Bylo přihlášeno celkem 60 členů. Druhá schůze se konala o dva dny později. Na této schůzi proběhla volba prozatímního výboru. Předsedou byl zvolen Karel Rejent. Zároveň bylo dohodnuto, že se 18. června začne cvičit na hřišti za Národním domem. Zpráva o vzniku byla poslána jednak Ústřednímu tělovýchovnému výboru v Praze, ale také Správní komisi Svitavy. Zajímavé je, že se ve zprávě píše o tom, že místní Národní tělovýchovný výbor se tvořil za „*krajně nepříznivých podmínek – nedostatek členů, nepřátelské prostředí aj.*“¹¹³ Na důkaz existence tělovýchovy v osvobozeném pohraničí proběhla 6. července 1945 první manifestace s názvem „Český národ manifestuje za české Svitavy“. Manifestace byla spojena s projevem „lásky k české půdě“ a místní tělovýchovný výbor si na své prezentaci nechal záležet. Sjednocené cvičení však nepřinášelo tolik kýžené zlepšení. Z výroční zprávy o cvičení za rok 1945 vyplývá, že v letních měsících cvičilo pravidelně pouze 9 cvičenců a průměrná návštěva ve druhé polovině roku se pohybovala lehce nad 70ti cvičenci měsíčně.¹¹⁴

Během léta se zároveň ukázalo, že představa o činnosti sjednocené tělovýchovy byla jiná u tělovýchovných organizací a jiná u komunistické strany, která chtěla sjednocení tělovýchovy ovládnout. Komunisté navíc neobnovili svoji Federaci proletářské tělovýchovy, jak původně slíbili, ale vstoupili do Sokola. Proto v září 1945 vydal ÚNTV výzvu o sjednocení všech tělovýchovných a sportovních organizací do Tělovýchovného svazu Sokol. Na popud proti této výzvě opustili svaz zástupci Orla a Junáka. Obě organizace totiž odmítly sjednocení na ideovém základě Sokola.¹¹⁵

Ve Svitavách došlo ke sjednocení tělovýchovy pod hlavičkou Tělovýchovného svazu Sokol 20. září 1945. Ve městě se však podařilo pokračovat ve spolupráci a členové Sokola,

¹¹⁰ SOkA LIT., f. Sokol Svitavy, inv. č. 10, kart. 1.

¹¹¹ Toto prohlášení podepsali zástupci všech tělovýchovných a sportovních organizací ČOS, DTJ, Federace PTV, Junák a čs. všesportovní výbor.

¹¹² Srov. Jiří ŽÍŽKA, *Dějiny a současnost Sokola*, Praha 2005, s. 14–16.

¹¹³ SOkA LIT., f. Sokol Svitavy, inv. č. 12, kart. 1.

¹¹⁴ *Tamtéž.*

¹¹⁵ Srov. Jan WALDAUF, *Sokol – malé dějiny velké myšlenky, 1. díl*, Praha 2007, s. 90–95.

DTJ, Orla, SČM, Junáka a SK Svitavy si ve volbách zvolili nové vedení. Starostou se stal Josef Vlach a jednatelem arch. Václav Čáp. Jak se mělo záhy ukázat, toto sjednocení pod TS Sokol nebylo šťastným řešením. V dotazníku o činnosti ke dni 16. listopadu 1945 se psalo, že svaz měl 176 členů a 32 vojínů, z toho cvičilo 62 mužů, 50 žen a 52 dětí. Z dotazníku jasně vyplývá, že jednota očividně nefungovala, neboť se cvičilo pouze jednou týdně a ani se nepořádaly žádné sportovní či vzdělávací akce. Nebylo známo ani to, kolik členů zatím nesložilo slib. V TS Sokol Svitavy tak vládl chaos.¹¹⁶

Po sedmi měsících marného vyjednávání se výbor Československé obce sokolské dne 16. prosince 1945 usnesl, že nedojde-li k úplnému sjednocení do konce roku, aniž by se komunisté snažili využívat TS Sokol ke svému prospěchu, zahájí sokolstvo od 1. ledna 1946 samostatnou činnost v plném rozsahu, tj. všechny jednoty zahájí svoji činnost. To se nakonec také stalo a na zasedání ÚNTV 10. ledna 1946 se pak Sokol, Orel, DTJ a sportovní organizace rozhodly jen pro sjednocení federativní; tj. namísto sjednocení podle komunistického plánu se usnesly na vytvoření společného svazu, v němž by všechny organizace byly zastoupeny při zachování jejich samostatnosti.¹¹⁷

Svitavští sokolové tak svolali na 22. leden 1946 valnou hromadu, aby mohli ustavit tělocvičnou jednotu Sokol.¹¹⁸ Valná hromada se však zásahem místních činitelů nekonala.¹¹⁹ Druhá valná hromada se již obešla bez komplikací a uskutečnila se 24. dubna. Starostou TJ Sokol ve Svitavách se stal kronikář František Ondryáš, místostarostou předseda MNV Svitavy Josef Dědič a jednatelem Vladimír Konečný. V ten den měla jednota přihlášených 77 členů a počet členů stoupal.¹²⁰ Jednota se tak stala součástí Tělovýchovného svazu Sokol Svitavy, ale jako nově ustavená se potýkala s finančními problémy a až do listopadu 1946 nedisponovala žádným movitým majetkem, neboť nebyl dochován žádný písemný materiál, ze kterého by bylo možno zjistit zcizený majetek Sokola v době okupace.¹²¹

Stav, kdy vedle sebe existovala jednota a svaz, skončil 5. června 1946, kdy Tělocvičná jednota Sokol ve Svitavách definitivně převzala veškerou organizační a tělovýchovnou činnost. Dosavadní výbor Tělovýchovného svazu Sokol ve Svitavách však zůstal, dál konal schůze, ale omezil se pouze na dohlížecí činnost.¹²²

¹¹⁶ SOkA LIT., f. Sokol Svitavy, inv. č. 25, kart. 1.

¹¹⁷ Srov. J. ŽÍŽKA, *Dějiny...*, s. 14–16.

¹¹⁸ Do TJ Sokol Svitavy vstoupili jako jediní i členové DTJ.

¹¹⁹ Prameny o tom, proč se tak stalo, bohužel mlčí.

¹²⁰ V polovině května měla TJ Sokol Svitavy již 110 členů.

¹²¹ SOkA LIT., f. Sokol Svitavy, inv. č. 4, kart. 3.

¹²² *Tamtéž.*

Tím skončily více než rok trvající potíže ohledně sjednocení tělovýchovy. Zároveň se tak rozpadla myšlenka komunistů o sjednocení tělovýchovy pod jejich vedením. Zklamání bylo obrovské. Především v tisku se strhla přestřelka mezi týdeníky Moravsko-třebovský kraj, patřící komunistům, a Stráž pohraničí, náležející národním socialistům. Svitavští komunisté se zprvu dívali na tělocvičnou jednotu Sokol nedůvěřivě, ale postupem času i oni v tisku přiznali, že Sokol má budoucnost.¹²³

První velkou akcí, kterou jednotka SOKOL připravila, byl první Sokolský den ve Svitavách, který se konal 15. září 1946. Celodenní akce byla spojena s veřejným cvičením všech složek Sokola.¹²⁴ Tělocvičná jednotka Sokol se na cvičení od června poctivě připravovala a pozvánky na tuto událost rozeslala do všech jednot nejen v okolních městech, ale po celém regionu. Na účasti to bylo znát. V novinách se psalo, že akci přihlíželo několik stovek diváků.¹²⁵ Kromě této akce však prakticky po celý rok probíhal na všech školách ve městě rozsáhlý nábor studentů, kteří měli zvětšit základnu tělocvičné jednoty. Bezkonkurenčně největší ohlas mělo zimní mikulášské cvičení, kterého se zúčastnilo celkem 176 všech členů Sokola.¹²⁶ Průměrně měsíčně v TJ Sokol Svitavy cvičilo 14 mužů, 68 dorostenců a 71 žáků. Největší nárůst cvičenců byl u dorostu a žactva, kdy od září do prosince 1946 stoupl počet dvojnásobně, ze 60ti na 120. Na konci roku tak cvičilo průměrně 57 dorostenců a stejný počet žáků.¹²⁷

V následujícím roce došlo ke stabilizaci Tělocvičné jednoty SOKOL, a to nejen ekonomické, ale i členské. Novým starostou se pro rok 1947 stal Josef Červenka a prvním náměstkem byl Josef Vlach. Největší akce se ten rok konala dne 1. června a šlo o tělovýchovné slavnosti všech žáků a studentů svitavských škol. V rámci slavností také proběhla zkouška cvičenců z řad svitavské mládeže na Tělovýchovné slavnosti v Praze, které se měly konat na konci června 1947. Ondryáš v kronice uvádí, že cvičilo celkem 576 žáků a studentů.¹²⁸

1.4.1 Problémy ohledně vhodných prostor ke cvičení

Tělovýchova ve Svitavách se nepotýkala pouze s problémy sjednocení, nýbrž také s hledáním vhodných prostor ke cvičení, které ve městě nebyly. Prakticky od poválečné znovuobrody byli členové Sokola nuceni využívat ke cvičení pronajatých hřišť a místností.

¹²³ Srov. *Veřejná cvičební hodina Sokola ve Svitavách*, Mor.-třebovský kraj II (43) 1946, s. 4.

¹²⁴ Prameny však neuvádějí, kolik cvičenců se celkem zúčastnilo.

¹²⁵ Což potvrzuje i fakt, že současně konanou slavnost „50. výročí otevření dráhy Svitavy – Polička“ navštívilo jen pár desítek lidí.

¹²⁶ Nutno však podotknout, že v TJ Sokol Svitavy cvičili pouze muži, dorost a žactvo.

¹²⁷ SOkA LIT., f. Sokol Svitavy, inv. č. 51, kart. 3.

¹²⁸ SOkA LIT., Mezifondový soubor kronik, kronika města Svitav, inv. č. KR 174.

Hala, ve které jednota cvičila za prvorepublikové éry, sloužila za německé okupace jako skladiště a po válce byla v naprosto dezolátním stavu. Byl proto vybrán objekt nový, kterému se ve Svitavách říkalo Na Střelnici. Tato sportovní hala byla využívána Němci jako reprezentativní sportoviště a po válce již nenašla žádného využití.¹²⁹ Sokolové však dlouho váhali, zda právě tento objekt, i když zastřešený a prostorný, vůbec využít.¹³⁰ Zpočátku se ke cvičení využívala tělocvična státního reálného gymnázia, ale v zimě přišly problémy s vytápěním. V září 1945 se dokonce chvíli uvažovalo o stavbě nového sokolského stadionu a byly vytipovány vhodné prostory, ale protože TS Sokol nevykazoval takovou činnost, jaká se od něj očekávala, byly tyto plány brzy smeteny pod stůl. Dne 19. října přidělila správní komise budovu Střelnice Tělovýchovnému svazu Sokol ve Svitavách a udělila jí národní správu nad touto budovou pro účely tělovýchovy s podmínkou, že veškerá tělovýchova bude v dohledné době sloučena. Jelikož se tomu tak nikdy nestalo a Tělocvičná jednota Sokol Svitavy zahájila v roce 1946 svoji řádnou činnost a postupně převzala veškerou organizační a tělovýchovnou práci, byla Střelnice 24. července 1946 převedena do správy TJ Sokol Svitavy. Sokolové měli již od počátku zájem na tom, aby objekt Střelnice neměli pouze v národní správě, nýbrž ve vlastnictví. Po celé léto proto hledali finanční prostředky a možnosti, jak koupi uskutečnit. První oficiální dokument se žádostí o odprodání Střelnice byl MNV Svitavy poslán 8. října 1946. V dokumentu se objevují důvody Tělocvičné jednoty Sokol ke koupi. Jedním z nejzásadnějších argumentů byl fakt, že TJ Sokol ve Svitavách, jakožto největší tělovýchovná, kulturní a nepolitická organizace ve městě, potřebuje prostornou tělocvičnu k pravidelným cvičením, neboť tělocvična reálného gymnázia, ve které se dosud cvičilo, je kapacitně nedostačující. Dalším nesporným faktem bylo, že Střelnice je v neudržitelném stavu, především pak bývalý hostinec, který byl v naprosto katastrofickém stavu, a byl tím znehodnocen majetek obce. Lépe na tom nebyl ani přilehlý park náležející též k objektu Střelnice. Ten byl po změnu zcela nevyužíván, byl vlhký a temný a místní obyvatelé do něj nechodili. Tělocvičná jednota Sokol také vyčíslila, kolik by stála nejnutnější oprava. Náklady se pohybovaly v rozmezí od 250 tisíc do 300 tisíc Kčs. Mimo jiné i kvůli tomu nemohla být řeč o dlouhodobém pronájmu. Tělocvičná jednota Sokol proto žádala, aby se odprodejem Střelnice začal MNV Svitavy zabývat a aby byli popřípadě zástupci Sokola pozváni k jednání na půdě místního národního výboru. Situace kolem cvičení však byla neudržitelná, a proto

¹²⁹ Celý objekt byl velmi rozsáhlý a čítal přes dva hektary půdy. Šlo o samotný zastřešený pavilon, včetně hostince, přilehlý letní pavilon a rozlehlý park, kde bylo místní tržiště.

¹³⁰ Šlo především o morální hledisko, protože pro Sokoly bylo téměř nepřijatelné cvičit v bývalé baště Němců, tedy hlavních nepřátel.

ještě do konce roku TJ Sokol ve Svitavách dostal Střelnici od národního správce do ročního pronájmu.¹³¹

Koupě Střelnice se tak dostala na pořad dne až začátkem roku 1947. Vyjednávání s MNV o odprodeji se však protáhla. Celý problém tkvěl v tom, že k rozlehlému pozemku Střelnice, který měl přes dva hektary, bylo zřízeno zástavní právo jakožto pohledávka Spořitelny ve Svitavách ve výši 165 tisíc Kčs, spadající ještě do předválečného období. Zmíněná pohledávka byla, jak se mělo záhy ukázat, již splacena. Jednalo se tak pouze o výmaz z katastru. Poplatek za výmaz si členové Sokola uhradili sami vlastními náklady tak, aby tržní cena zůstala městu neztečená. Žádost o koupi Střelnice tělovýchovnou jednotou se zabývala nejen rada MNV Svitavy, ale také stavební a finanční komise, a mimo jiné byla celá záležitost postoupena ONV Moravská Třebová. Okresní národní výbor v Moravské Třebové také provedl oceňovací řízení a z dochované zprávy datované k 25. dubnu 1947 je zjevné, že cena za m² klesla z 24 Kčs v roce 1938 na pouhých 10 Kčs. Dále oceňovací komise přihlédla k faktu, že pozemkové parcely budou sloužit k „všeúčelnému účelu“,¹³² a proto doporučila obecnou cenu za odstoupení poměrně snížit. Dne 7. května 1947 rada MNV Svitavy projednávala odhad vypracovaný oceňovací komisí ONV Moravská Třebová a usnesla se doporučit cenu 6 Kčs za m², avšak za předpokladu, že přilehlý park bude moci využívat široká veřejnost. Rada MNV tedy, po znovuprojednání na schůzi 26. června, doporučila prodat Střelnici Tělovýchovné jednotě Sokol za 100 tisíc Kčs. Po nezbytném vyjádření finanční komise, která tento návrh také doporučila, byla celá věc postoupena plénu MNV, které se konalo 24. července 1947. Plénum jednomyslně schválilo návrh rady, a tak – po více než dvou letech od konce války – měli členové Sokola opět svoji domácí základnu. Tečku za celým hlasováním pak udělal ředitel měšťanské školy a bývalý referent kulturního oddělení, sám aktivní člen a funkcionář Sokola, p. Kopecký s výhradou „že na školství bude pamatováno a budou pro ně zajištěny vhodné pozemky“.¹³³

Střelnice definitivně přešla do rukou Sokola Svitavy až během listopadu 1947. Bohužel však chybí jakýkoliv písemný pramen či alespoň výroční zpráva za onen rok, takže se nedá říci, kdy a jakým způsobem se na Střelnici cvičilo. Díky sportovnímu areálu Střelnice se však podařilo rozšířit členskou základnu TJ Sokol Svitavy až na téměř 400 členů.¹³⁴

Představy činovníků Sokola o sjednocení tělovýchovy na demokratických základech a jeho pomoci při osvětě ducha však záhy skončily a rozvoj tělovýchovné jednoty byl přerát

¹³¹ SOkA LIT., f. Sokol Svitavy, inv. č. 14, kart. 5.

¹³² SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 84, kn. 7.

¹³³ *Tamtéž.*

¹³⁴ SOkA LIT., Mezi fondový soubor kronik, kronika města Svitav, inv. č. KR 174.

v polovině cesty. Do dalších osudů Sokola totiž zasáhl únorový převrat v Československu. Po uchopení moci komunistickou stranou došlo k násilnému sjednocení tělovýchovy. Tělocvičná jednota Sokol ve Svitavách ukončila svou činnost již v roce 1950, kdy splynula s Dělnickou tělocvičnou jednotou, nicméně za oněch pět let poválečného působení Sokol výraznou měrou přispěl k blahodárnému nastartování a bleskovému rozvoji národního uvědomění a vrátil Svitavám českou tvář.

2 Politický vývoj ve Svitavách v letech 1945–1948

2.1 Problematika vzniku a vývoje Místní správní komise ve Svitavách v r. 1945

Jednou ze snah po konci druhé světové války, jak navázat na československou tradici z raného období existence samostatného státu, bylo vytvoření orgánů československé státní správy na úrovni obcí, měst, okresů či krajů. Tyto orgány začaly nést název národní výbory a neplnily pouze funkci orgánů veřejné správy, nýbrž se také staly základní součástí režimu, na kterém se budovalo nové Československo. Představy o pojetí národních výborů se značně lišily. Zatímco prezident Beneš je vnímal jen jako dočasné instituce, které měly být později nahrazeny orgány trvalého rázu, českoslovenští komunisté v Moskvě v nich viděli pevný základ nové struktury správy. Dekret prezidenta republiky č. 18/1944 se stal prvním závazným dokumentem týkajícím se národních výborů a Prozatímního národního shromáždění. Tento dekret stanovil, že na osvobozeném území mělo dojít k ustavení místních, okresních a zemských národních výborů na základě voleb. Důležité bylo, že se mělo jednat pouze o zatímní orgány veřejné správy. Ty měly vykonávat všechny úkoly veřejné správy do té doby, než budou vytvořeny nové volené instituce. Národní výbory tak vznikaly převážně neformálně, a to projevem souhlasu na shromážděních občanů. V oblastech, kde převažovalo německé obyvatelstvo, měly být ustaveny správní komise, které pak následně do jednotlivých obcí vysílaly místní správní komise nebo komisaře. Avšak v Košickém vládním programu z dubna 1945 se o národních výborech již nehovořilo pouze jako o prozatímních orgánech, nýbrž jako o trvalých složkách nového systému. Volby do okresních a zemských národních výborů proběhly v září a v říjnu 1945, odkud pak byli vybráni poslanci Prozatímního národního shromáždění.¹³⁵

Kompetence národních výborů lze po válce rozdělit do dvou oblastí. Jednak prováděly běžnou agendu, jako například vedly evidenci obyvatel, dohlížely na školství a zdravotnictví

¹³⁵ Srov. Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ a kol., *Dějiny správy v českých zemích*, Praha 2005, s. 421–434.

nebo spravovaly obecní a okresní finance. Druhou oblastí bylo provádění konfiskací majetku po Němcích a Maďarech a soustředění německých obyvatel před jejich odsunem. Lze tedy říci, že národní výbory byly ještě dlouho po konci války velmi výrazným mocensko-politickým orgánem ve své oblasti.¹³⁶

Do čela Revolučního národního výboru Svitavy se dne 9. května 1945 postavil Josef Dědič, nejvýraznější český svitavský činovník prvorepublikové éry. Dne 13. května byla ve Svitavách místo revolučního národního výboru zřízena prozatímní správní komise, a to v souladu s vládním nařízením č. 4/45, neboť se jednalo o oblast s většinou německým obyvatelstvem. Byly zřízeny referáty, mimo jiné i bezpečnostní či evakuační, mající na starost německou otázku. Předsedou správní komise zůstal Josef Dědič. Od 16. května se začalo objevovat označení „okresní správní komise“, protože pod správu Svitav přešly i veškeré vesnice svitavské oblasti. Na chodu správní komise se podílelo celkem asi 300 lidí a do jisté míry suplovala některé úkoly okresního národního výboru, ale její existence neměla právní oporu v platných nařízeních. Dne 21. května byl Zemským národním výborem v Brně jmenován komisař pro oblast Svitav. Tím se stal původem učitel z Litomyšle a člen KSČ Karel Jiroušek, který byl později zdiskreditován médii. V hektických květnových dnech vznikl také požadavek na zřízení samostatného svitavského okresu, neboť doposud bylo sídlo okresu v Moravské Třebové, což celou situaci ještě více problematizovalo. Snahy představitelů prozatímní správní komise byly vyslyšeny pouze zčásti. Dne 12. června se stala svitavská oblastní správní komise expoziturou Okresního národního výboru v Moravské Třebové pro oblast Svitav.¹³⁷ Komisařem zůstal Karel Jiroušek. Tím však peripetie zdaleka neskončily. Dne 26. července, tedy ani ne dva měsíce po vytvoření, byla expozitura na příkaz ONV zrušena. Jako jeden z důvodů se uváděla přílišná liknavost a velké množství zmatečných jednání expozitury ve Svitavách. Nově tedy spadaly Svitavy pod ONV Jevíčko, které však bylo od Svitav ještě vzdálenější. Toto rozhodnutí zapříčinilo ještě větší úřední chaos, a proto ZNV Brno nařídil, aby alespoň exponovaná pracoviště bezpečnosti, otázek Němců a průmyslu zůstala ve Svitavách. Na konci září 1945 provedla státní bezpečnost prohlídku svitavské expozitury. Ta skončila katastrofickým výsledkem. V obsáhlém hlášení se psalo o závažných pochybeních všech úředníků. Jednalo se například o vydávání antifašistických legitimací nacistům či bezdůvodné zabavování německého majetku. Posledním pomyslným hřebíčkem do rakve expozitury ve Svitavách se stal téměř

¹³⁶ Srov. Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ a kol., *Dějiny správy v českých zemích*, Praha 2005, s. 421–434.

¹³⁷ Ve Svitavách tak vzniklo jakési odloučené pracoviště ONV Moravská Třebová s úředními hodinami. Tato expozitura se celým názvem jmenovala: ONV v Moravské Třebové, oddělení pro bezpečnost, průmysl a otázky Němců ve Svitavách.

půlmilionový dluh, který v úřadě vznikl. S platností od 1. listopadu byla tedy expozitura nadobro zrušena.¹³⁸

Vedle okresní správní komise vznikla ve Svitavách i místní správní komise. Ta se ustavila na jednání OSK 19. června a předsedou se stal Josef Dědič¹³⁹. Místní správní komise se ihned distancovala od zvěrstev okresní správní komise a mezi Dědičem a Jirouškem panoval napjatý vztah, mimo jiné i proto, že si místní správní komise chtěla německou otázku ve Svitavách vyřešit sama. MSK byla také pověřena správou samotného města. „MSK se ujala svého úřadu úplně bez peněz, naopak po kontrole účetních knih se jevil v pokladně schodek 1,483.650.80 K. Začalo se hospodářiti s penězi, vytěženými z městských podniků a z mimořádných příjmů a dnes, po tříměsíční činnosti vykazuje finanční oddělení MSK pokladní hotovost 3,131.000 K.“¹⁴⁰ Město dále vlastnilo například 62 budov, z nichž 45 bylo obytných a 17 školních či veřejných, nebo bezmála 15 ha polí a 61 ha lesa. Místní správní komise měla celkem šest členů. Kromě předsedy Josefa Dědiče, člena národních socialistů, to byl místopředseda, komunista Josef Lukeš, dále pak národní socialista Josef Stejskal, sociální demokrat Bedřich Huppert a další dva komunisté Bohuslav Lněnička a Josef Trach. Místní správní komise prováděla správu města prostřednictvím svých referátů a oddělení svého úřadu. Nejdůležitějším oddělením po válce bylo oddělení zajišťovací, které zachránilo městu velké množství cenného národního majetku a zajišťovalo majetek po Němcích. Následovalo oddělení sociální, mající na starost poskytování sociální pomoci všem příslušníkům zahraničního vojska či občanům válkou poškozeným nebo ostatním českým obyvatelům v hmotné či jiné nouzi.¹⁴¹ Neméně důležitým byl také bytový referát. Ten měl za úkol vyklízet byty po Němcích a vyřizovat žádosti o byty. Při MSK pak dále bylo oddělení hospodářské, zásobovací, zemědělské a technické. Záhy byl vytvořen i kulturní referát.¹⁴²

Po zániku OSK, tedy po 1. listopadu 1945, všechny zbylé kompetence, především otázky týkající se bezpečnosti a řešení německé problematiky, přešly do rukou MSK. Na schůzi místní správní komise dne 21. prosince bylo rozhodnuto o vytvoření městského národního výboru k 3. lednu 1946. Vznik MNV tak s konečnou platností ukončil všechny doposud neřešené problémy a město ze správního hlediska zaštitil, neboť konečně vznikly

¹³⁸ SOKA LIT., f. Okresní národní výbor Svitavy (dále ONV SY), inv. č. 37, kart. 13/2.

¹³⁹ Na tomto místě se prameny značně rozcházejí, neboť jsou neúplné a často chaotické. Druhá verze vzniku MSK, ke které se v Kronice města Svitav přiklání autoři Velešík a Fikejz, je taková, že vznikla již 13. května 1945 z Revolučního národního výboru ve Svitavách. Nicméně obě možné varianty uvádějí datum 19. června jako definitivní vznik 6-ti členného MSK.

¹⁴⁰ Jan KOPECKÝ, *Přehled činnosti místní správní komise ve Svitavách*, Svitavsko I (5) 1945, s. 6.

¹⁴¹ Často se stávalo, že lidé zahlcovali sociální oddělení požadavky, které nebyly existencionálně nutné, jako například žádostmi o zabavený míšeňský porcelán nebo ložnice z leštěného amerického ořechu.

¹⁴² J. KOPECKÝ, *Přehled činnosti...*, s. 6.

všechny potřebné referáty a vzniklo i regulérní plénum a rada města. Svitavy se tak zároveň vzdaly představy o zřízení samostatného svitavského okresu, neboť snahy vždy narazily na to, že místní obyvatelstvo bylo většinou německé, a tedy nespolehlivé.¹⁴³

2.1.1 Úřad pro Němce

Úřad pro řešení německé otázky neboli Úřad pro Němce představoval nový typ instituce, která nebyla v Československu na lokálních úrovních obvyklá. Úřad vznikl 3. července 1945 a i přesto, že měl doslova jepičí život, zapsal se do historie Svitav velmi negativním písmem. V čele Úřadu pro Němce stál brněnský rodák Karel Haas, jemuž bylo 28 let a stihl již být sedmákrát soudně trestán. Úřad se zpočátku slibně rozvíjel, neboť během měsíce svého působení měl vlastní evakuační, sociální, právní, bytové, pátrací, zajišťovací a finanční oddělení. V úřadě pracovalo až 70 zaměstnanců. Jeho primárním cílem měla být evidence Němců a jejich soustředění do zajišťovacích táborů, zajišťování bytů po Němcích a vydávání vyhlášek pro německé státní příslušníky. V Úřadu pro Němce panoval již od počátku velký zmatek a docházelo k nejrůznějším excesům. Šlo například o bezmyslenkovité zabavování německého majetku nebo o zajišťovací akce, které často probíhaly v nočních hodinách. Mnohdy se také stávalo, že úřad měl špatné seznamy Němců, a tak místo německých fašistů byli internováni antifašisté. Činnost Úřadu pro Němce byla ukončena již 15. srpna 1945, neboť se neosvědčil a neplnil řádně svoji agendu.¹⁴⁴

Kolem úřadů ve Svitavách panoval po konci druhé světové války zmatek. Neustálá změna vedení, rozštěpenost a nevymezení pravomocí nebyly problémem jen pro samotné úředníky, ale především pro místní obyvatele, kteří často ani netušili, na jaký úřad se v daný moment obrátit či jakou má pravomoc. To samé platí i pro dochované spisy z úřední provenience. Jelikož zmatky vznikaly již při samotném třídění spisů, jakož i při rozhodování, které spisy budou uchovány v archivu a které nikoliv, není v dnešní době možné sestavit byť jen trochu pravdivý obrázek o tom, jakým způsobem pracovaly úřady ve Svitavách.¹⁴⁵

2.2 Politické strany ve Svitavách 1945–1948

Po ukončení druhé světové války se v obnoveném Československu podařilo opět zavést pluralitní systém politických stran. Dne 5. dubna 1945 byl přijat Košický vládní program, který ovlivnil poválečný vývoj v Československu. V tomto programu byly

¹⁴³ Svitavský správní okres se podařilo zřídit až při organizaci lidové správy v okresech v roce 1949.

¹⁴⁴ P. MORDANINEC, *Řešení německé otázky ...*, s. 68.

¹⁴⁵ O detailnější problematice poválečných úřadů a celkovém řešení německé otázky ve Svitavách srov. P. MORDANINEC, *Řešení německé otázky...*, s. 14–24.

zformulovány hlavní principy fungování československého státu. Zároveň se ještě před koncem války podařilo ustavit Národní frontu Čechů a Slováků, která byla tvořena z politických stran bojujících proti fašismu. Národní fronta se ihned po válce formovala jako všenárodní koalice, která však nezahrnovala všechny politické strany předmnichovské éry. Z účasti na participaci moci byly vyloučeny všechny fašistické a pravicové strany, tedy ty strany, kterým se dávalo za vinu ono „mnichovské selhání“. Mimo jiné byla zakázána nejsilnější prvorepubliková strana – Republikánská strana vesnického a maloroľnického lidu. Vznik nových politických stran navíc podléhal souhlasu Národní fronty. Z předmnichovských politických stran tak byly obnoveny pouze čtyři: Komunistická strana Československa, Československá strana národně socialistická, Československá strana lidová a Československá sociální demokracie. Jednalo se tedy pouze o strany středo-levicově orientované. Nový politický systém proto postrádal tolik potřebnou opozici.

Ve Svitavách se podařilo záhy po skončení války obnovit všechny čtyři politické strany. Z kronikářských záznamů vyplývá, že všechny politické strany ve Svitavách měly rovnoměrné zastoupení a jejich místní a okresní sekretariáty začaly vznikat již brzy po ukončení války.

*„Nejsilnější a vedoucí stranou byla strana komunistická, která byla nucena provádět též určitou očistu strany od nekalých živlů a kořistníků.“*¹⁴⁶ Stranická struktura KSČ začala ve Svitavách vznikat krátce po osvobození, a to především zásluhou nově příchozích obyvatel. Mezi čelní funkcionáře ve městě patřili Josef Lukeš¹⁴⁷ a Bohuslav Lněnička, oba také zastupovali KSČ v nově vznikajících orgánech správy. Popularitu komunistů mezi osídlenci pomáhala výrazně zvyšovat populistická politika, a to zejména v oblasti přidělu nemovitostí, předávání tzv. dekretů o půdě apod. KSČ také vydávala stranický týdeník Moravsko-třebovský kraj, který byl jedním z nejčtenějších tisků ve městě. Volby v polovině roku 1946 přinesly komunistické straně vynikající výsledek, když získala 54 % hlasů, což je mimo jiné o 16 % hlasů víc, než byl celorepublikový průměr. Toto přesvědčivé vítězství, které v podstatě deklasovalo všechny ostatní strany, vyneslo Josefa Lukeše do čela MNV Svitavy, ve kterém měli komunisté bezpečnou většinu křesel. Členům KSČ se také podařilo proniknout do národních správ nejvýznamnějších podniků ve městě. Nejsilnější závodní organizaci měli komunisté v bývalé firmě Bratří Ettlů nebo firmách Barthel či Plastika. V roce 1947 měli

¹⁴⁶ SOkA LIT., Mezifondový soubor kronik, kronika města Svitav, inv. č. KR 174.

¹⁴⁷ Josef Lukeš se narodil 10. srpna 1910 v Litomyšli a profesí byl odborný učitel. Do Svitav přišel ihned po konci války a okamžitě se zapojil do poválečné obnovy města v barvách KSČ, kterou ve městě pomáhal zakládat. Josef Lukeš byl jedním z nejschopnějších funkcionářů ve Svitavách a díky své ambiciózní, dravé a mnohdy až workoholické povaze se vypracoval do funkce předsedy MNV a NF ve Svitavách.

komunisté ve Svitavách téměř 1 750 členů¹⁴⁸ a v téže době měla strana navíc celkem 11 závodních organizací. Ve stejném roce, zejména pak v jeho druhé půli, začalo docházet ke stále výraznějším mezistranickým politickým bojům. Za zmínku stojí například komunisty separovaná oslava 1. máje, zatímco ostatní strany tento svátek slavily společně. Stranické boje vyvrcholily v prosinci roku 1947, kdy komunisté umně zlikvidovali téměř všechny poslední zbytky opozice v místním národním výboru a díky neustálé výměně členů KSČ se ve vedení MNV ocitli komunisté, kteří byli naprosto oddáni straně. Není bez zajímavosti, že svitavští komunisté, jejichž masovost neustále rosta, měli nízké vzdělání, zpravidla jen základní či stranický rychlokurz. Mnozí z nových příslušníků strany vyvíjeli bouřlivou činnost a odmítali jakékoliv kompromisy.¹⁴⁹ Tak, jak rostl počet nových obyvatel Svitav, rostl i počet členů KSČ. Všichni komunisté, kteří po převratu zasedali v nově utvořeném ONV Svitavy v roce 1949, vstoupili do strany až po druhé světové válce, někteří z nich dokonce až během roku 1947.¹⁵⁰

Druhou nejpočetnější stranou ve Svitavách byla Československá sociální demokracie. Ustavující schůze strany ve městě se konala 23. července 1945 a do jejího čela byl zvolen Bedřich Huppert, který byl hlavní postavou strany, působil v Místní správní komisi ve Svitavách a po vytvoření MNV byl předním členem rady města. K dalším významným členům strany patřili především Cyril Voleš, Alois Řehulka či Alois Hlinecký.¹⁵¹ Na rozdíl od komunistické strany měla sociální demokracie velmi pevné členské jádro, které se v průběhu sledovaného období téměř neměnilo. Především ve druhé polovině roku 1945 strana vykazovala obdivuhodný nárůst nových příslušníků, často i v desítkách lidí během jednoho měsíce. Sociální demokracie ve Svitavách prosperovala tak dobře, že se jí mimo jiné podařilo založit novou místní organizaci v městské části Čtyřicet Lánů. ČSSD se pokoušela po vzoru KSČ založit organizace i v místních podnicích. V průběhu roku 1946 se však ve straně vyskytly problémy v podobě nevyřešených vztahů k bývalým německým členům. Tyto problémy pak předznamenaly hluboký pád strany. V květnových volbách roku 1946 získali sociální demokraté pouze pět mandátů, což zcela neodpovídalo jejich postavení ve městě. Po tomto volebním neúspěchu, kdy strana ve Svitavách skončila až na třetím místě, spousta jejich

¹⁴⁸ Členská základna KSČ se každým rokem rozrůstala o bezmála 300 nových členů.

¹⁴⁹ Velká část z nových straníků KSČ byli kariériste a mnozí z nich neměli ani čistou minulost z doby okupace.

¹⁵⁰ R. FIKEJZ – V. VELEŠÍK, *Kronika ...*, s. 332.

¹⁵¹ Všichni tři sociální demokraté působili v českých menšinových orgánech ve Svitavách již za první republiky. Řehulka dokonce zasedal od konce roku 1918 v českém národním výboru, který zastupoval Čechy v německé městské radě. Po komunálních volbách v roce 1923 a 1927 se dostal jako jediný Čech do rady města. Hlinecký se zase naopak stal v roce 1925 jednatelem nově vzniklé Dělnické tělovýchovné jednoty a od roku 1929 stál v čele české místní osvětové komise.

členů rezignovala na stranickou politiku a oportunním jednáním se stále více sblížovala s KSČ.¹⁵²

Třetí nejsilnější stranou, co do počtu členů, byli národní socialisté. Národně socialistická strana se mohla opřít především o nejvýraznějšího meziválečného politika ve Svitavách – Josefa Dědiče. Tento velmi aktivní evangelík, který jako jeden z mála českých obyvatel zůstal po celou dobu války ve Svitavách, se angažoval ve svitavské politice již v době meziválečné. Podporoval činnost spolků, především Sokola, a byl dobrovolným hasičem. Po konci druhé světové války byl úplně prvním Čechem, který se postavil do čela městské správy. Mezi další výrazné členy národních socialistů pak patřil Josef Stejskal nebo okresní tajemník strany František Chlup. Národní socialisté vydávali na Moravskotřebovsku i vlastní stranické noviny nesoucí název Stráž pohraničí, které ve Svitavách patřily mezi nejčtenější. Během roku 1946 počet členů strmě stoupal. Národní socialisté se taktéž aktivně podíleli na rozvoji města a zdatně svitavským komunistům sekundovali. Ve své době s nimi nebyla spojena žádná aféra a snažili se pracovat čestně a poctivě. Druhé místo při volbách v roce 1946 bylo tedy logickým vyústěním jejich pilných snah o obnovu Svitav. Během února 1948 byla městská organizace národních socialistů nedobrovolně zastavena.¹⁵³

Nejslabší stranou ve městě po druhé světové válce – co do počtu členů i voličů – byla Československá strana lidová. O ní se zároveň dochovalo nejméně informací. Paradoxní je, že ještě během první republiky v německých Svitavách tvořili lidovci jednu z nejsilnějších stran. Bohužel odsunem Němců a spíše evangelickým založením města museli lidovci spoléhat na nově příchozí osídlenec. Ti však neměli o vstup do strany zájem. Jediným výrazným činovníkem strany ve Svitavách byl právník František Havran, kdy se však v roce 1946 stáhl z politiky. V květnových volbách 1946 získali lidovci pouhých 590 hlasů.¹⁵⁴

2.3 Fungování MNV Svitavy v první polovině roku 1946

Slavnostní ustavující schůze Místního národního výboru ve Svitavách se konala ve čtvrtek 3. ledna 1946 od 15 hodin v zasedací síni Nové radnice. Pro Svitavy to byl historický moment, neboť poprvé od 1. ledna 1850, kdy se etablovala instituce obecní samosprávy, se oficiálně kompletního řízení města ujali čeští občané. Nikdy předtím v čele správy města nebyl žádný Čech, pomineme-li první hektické měsíce po konci druhé světové války, kdy v čele Svitav stanul Josef Dědič.

¹⁵² R. FIKEJZ – V. VELEŠÍK, *Kronika...*, s. 260.

¹⁵³ *Tamtéž.*

¹⁵⁴ *Tamtéž.*

Celý sbor MNV čítal 36 členů. Schůzi zahájil dosavadní předseda MSK Josef Dědič slavnostním uvítáním a záhy bylo přistoupeno k hlavnímu bodu programu, tedy k volbě dvanáctičlenné rady, předsedy a tří místopředsedů. Dědič oznámil, že všechny strany Národní fronty se dohodly na delegaci pro volby členů rady podle zásady stejného zastoupení všech stran. Poté se přistoupilo k volbě předsedy MNV. Za předsedu byl plénu doporučen dosavadní představitel města Josef Dědič za stranu národně socialistickou. Za místopředsedy byli navrženi pánové: Josef Lukeš (KSČ), Bedřich Huppert¹⁵⁵ (sociální demokracie) a Čeněk Hýbl¹⁵⁶ (lidovci), a to bez určení pořadí. Za členy rady, kterých bylo dohromady dvanáct, byli navrženi tito straníci: Josef Stejskal a Ladislav Pospíšil (národní socialisté), Josef Jílek a Václav Čáp (sociální demokracie), Josef Vašák a Jan Kopecký (KSČ) a Alois Janíček a Josef Kindl¹⁵⁷ (lidovci). Tyto návrhy byly v plénu jednohlasně schváleny. Dalším bodem bylo rozdělení referátů mezi členy rady. I zde panovala shoda. Předseda Josef Dědič vedl osobní referát, místopředseda Lukeš měl na starost technický, stavební a referát městských podniků, místopředseda Huppert stál v čele hospodářského a osídlovacího referátu a místopředseda Hýbl vedl referát zemědělský. Další členové rady si pak mezi sebe rozdělili referáty: zajišťování německého majetku (Stejskal), finanční (Pospíšil), zdravotní a sociální (Jílek), zásobovací (Čáp), bezpečnosti (Vašák), kulturní a školský (Kopecký), bytový (Janíček) a referát pro věci Němců (Kindl). Podle paritního zastoupení bylo rozděleno i dvanáct komisí. Poté bylo na návrh místopředsedy Lukeše přijato, aby se schůze rady MNV a komisí konaly střídavě každých 14 dní ve středu, a to vždy tak, aby komise mohly připravit návrhy, které měly být na radě města projednány. Schůze pléna byly konány dle potřeby, minimálně však jednou za měsíc. V závěru schůze vyzval předseda Dědič všechny přítomné k podání případných námitek proti volbě členů rady a komisí a vyslovil naději, že spolupráce všech členů MNV bude v zájmu udržení jednoty stran Národní fronty úspěšná a trvalá. Jelikož nebylo žádných námitek, mohl Dědič po více než dvou hodinách první schůzi ukončit.¹⁵⁸

V první polovině roku 1946 se plénum MNV Svitavy sešlo celkem na sedmi schůzích. Tyto schůze byly zpravidla vždy velmi intenzivní, neboť jen dvě z těchto zasedání trvala více než tři hodiny. Rada města se za stejné období scházela tak, jak bylo dohodnuto, tedy jednou za dva týdny, a celkem tedy absolvovala 21 jednání včetně čtyř mimořádných či slavnostních

¹⁵⁵ Bedřich Huppert vydržel jako místopředseda pouze do března 1946. Pak byl nucen nastoupit vojenskou službu, a místopředsedou se tak stal jeho stranický kolega Alois Řehůlka, bývalý vedoucí bytového oddělení v MSK Svitavy.

¹⁵⁶ Čeněk Hýbl musel během dubna 1946 z neznámých důvodů opustit Svitavy. Představitelé Svitav se rozhodli třetí pozici místopředsedy již nadále neobsazovat.

¹⁵⁷ Josef Kindl však již na počátku března 1946 rezignoval na funkci člena rady MNV a na jeho místo byl jmenován jiný lidovec – Čeněk Fajt.

¹⁵⁸ SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 65, kn. 2.

schůzí. Schůze rady bývaly vždy o poznání delší než jednání pléna. Průměrná délka schůzí členů užšího vedení města trvala pět hodin. V tomto kontextu se pak jako abnormálně dlouhé jednání jeví hned druhá schůze rady, která trvala neuvěřitelných osm hodin, když skončila až hodinu před půlnocí. Aby nedocházelo k podobným zdlouhavým jednáním, která byla náročná pro všechny členy rady, bylo dohodnuto, aby jednání, jež mají více bodů programu, skončila nejpozději ve 20 hodin a byla rozdělena mezi dva dny.¹⁵⁹

K excesům mezi politickými stranami téměř nedocházelo, výjimku tvořila pouze ostrá výměna názorů mezi jednotlivými členy pléna během tzv. svitavské aféry, tedy médii vykonstruované kauzy, ve které mělo jít o údajně nelegální činnost Emila Kronbergera, úředníka rakouského konzulátu ve Svitavách, který měl pomoci předním členům NSDAP opustit území Československa. Do celé aféry měl být namočen i tehdejší předseda svitavské expozitury Karel Jiroušek, který byl zatčen státní bezpečností, nebo předseda MNV Josef Dědič, či člen pléna Václav Čáp. Všechna obvinění proti svitavským představitelům byla však kvůli nedostatku důkazů v říjnu 1946 stažena. Jako velkou neshodu mezi stranami můžeme proto označit pouze problematiku jednání, která předcházela oslavám 1. máje. Celý spor vyvstal dne 10. dubna, kdy sekretariát KSČ žádal o pronájem horní části Stalínova náměstí na 1. května k uspořádání tábora lidu. Na to se mezi členy rady rozhořela debata o společném pořádání oslav. Jistě nepřekvapí, že proti byli Lukeš, Vašák a Kopecký, tedy členové KSČ. Místopředseda Lukeš pak tlumočil oficiální stanovisko strany KSČ, když prohlásil, že „*po dohodě Národní fronty a na návrh ústředí KSČ má každá politická strana pořádati projev 1. května 1946 samostatně. Bylo by možno ještě si vyžádati instrukce z brněnského ústředí KSČ ohledně pořádání společného projevu. Osobně musím respektovati usnesení zdejšího výboru KSČ. Dále podotýkám, že by mohl býti pořádán projev každé politické strany jednotlivě a potom společně.*“¹⁶⁰ Kopecký i Vašák se k prohlášení Lukeše také přihlásili, neboť byli vázáni stranickou kázní. Je zajímavé, že se nakonec tento bod jednání obešel bez hlasování a komunisté zůstali bez odpovědi. Není proto překvapivé, že komunisté se stejným požadavkem vyrukovali na následující schůzi rady, která se konala přesně o týden později. Opět se rozvinula živá debata o společném pořádání oslav za účasti všech politických stran. Spor směřoval k patové situaci, a proto bylo na návrh místopředsedy Lukeše usneseno přerušit jednání na pět minut, aby došlo k umírnění emocí. Zároveň se zástupci KSČ mohli dohodnout se sekretariátem strany na dalším postupu. Lukeš po pauze tlumočil zamítavé stanovisko jeho strany proti společnému pořádání oslav a opět navrhl samostatné projevy stran a poté projev

¹⁵⁹ SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 65, kn. 2.

¹⁶⁰ *Tamtéž.*

společný. Tento požadavek byl však odmítnut z důvodu technické neproveditelnosti. Předseda Dědič dal nakonec hlasovat o propůjčení Stalina náměstí komunistické straně na 1. května. Výsledek hlasování nebyl překvapující. Stanovisko bylo zamítavé v poměru 7:3 z důvodu, že v uvedený den se již na náměstí pořádá společný projev tří politických stran. Jediným, kdo nehlasoval, byl předseda Dědič. Rozeslení komunisté se pokusili celý problém ještě jednou oživit dne 25. dubna na páté schůzi pléna MNV. Během schůze požádal Jan Kopecký o krátké přerušení, kterého komunisté využili k domluvě následného postupu. Když totiž schůze opět začala, vyžádali si členové KSČ připuštění pilného bodu týkajícího se plakátu vydaného třemi politickými stranami k oslavám 1. máje bez účasti komunistů. Tento bod jednání byl však v poměru 10:19 zamítnut. Členové KSČ poté oznámili, že vzhledem k zamítnutí projednávání tohoto návrhu odcházejí ze schůze pléna MNV.¹⁶¹ Jelikož komunisté nebyli ještě tak silní, odchod nezpůsobil zablokování pléna a předseda Dědič mohl konstatovat, že plénum bylo i nadále schopno se právoplatně usnášet. Nutno dodat, že komunisté, kteří odešli, se již do jednání nevrátili.¹⁶²

Svitavští komunisté tento spor, který dopadl v jejich neprospěch, brali zároveň jako štvavou předvolební kampaň tří nekomunistických stran proti nim. Celý květen se pak v komunistickém stranickém týdeníku pro svitavskou oblast objevovaly články, které měly dokázat snahu ostatních stran vyloučit KSČ z Národní fronty ve Svitavách a mimo to útočil tento tisk nevybíravým způsobem na národní socialisty. Komunistický týdeník dále požadoval, aby byla provedena personální čistka tří nekomunistických stran stejně, jako to průběžně dělávají komunisté. Komunistický tisk ve Svitavách se také často stavěl do role obětí spiknutí nekomunistických stran proti nim. V týdeníku se objevovaly názory, že komunistické návrhy jsou na radě města či v plénu okamžitě zamítány a věcné návrhy v Národní frontě za jejich zády bagatelizovány.¹⁶³ Stráž pohraničí, tedy týdeník národních socialistů, na tyto útoky neodpovídal.

2.4 Fungování MNV Svitavy ve druhé polovině roku 1946

V neděli 26. května 1946 se konaly na celém území Československa první poválečné a zároveň na dlouho dobu poslední demokratické parlamentní volby. Ve Svitavách tyto volby téměř kopírovaly celostátní výsledky a určily ráz dalšího politického vývoje. S naprostým

¹⁶¹ Všichni členové KSČ však z jednání neodešli.

¹⁶² Jen pro úplnost, v následujícím roce již komunisté neměli vůbec žádný problém se schválením žádosti o propůjčení náměstí, a dokonce i přilehlých ulic; SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 65, kn. 2.

¹⁶³ Srov. např. *Nepodařený žert?*, Moravsko-třebovský kraj II (18-19.) 1946, s. 2; *Naše odpověď*, Moravsko-třebovský kraj II (20.) 1946, s. 2; *Kdo podlamuje spolupráci stran ve Svitavách*, Moravsko-třebovský kraj II (20.) 1946, s. 6.

přehledem vyhráli komunisté, kteří získali 2 436 hlasů a 20 mandátů, druzí skončili národní socialisté s výsledkem 741 hlasů a získali 6 mandátů, o zbývajících 10 mandátů se rovných dílem podělili třetí sociální demokraté, kteří obdrželi 607 hlasů, a poslední lidovci se ziskem 590 hlasů.¹⁶⁴ Komunisté ve Svitavách byli s tímto volebním výsledkem naprosto spokojeni, drtivě porazili všechny své konkurenty a v novém MNV měli pohodlnou nadpoloviční většinu. Zároveň také potvrdili, že jejich postavení ve Svitavách bylo nejsilnější v kraji.

Stranický týdeník komunistů ve Svitavách Moravsko-třebovský kraj byl ihned po volbách prosycen nadšením z drtivého vítězství, ale zároveň volal všechny své členy k odpovědnosti. Dne 28. června vyšel z pera Karla Makovského v Moravsko-třebovském kraji článek s názvem „Vůle k odpovědnosti“. V obsáhlém článku pisatel hodnotil pozitiva i negativa vedoucího postavení komunistů v městské správě, kterého se jim dostalo po drtivém vítězství ve volbách. Makovský napsal, že „vedoucí postavení s sebou ovšem přináší – a KSČ ve Svitavách je si toho dobře vědoma – i největší podíl na odpovědnosti za další průběh konsolidace poměrů a výstavby města“¹⁶⁵ a s tím, dle jeho slov, souviselo také to, že veškerá kritika většího nezdaru se sesype právě na komunisty. Karel Makovský v článku vyslovil i další důležitou tezi týkající se lidí, kteří do strany chtějí vstoupit pouze za účelem dosažení určitého místa či postavení. Autor článku před tímto postupem jednoznačně varoval, neboť tito lidé by stejně tak aktivně vstoupili do jakékoliv jiné vedoucí strany, ale, jak napsal na jiném místě, legitimaci KSČ si lze zasloužit pouze poctivou prací pro národ a stranu a také zodpovědným osobním životem.¹⁶⁶

Ustavující schůze obnoveného Místního národního výboru ve Svitavách se konala dne 3. července 1946. Podle výsledků voleb měla KSČ 20 členů v plénu MNV¹⁶⁷, národní socialisté 6 členů¹⁶⁸ a po pěti členech sociální demokraté¹⁶⁹ a lidovci.¹⁷⁰ Schůzi zahájil dosavadní předseda Dědič, který prohlásil, že obnovený MNV má 36 členů, z nichž 34 bylo přítomno, tudíž se mohlo přejít k volbě předsedy a místopředsedů. Komunisté jakožto vítězové voleb měli právo na předsedu MNV. Stranicky jednotní komunisté si zvolili za předsedu obnoveného MNV dosavadního místopředsedu, v té době pětatřicetiletého, Josefa

¹⁶⁴ Pro úplnost se sluší připomenout i celorepublikové výsledky: 1. KSČ – 40,17 %, 2. ČSNS – 23,66 %, 3. ČSL – 20,24 % a 4. ČSD – 15,58 %. Ve Svitavách tedy komunisté vyhráli ještě s větším procentním rozdílem, než byl republikový průběh, a také naprosto propadli lidovci, kteří ve Svitavách skončili poslední, zatímco v republikovém průběhu obsadili bezpečně třetí místo.

¹⁶⁵ Karel MAKOVSKÝ, *Vůle k odpovědnosti*, Mor.-třebovský kraj II (27) 1947, s. 5.

¹⁶⁶ *Tamtéž*.

¹⁶⁷ Lukeš, Chlubna, Vašák, Klimeš, Članěk, Uher, Votavová, Hošpes, Kloss, Houdek, Straka, Matourková, Lukavská, Kolouch, Kouřil, Kala, Dejdar, Kříčka, Mlejnek a Nondek.

¹⁶⁸ Stejskal, Dědič, Vrána, Peterka, Šrámek a Chlupová.

¹⁶⁹ Rajsigl, Řehůlka, Scháněl, Lebeda a Hikade.

¹⁷⁰ Cebák, Fajt, Franta, Valenta a Zapletal.

Lukeše. Jelikož předseda vyšel z vítězné KSČ, bylo dohodnuto, že prvním náměstkem bude někdo ze zbylých tří stran. Zde došlo ke shodě a jednomyslně byl zvolen dvaadvacetiletý Josef Stejskal. Profesorka Marie Votavová byla komunisty zvolena jako druhá náměstkyně. Poté se přešlo k volbě členů rady města. Na základě voleb získala KSČ v radě 7 křesel a ostatní strany 5 křesel. Kromě předsedy Lukeše a druhé náměstkyně Votavové si komunisté zvolili do rady: dosavadního člena rady Josefa Vašáka, ing. Zdeňka Člaňka, Viléma Chlubnu, Jiřího Klimeše a Bořivoje Uhra. Zbylé tři strany po vzájemné dohodě jednohlasně zvolili: dosavadního předsedu MNV Josefa Dědiče, Aloise Řehůlku, ing. Václava Rajsigla, Gabriela Valentu a pátým nekomunistickým členem rady města se stal první náměstek Josef Stejskal, který měl stejně jako Lukeš a Votavová místo v radě jisté. Je zajímavé, že k volbě členů komisí došlo až na druhé schůzi pléna 11. července. Na návrh Národní fronty bylo usneseno, aby člen rady byl zároveň členem komise a že každá komise bude mít 6 členů a strany v ní budou mít zastoupení paritně na základě voleb, tedy KSČ 3 členy a ostatní tři strany po jednom zástupci. Finanční komisi vedl Bořivoj Uher, osobní komisi měl na starost předseda Josef Lukeš, zajišťovací první náměstek Josef Stejskal, hospodářskou Jiří Klimeš, zásobovací Alois Řehůlka, zdravotní a sociální komisi vedl Gabriel Valenta, bezpečnostní Josef Vašák¹⁷¹, technickou ing. Zdeněk Članěk, bytovou komisi řídil Vilém Chlubna, kulturní prof. Marie Votavová a poslední, zemědělskou komisi obsadil Josef Dědič. Jediným členem rady, který zůstal bez vedoucí pozice v některé komisi, byl ing. Václav Rajsigl. To se však záhy změnilo, neboť již 9. srpna žádal referent technického oddělení Članěk o vydělení městských podniků z kompetence jeho oddělení. Plénum všemi hlasy rozhodlo vydělit městské podniky z technického oddělení a ustavit je jako samostatnou komisi, kterou nově vedl právě ing. Václav Rajsigl.¹⁷²

Pod taktovkou nového předsedy Josefa Lukeše se plénum MNV Svitavy sešlo do konce roku 1946 celkem na sedmi jednáních. Na rozdíl od první poloviny roku se průměrná doba schůzí protáhla na pět hodin. Lukeš vnesl změnu také do jednání rady. Ta se nově scházela jednou týdně, a to z důvodu, aby nedocházelo k maratonským jednáním. I přesto však bylo téměř běžné, že schůze, která začala v 16 hodin, skončila až ve 22 hodin. Rada města se sešla do konce roku na 24 schůzích, včetně dvou mimořádných. V průběhu druhé poloviny roku došlo ke dvojité výměně členů rady města. Dne 2. října sekretariát KSČ odvolal na základě vlastní žádosti Viléma Chlubnu a Jiřího Klimeše. Prvně jmenovaného nahradil Jan Mlejnek, který se postavil do čela bytového referátu, a Klimeše vystřídal

¹⁷¹ Josef Vašák se narodil 25. listopadu 1896 v Osičkách a patřil mezi radikální komunisty.

¹⁷² SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 65, kn. 2.

František Kouřil, který se nově stal hospodářským referentem. Oba odstoupivší členové rady si ponechali alespoň křeslo v plénu.¹⁷³

Pro tuto druhou polovinu roku byla příznačná naprostá harmonie a spolupráce napříč všemi stranami. Ani jednou nedošlo k jakékoliv ostré výměně názorů či nesouhlasných gest. Komunisté, kteří si byli zcela vědomi své síly, zbytečně nevyvolávali hádky a vše, co chtěli, si bez problému prosadili. Ve Svitavách se sice zformovala jednotná opozice, která však zpočátku nekladla KSČ žádný odpor. To se ale mělo změnit již v následujícím roce.

2.5 Fungování MNV Svitavy v roce 1947

První schůze pléna v roce 1947 je datována ke dni 10. února. Jednání pléna probíhala velmi nepravidelně a v celém roce se konalo devět schůzí. Průměrná délka zasedání se opět pohybovala kolem pěti hodin. Hned od února byl patrný jeden společný rys všech jednání v celém roce. Svitavští komunisté totiž začali umně využívat směrnic ministerstva vnitra, které vedl komunista Václav Nosek. Pro zdejší komunisty byla stěžejní směrnice z 9. října 1946, kteroužto každá ze čtyř stran mohla naprosto libovolně sestavovat seznamy náhradníků za případné členy rady či pléna, kteří odstoupili. Žádná jiná strana této směrnice nevyužívala tolik jako právě KSČ.¹⁷⁴

Mezi březnem až červnem museli ze zdravotních důvodů rezignovat členové pléna ing. Václav Rajsigl a Alois Řehůlka za stranu sociálně demokratickou a komunistu ing. Zdeněk Članěk. Tyto členy rady města postupně nahradili straničtí kolegové František Hikade¹⁷⁵, František Pospíšil a Václav Dostál.¹⁷⁶

První opravdu vážná krize mezi KSČ a zbylými třemi stranami se odehrála na třetí schůzi pléna v roce 1947 dne 11. června. Je pozoruhodné, že komunisté ve Svitavách vyvolávali rozruch znenadání a vždy uprostřed nebo až téměř na konci jednání. Nejinak tomu bylo i v tomto případě. Jednání se chýlilo ke svému konci, již byly na programu pouze volné návrhy, když vystoupil bezpečnostní referent Vašák a předložil velice překvapivý návrh na okamžitou likvidaci zajišťovacího oddělení, které vedl národní socialista a první náměstek Josef Stejskal.¹⁷⁷ Pro všechny nekomunistické členy pléna to musel být šok, neboť Stejskal

¹⁷³ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 65, kn. 2.

¹⁷⁴ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 67, kn. 3.

¹⁷⁵ František Hikade byl velice obratný svitavský politik. Na začátku roku 1948 pochopil, kterým směrem se bude politické dění ubírat, a proto přestoupil do KSČ. Hikade se dostal do delegace zastupující Svitavy na sjezdu závodních rad v Praze dne 22. února.

¹⁷⁶ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 67, kn. 3.

¹⁷⁷ Josef Stejskal se narodil 14. března 1904 v Jobově Lhotě a pracoval jako poštovní zřízenec. Ve svitavské politice byl do té doby poměrně nevýrazný, ale byl vždy u všeho podstatného. Členem národních socialistů byl již před volbami 1935. Ve straně byl však upozadován. Po okupaci se stal čelním představitelem této strany a

své povinnosti vždy pečlivě plnil a osvědčil se jako velice pohotový první náměstek. Vašák svůj návrh odůvodnil tím, že Stejskal jako zajišťovací referent prodával zajištěné věci za úplatek, komu chtěl, a přečetl výpověď očitého svědka. Dále měl Stejskal přes zákaz pléna MNV nechat odvážet nábytek po Němcích ze svitavského okresu neznámo kam. Na zajišťovacím oddělení se také měla ztratit kniha dávek za úřední výkony, a proto chyběl přehled o finančním hospodaření Stejskalova oddělení. Vašák vše podpořil několika důkazními materiály, což celému případu mělo přidat na věrohodnosti. Bezpečnostní referent požadoval kromě samotné likvidace oddělení i restrikcí zaměstnanců a předání dokladů z oddělení radě MNV. První náměstek se proti tomu rázně ohradil, prohlásil, že úplatky nikdy nebral, a požádal, aby členové pléna provedli revizi a celá záležitost byla předána kriminální policii. Ze zápisu je evidentní, že Stejskal měl stůl čistý a všechny body obvinění vyvrátil. Předseda Lukeš navrhl ustanovit čtyřčlennou paritní komisi složenou ze členů MNV, která by provedla revizi zajišťovacího oddělení společně v součinnosti s úředníkem finančního oddělení. Tento návrh byl většinou hlasů schválen. Je zjevné, že komunisté při poškozování Stejskalova oddělení nebyli jednotní, protože předseda Lukeš svého prvního náměstka podržel.¹⁷⁸ Osobní nevráživost mezi Vašákem a Stejskalem byla ale výrazná, neboť když se pak revizí přišlo na to, že všechna obvinění opravdu byla lichá, a první náměstek žádal posléze na radě města omluvu, od Vašáka se jí nedočkal.¹⁷⁹

Komunistický veletuč změn na postu členů rady neustal ani přes prázdniny 1947. V červenci nejdříve komunisté sestavili opět nový seznam náhradníků, aby posléze podal resignaci hospodářský referent Kouřil, kterého nahradil Štěpán Pantlík. To však v plénu vzbudilo vlnu nevole u nekomunistických členů, protože nový vedoucí hospodářského oddělení byl zároveň i národním správcem u několika podniků, což znamenalo jednoznačný střet zájmů. Členové KSČ si ovšem obhájili stanovisko, že to přípustné je. Společně s Kouřilem zároveň rady rady města opustil Bořivoj Uher, kterého nahradil již dobře známý Jan Kopecký, který se tak po roce vrátil zpět do svitavské politiky.¹⁸⁰

Jeden z klíčových momentů roku 1947, který – jak se později ukázalo – hrál významnou roli při tvoření nových poměrů, se stal na říjnovém zasedání pléna. Schůze nebyla ani tak zvláštní svým obsahem, jako spíš troufalým krokem svitavských komunistů. Ti totiž

zasedal v Koordinačním výboru tří socialistických stran ve Svitavách. Po vzniku MNV Svitavy byl v čele jednoho z nejnáročnějších oddělení, které mělo na starost zajišťování německého majetku. Jeho pečlivost a obratnost ho vynesla až na místo prvního náměstka a jako kritik KSČ si v průběhu roku 1947 vysloužil nálepku prvního nepřítelů komunistů.

¹⁷⁸ Toto tvrzení vyplývá pouze z analýzy zde uvedených pramenů. Bohužel fond KSČ Svitavy žádné další informace k diskuzi uvnitř KSČ neobsahuje.

¹⁷⁹ SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 67, kn. 3.

¹⁸⁰ SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 87, kn. 9/2.

opět provedli doplnění počtu náhradníků. Na tom by samo o sobě nebylo nic zajímavého, kdyby ovšem nerezignovalo hned osm náhradníků, kteří se nacházeli na postu druhého až devátého náhradníka, tedy byli téměř před zvolením do pléna. Komunisté povolali na místa rezignujících náhradníků nové členy strany, ale už nesestavili, resp. neurčili nový seznam pořadí náhradníků. Tím částečně obešli § 2, odst. 1 směrnice ministerstva vnitra ze dne 9. října 1946, který hovořil o tom, že počet náhradníků musí odpovídat počtu členů, kteří jsou za stranu například v MNV. Jelikož komunisté nesestavili nový seznam náhradníků a došlo pouze k jejich faktickému doplnění, nechali si tak otevřené dveře k pozdějšímu vývoji. Tato na první pohled banální situace se později měla ukázat jako klíčová. Komunistům navíc v říjnu hrálo do karet také to, že ze zdravotních důvodů musela odstoupit druhá náměstkyně prof. Marie Votavová, na jejíž místo se dostal až jedenáctý náhradník Karel Musil. Odchodem Votavové tak ve vedení města nezbyl žádný vysokoškolsky vzdělaný člen.¹⁸¹

Na tomto místě je potřeba vrátit se zpět na začátek roku 1947 a alespoň částečně analyzovat události v radě města. Rada města pokračovala v nastoleném trendu z druhé poloviny předchozího roku, tedy schůze konající se zpravidla každý týden či maximálně jednou během dvou týdnů. Celkem tedy proběhlo 43 schůzí, a to včetně těch mimořádných. První polovina roku s přesahem až do listopadu se nesla ve znamení mezistranické spolupráce, a pokračovalo se tak v nastoleném trendu od květnových voleb v předešlém roce. Dokonce ani Vašákův útok na Stejskala rada města zpětně nereflektovala, a kromě snahy zajišťovacího referenta domoci se omluvy se žádný člen k incidentu nevracel. Stejskal pak 17. července na radě oznámil, že se provádí inventura na zajišťovacím oddělení, ale kvůli nedostatku zaměstnanců nelze agendu rychle zpracovat. Tím se celá kauza uzavřela. Rada města tak působila velmi kompaktním dojmem a ze všech schůzí byla patrná snaha po jakémsi konsenzu, což bylo v naprostém protikladu se situací v plénu.¹⁸²

2.6 Listopadová rekonstrukce MNV Svitavy

Zatímco komunisté na celonárodní úrovni neustále hledali možnosti, jak se dostat legálním způsobem k moci, a snažili se vyvolávat aféry, svitavští komunisté město ovládli zcela poklidně a mnohem dříve. Stačila jim k tomu další směrnice ministerstva vnitra č. 150, která vešla v platnost 19. září 1947. Tato směrnice upravovala způsoby zániku členství v národních výborech a odvolání členů z výborů. Ve směrnici, která vlastně poprvé přesně určila, jak má členství zaniknout, se mimo jiné psalo, že členství může zaniknout buď

¹⁸¹ SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 67, kn. 3.

¹⁸² SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 87, kart. 9/2.

vlastním zřeknutím se člena, nebo odvoláním vlastní politickou stranou, či odvoláním nadřízeným orgánem, a to například v případě, odepřel-li člen splnit rozhodnutí nadřízeného orgánu, ohrozil-li svým chováním na veřejnosti vážnost národního výboru, nebo také tehdy, nezúčastnil-li se člen tří po sobě následujících plén NV. Tato velmi volná definice umožňovala KSČ prakticky kdykoliv odvolat jakékoliv člena národního výboru, a to včetně předsedy.

Komunisté ve Svitavách se k využití této směrnice ve velkém měřítku odhodlali 5. a 15. listopadu 1947, kdy se konala rada, resp. plénum MNV, a tato data lze označit jako klíčová a naprosto zásadní, neboť určila směřování města na dalších dlouhých 40 let. Vše začalo na radě města. Jednání probíhalo naprosto standardním způsobem až do bodu 9 o úředním sdělení. Zde KSČ předložila podepsané rezignace oněch osmi náhradníků, které na předchozí schůzi povolala. Následně komunisté odvolali z funkcí členů rady i pléna MNV ve Svitavách: předsedu MNV Josefa Lukeše, finančního referenta Jana Kopeckého, bezpečnostního referenta Josefa Vašáka, stavebního referenta Václava Dostála a bytového referenta Jana Mlejnků.¹⁸³ K tomu ještě KSČ odvolala další čtyři členy pléna a bez zajímavosti není ani fakt, že všichni odvolaní patřili ke staré garnituře komunistické strany ve Svitavách. Ve třetím kroku komunistická strana navrhla nový seznam náhradníků, který měla předložit již v říjnu. Na prvním místě v kandidátní listině náhradníků stanul ředitel zemědělské školy Josef Šoukal, druhé místo obsadil Jaroslav Jerie, národní správce Spořitelny, třetí byl Emil Hubený, poručík čsl. armády, a poté následovali Miroslav Rogner, Bohumil Šimek a Alois Petrus. Dalších osm míst na listině náhradníků obsadilo sedm z osmi náhradníků, kteří rezignovali na říjnové schůzi. Komunisté dokonce neváhali zbytek kandidátní listiny doplnit sedmi náhradníky, kteří právě rezignovali. Tím dokončili rozsáhlé změny, jejichž důsledky v dané chvíli nebyl žádný z nekomunistických členů rady schopen objektivně vyhodnotit, a proto byly všechny změny vzaty bez protestů na vědomí.¹⁸⁴

Mezi radou a plénem, které bylo svoláno na 15. listopadu, uběhlo deset dní. I přesto, že se nedochovaly žádné prameny z činnosti čtyř politických stran mezi těmito dny, lze usuzovat, že komunisté se domlouvali, který náhradník získá jaké křeslo. Obsazení uprázdněných míst novými členy komunistické strany prošlo v plénu stejně hladce jako v radě. Schůze pléna 15. listopadu byla velmi rychlá, neboť jediným bodem celého jednání bylo rozdělení pozic v MNV mezi členy KSČ. Nejdříve však komunisté museli oznámit plánované změny i v plénu. Byl přečten i nový seznam dvaceti náhradníků, ze kterého bylo

¹⁸³ Vašák, Dostál a Mlejnek zůstali nadále členy pléna.

¹⁸⁴ SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 88, kn. 9.

jasné, že z prvních šesti náhradníků¹⁸⁵ budou noví členové pléna a někteří z nich i posléze členové rady, resp. přímo předseda MNV. Nejprve se konala doplňovací volba předsedy. Za nového předsedu svitavského místního národního výboru si členové pléna za KSČ jednoznačně zvolili Josefa Šoukala, doposud pouze řadového člena strany.¹⁸⁶ Poté následovala volba druhého náměstka. Tím se stal sedmačtyřicetiletý strojmistr z Blanska Bohumil Šimek, který byl zvolen zároveň i bytovým a osídlovacím referentem. Posledním bodem jednání byla doplňovací volba členů rady za KSČ. Novým členem rady a finančním referentem se stal Jaroslav Jerie, který byl národním správcem Spořitelny a mimo jiné i skvělým muzikantem. Ve svitavské politice vydržel hluboko do 70. let. Dalšími členy rady se stali Miloslav Rogner jako nový stavební referent a Emil Hubený jako nový bezpečnostní referent. Na závěr schůze, která netrvala ani dvě hodiny, měl úvodní projev nový předseda MNV Svitavy Josef Šoukal. Jeho řeč byla ideologicky zabarvená a naprosto nekorespondovala s tím, co mělo o několik týdnů později nastat. Šoukal žádal, aby došlo ke „*snaze o spolupráci volených zástupců sboru MNV ve svornosti a poctivosti*“¹⁸⁷. Zdůraznil, že si váží díla těch, kteří zde byli před ním od převratné doby, a řekl, že nyní je potřeba v budovatelské práci pokračovat. Tím schůze skončila a zároveň byla dokončena komunistická rekonstrukce Místního národního výboru Svitavy.¹⁸⁸

Zajímavé je rovněž porovnání reflektování listopadových událostí ve stranických týdenících. Zatímco komunistický Moravsko-třebovský kraj se po celý listopad a potažmo i prosinec omezil pouze na oznámení změn, bez jakéhokoliv vysvětlení či okomentování dané situace, tak národně socialistická Stráž pohraničí o událostech sice psala, ale poskromnu a bez výraznějších hodnoticích prvků a útoků proti komunistům, což ostatně bylo pro tento týdeník typické. První informace o změnách přinesl týdeník národních socialistů 26. listopadu. Ve článku nazvaném Změny v MNV ve Svitavách byly uvedeny všechny změny, které KSČ udělala. Čtenářům Stráže pohraničí muselo přijít minimálně podivné už jen to, že u každého člena, který podal rezignaci, bylo v závorce napsáno: důvod rezignace neuveden, nebo že vysvětlení podá KSČ. Stráž pohraničí dále napsala, že důvody odvolání jsou tajemstvím KSČ, která jednala rázně, až příkře, a zejména se autor článku podívoval nad odvoláním Lukeše a Kopeckého, dvou nejvýraznějších person poválečných Svitav.¹⁸⁹ V dalším čísle tohoto týdeníku, které vyšlo 10. prosince 1947, se v pravidelné rubrice o informacích ze schůzí rady

¹⁸⁵ Šoukal, Jerie, Hubený, Rogner, Šimek a Petrus.

¹⁸⁶ Šoukal byl ředitelem zemědělské školy a ve straně se těšil velké oblibě.

¹⁸⁷ SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 67, kn. 3.

¹⁸⁸ *Tamtéž*.

¹⁸⁹ *Změny v MNV ve Svitavách*, Stráž pohraničí II (48) 1947, s. 5.

a pléna MNV Svitavy psalo mimo jiné také o tom, že první schůze rady, kterou řídil nový předseda Šoukal, „trvala plných 5 hodin a nad očekávání byla jednou z nejrušnějších schůzí vůbec, což má za následek rozvíření hladin 3 stran k jedné. Do budoucna je potřeba více klidu, protože jen v něm se dají přednášet klidně a bez obavy návrhy. V demokracii nikdo nevládne – leda lid, tj. vůle všech.“¹⁹⁰ V kontextu následujících událostí celorepublikového významu, které se odehrály v prvních měsících roku 1948, pak tento článek působí utopickým dojmem a zároveň demonstruje odhodlání národních socialistů setrvat na demokratických principech i v období krize.

2.7 Josef Stejskal – poslední zastávce demokratických hodnot v MNV Svitavy

Svitavští komunisté po 15. listopadu ovládli město. Sekretariát strany do MNV dosadil členy, kteří byli oddáni komunistické ideologii. K naprosté demonstraci síly jim chybělo jediné – demokratickou cestou odstranit z pozice prvního náměstka národního socialistu Josefa Stejskala. Zajišťovací referent byl totiž jediným nekomunistickým členem rady města, který se bránil podlehnout nátlaku komunistů na odchod z pozice prvního náměstka, kde si strana přála jiného člena ze zbylých tří stran.

Již na první schůzi komunisticky rekonstruované rady města, která se konala 25. listopadu 1947, začal nový bezpečnostní referent Emil Hubený reorganizovat agendu svého úřadu. Žádal, aby mu na oddělení byli přiděleni noví zaměstnanci, neboť vzhledem k novému zákonu o národní bezpečnosti připadlo místnímu bezpečnostnímu oddělení více práce, kterou dosud prováděl SNB. Hubený si proto vyžádal Rudolfa Doležala, nechvalně známého zaměstnance zajišťovacího oddělení, který si svého času zabavil velké množství koxu. Stejskal tento Doležalův prohrěšek oznámil radě. Ta se vyslovila pro odmítnutí přemístění, a sociální demokrat František Pospíšil dokonce prosadil, aby byl Doležalův případ předán finančnímu oddělení k vyšetření. Zůstává otázkou, do jaké míry znal Hubený Doležalovu minulost a proč právě jeho si vyžádal na bezpečnostní oddělení. Faktem ale bylo, že Stejskal tak zabránil přesunu tohoto zaměstnance k Hubenému na oddělení. Hubený se se Stejskalem dostal do slovní potyčky toho dne ještě jednou. První náměstek žádal bezpečnostního referenta o vysvětlení, proč byly bezdůvodně učiněny výpisy z karet na ohlašovacím oddělení, a vyslovil domněnku, zda to nebylo pro účely politické strany, což by bylo naprosto nepřijatelné. Hubený namítl, že by bylo potřeba konkrétních důkazů, aby

¹⁹⁰ 60. schůze rady MNV z 28.11, Stráž pohraničí II (50) 1947, s. 5.

Stejskal mohl prokázat, že tomu tak skutečně bylo, a zdůraznil, že toto rozhodnutí již učinil jeho předchůdce z důvodu, aby byly karty srovnány pro přípravu volebních seznamů.¹⁹¹

Stejskalovi bylo jasné, o co svitavským komunistům jde, dobře četl jejich záměry a snažil se bránit principy demokracie. O tom, že jednání rady 25. listopadu bylo doslova prosáklé dusnou a napjatou atmosférou, svědčí také fakt, že i nový předseda MNV Josef Šoukal se snažil udělat změny v úřednickém personálu z důvodu „větší pružnosti“¹⁹². Předseda chtěl pomoci Stejskalovi s likvidací zajišťovacího oddělení, které po odsunu Němců ze Svitav již nebylo potřebné, a proto mínil přesunout Miloše Kachtíka, jediného mužského zaměstnance zemědělského oddělení, které stále vedl národní socialista Josef Dědič, právě na zajišťovací oddělení.¹⁹³ Tomu však první náměstek zabránil, neboť nechtěl ubírat pracovní sílu ze zemědělského oddělení, kde byla zejména mužská síla potřeba. Není divu, že Šoukala tato stranická domluva národních socialistů pobouřila. Stejskala a Dědiče proto obvinil z porušení organizačního řádu a oznámil, že v tomto případě bude nucen je „oznámit na příslušných místech“¹⁹⁴. Nový předseda poté uvedl, že si i nadále upřímně přeje spolupráci mezi všemi stranami. Načež vystoupil Dědič, který sdělil, že končí ve vedení svého referátu, poněvadž se bez mužské síly na oddělení neobejde, a uvedl, že měl být na podobná opatření upozorněn dopředu. Celá schůze vygradovala v momentě, kdy si na radě vzal slovo první náměstek Stejskal. Ten naopak předsedovi rázně zdůraznil, že nebyl oprávněn přemístění provádět, neboť údajně stále ještě měla běžet 8denní lhůta pro vznesení námitek proti jeho zvolení, a tudíž nemohl vydávat nařízení,¹⁹⁵ a souhlasil, aby o tomto postupu byly vyrozuměny nadřízené úřady. Dodal, že jako úřadující první místopředseda přesunutí zrušil po právu a že do rozhodnutí Šoukala zasáhl také z důvodu, že nebylo společné dohody z jednání v Národní frontě. Stejskal dále doporučil Šoukalovi, poradit se o případných personálních změnách s referenty jednotlivých oddělení, jinak by to hraničilo s určitou diktaturou, a v tom případě by musel resignovat a ustoupit do opozice. Šoukal poté upozornil prvního náměstka, že 8denní lhůta pro vznesení námitek proti jeho zvolení se vztahovala pouze k provedení volby jako takové, nikoli ke zvolené osobě, tudíž měl plné právo přemístění provést. Slovní potyčku mezi Stejskalem a Šoukalem ukončil zajišťovací referent

¹⁹¹ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 88, kn. 9.

¹⁹² *Tamtéž*.

¹⁹³ Jednou z variant, proč si Šoukal vybral zrovna jediného mužského zaměstnance na zemědělském oddělení, když v celém zaměstnaneckém aparátu MNV bylo mužů hned několik, může být fakt, že předseda MNV chtěl vyvolat spory mezi Dědičem a Stejskalem, tedy členy národních socialistů.

¹⁹⁴ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 88, kn. 9.

¹⁹⁵ Zde bylo nutné řídit se směrnicí ministerstva vnitra. Podle § 13 vl. nař. ze dne 27. 5. 1946 č. 120 Sb. měli členové národního výboru 8denní lhůtu pro podání námitek proti vlastnímu provedení volby, nikoli pro podání námitek proti zvolené osobě. Stejskal se tak mýlil a Šoukal měl právo provádět změny.

konstatováním, že se v posledních několika dnech zaobírá myšlenkou odchodu ze služeb města stále více osob, a to včetně tajemníka MNV či důchodního, což svědčí o tom, že nově zvolení členové za KSČ nebyli vybráni nejlépe. Referent Rogner, o kterém bude ještě řeč, podal proti tomuto nařčení Stejskala námitku, na kterou však první náměstek reagoval velmi ostře, avšak správně, když řekl, že zrovna nový stavební referent Rogner nemá vůbec právoplatnou funkci člena rady MNV, jelikož nemá ve Svitavách trvalé bydliště. Za této vyhrocené situace se Šoukal raději rozhodl schůzi ukončit. Na závěr předseda znovu žádal, aby tak, jak si zvolení zástupci slíbili, bylo i nadále budováno, a to i přes některá nedorozumění, tedy svorně a slušně.¹⁹⁶

Jednání rady na konci listopadu jasně ukázalo, že svitavští komunisté Stejskala nátlakem nezlomí, proto v mezidobí před další schůzí rady vymýšleli jiný demokratický způsob, jak se prvního náměstka, který jim činil potíže, zbavit. Jak je zřejmé z dalšího setkání rady, tentokrát 9. prosince, sekretariát KSČ ve Svitavách přišel s řešením. Je zajímavé, že komunističtí členové rady dostali patrně pokyn, aby svou rétoriku umírnili, a zbytečně tak nedráždili nekomunistické členy, neboť až na úvodní pasáž probíhala schůze zcela poklidně a konstruktivně. Roztržka se strhla pouze při schválení zápisu z předcházející schůze, tedy netradičně hned v úvodu. Šoukal totiž konstatoval, že v provedených volbách předsedy a druhého náměstka na schůzi pléna v polovině listopadu dosud neuplatnila žádná z politických stran svůj nárok na prvního náměstka, který tak vlastně ještě není zvolen.¹⁹⁷ Dal tedy možnost nekomunistickým stranám provést volbu prvního náměstka dodatečně. Byl to od komunistů velmi zajímavý psychologický tah, neboť nikdo ze tří zbylých stran nepočítal s tím, že budou muset i oni volit znovu prvního náměstka. Všichni členové rady se tedy domluvili, že na příští schůzi pléna bude provedena dodatečně volba prvního náměstka. Komunisté tak sázeli na to, že Stejskal ztratí podporu své strany, potažmo i sociálních demokratů a lidovců, a zároveň mohli stupňovat nátlak na zajišťovacího referenta, neboť ještě před tím, než se sešlo plénum, se konala schůze rady, a to těsně před Vánoci 1947. I přesto, že svitavští komunisté přišli s vykonstruovanou kauzou ohledně Ladislava Olivy, zaměstnance zajišťovacího oddělení, který měl odejít se služeb města údajně z důvodu nemístných urážek a kritiky na veřejnosti ze strany svého vedoucího Stejskala, které však byly nepodloženy, a s žádostí Olivy o udělení práva stíhat zajišťovacího referenta soudní cestou, Stejskala nezlomili. První náměstek odrazil i útok bezpečnostního referenta Hubeného, který se snažil hledat malicherné prohřešky na

¹⁹⁶ SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 87, kart. 9/2.

¹⁹⁷ Komunisté se opírali o § 20 směrnice o obnově národních výborů, ve které se hovořilo o tom, že volba celého předsednictva nemusí být provedena současně.

zajišťovacím oddělení. Komunistům tak zbyla poslední možnost. Doufat, že nekomunističtí členové pléna se rozhodnou nezvolit prvním náměstkem Josefa Stejskala.¹⁹⁸

Dne 30. prosince se konala poslední schůze pléna v roce 1947. Nejdůležitější bodem jednání bylo zvolení prvního náměstka nekomunistickými stranami. Komunisté se ještě na poslední chvíli snažili přimět všechny členy pléna, aby byla volba provedena celým sborem, a dokonce člen pléna za KSČ Hrubý žádal, aby byla schůze na krátkou dobu přerušena za účelem domluvy. Referent Pospíšil však rázně prosadil, aby volba byla provedena jen nekomunistickými stranami, stejně jako byla volba předsedy a druhého náměstka pouze záležitostí komunistů, a uvedl, že sociální demokraté se při volbě sdruží s ostatními stranami, stejně jako po volbách v roce 1946. Když to samé prohlášení učinil i Valenta za lidovce, snaha komunistů zmařit jednotu zbylých stran se rozplynula. Doplňovací volba pak byla jednoznačnou záležitostí, když prvním náměstkem byl zvolen opět Josef Stejskal. Komunistické straně zbývalo poslední řešení. Ihned po Stejskalově zvolení vystoupil v plénu referent Rogner, který sdělil, že jménem klubu KSČ vyslovuje nedůvěru nově zvolenému prvnímu náměstkovi. Toto oznámení vyvolalo mezi členy tří zbylých stran nebývalé rozhořčení. Národní socialista Vetiška požádal Rognera o detailní odůvodnění tohoto stanoviska. Jeho stranický kolega Vrána sdělil, že když tři strany dotyčného zvolily, nemá ta čtvrtá nárok do volby nikterak zasahovat, natož vznášet proti volbě námitky, a doporučil, aby vyslovená nedůvěra byla odvolána. Lídr sociálních demokratů ve Svitavách Pospíšil jménem klubu uvedl, že vyslovení nedůvěry je závažná věc, a musí být tedy něčím opodstatněno. Poté si vzal slovo opět Vrána a žádal, aby předseda Šoukal zakročil proti těmto nevhodným a ničím nepodloženým poznámkám ze strany KSČ. Do celé vyostřené debaty se vložil někdejší bezpečnostní referent Vašák, který zdůraznil, že je možná další spolupráce i v případě, je-li některé osobě vyslovena nedůvěra. Vašák tak zjevně mírnil stanovisko své strany a chtěl pouze naznačit, že komunistům vadí jen Stejskal. Na Vašákův výstup reagoval ing. Rajsigl, který dobře pochopil, že komunistům vadí pouze dotyčná osoba, a proto řekl, že v tomto případě se nedůvěra vztahuje i na ty, kteří dotyčného zvolili. Znovuzvolený první náměstek poté vystoupil v plénu a konstatoval, že Rognerova slova jsou pro něj závažná, a žádal proto, aby nekomunistické strany vyvodily důsledky, potažmo přehodnotily své stanovisko k volbě prvního náměstka, přičemž podotkl, že je mu lhostejné, zda má, či nemá důvěru KSČ, protože ta se k volbě neměla právo vyjadřovat. Na závěr své řeči jednoznačně konstatoval, že rezignace, která by byla zpravidla namístež, v tomto případě nepřipadá v úvahu, poněvadž je

¹⁹⁸ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 88, kn. 9.

nedůvěra neopodstatněná. Stejskal tím ještě více přilil oleje do ohně. Na jeho vystoupení musel reagovat nejdříve Rogner a pak i Stejskalův velký konkurent Vašák. Rogner sdělil, že KSČ nebude důvody svého prohlášení tlumočit, a člen pléna Vašák poté oznámil, že jeho strana může dodat rozbor k prohlášení referenta Rognera písemně, a dále navrhl, aby se o projevení nedůvěry hlasovalo v plénu. Pospíšil, jehož slovo mělo vždy v radě i plénu velkou váhu, uvedl, že nejdříve mají být k projevené nedůvěře předloženy vážné a věcné důvody, a do té doby hlasování o nedůvěře nepřipadá v úvahu. Komunisté už však byli tak silní, že si hlasování o nedůvěře prvního náměstka po další diskuzi vymohli. Hlasování dopadlo podle očekávání. Z přítomných 32 členů pléna hlasovalo 18 pro vyslovení nedůvěry, 9 proti a 5 členů se hlasování zdrželo. Tím tedy byla projevena nedůvěra prvnímu náměstkovi podle návrhu Rognera. Je zarážející, že předseda Šoukal, žádající ještě na předchozí schůzi rady i pléna o spolupráci, teď nechal hlasovat o věci, která vyvolala krizi mezi komunisty a nekomunistickými stranami. Když totiž Stejskal navrhl přerušit schůzi za účelem domluvy dalšího postupu, Šoukal se přiklonil k žádosti Vašáka, aby schůze pokračovala. Nekomunistickým členům pléna, kromě sociálních demokratů, tak nezbývalo nic jiného než schůzi opustit.¹⁹⁹ Tím, že schůzi neopustili sociální demokraté, mohlo jednání nadále pokračovat.²⁰⁰

Poslední schůze roku 1947 tak skončila velkými rozpaky. Na jedné straně velkým zklamáním u národních socialistů a lidovců, na té druhé naprostou demonstrací síly komunistické strany. Zároveň tím, že se sociální demokraté přimkli ke komunistům, rozbili jednotu nekomunistických stran. To, co mělo následovat v prvních několika týdnech roku 1948, byla pro svitavské komunisty pouze třešnička na dortu.

2.8 Únorový epilóg v roce 1948

Dnes již jen stěží můžeme uvažovat o tom, jak by vývoj ve Svitavách pokračoval, kdyby nebyl ovlivněn celorepublikovým děním v únoru 1948. Navždy už zůstane pouze v rovině spekulací otázka, jestli by se ono vyslovení nedůvěry Stejskalovi komunistickou stranou v prosinci 1947 následně projevilo v nadcházejících měsících. Nepochybným faktem ale je, že 25. únor 1948 byl ve Svitavách vnímán velice formálně a jedinou výraznou změnou ve vedení města byla ta na postu prvního náměstka. Není účelem této diplomové práce

¹⁹⁹ Celkem jednání opustilo 10 členů pléna, tedy všichni přítomní národní socialisté a lidovci.

²⁰⁰ SOKA LIT., f. MNV SY, inv. č. 67, kn. 3.

detailní rozbor událostí, které předcházely komunistickému převratu, nicméně je nezbytné zmínit – alespoň v obrysech – stěžejní události vládní krize v polovině února 1948.

Už od roku 1947 přibývalo ve vládě sporů, které balancovaly na hraně krize, ohledně rostoucí nejistoty vítězství komunistů v nadcházejících volbách, které se měly konat v květnu 1948, a také ohledně snahy komunistů ovládnout levé křídlo sociální demokracie. Od počátku roku 1948 napětí ve vládě eskalovalo. Roznětkou vládní krize se pak staly spory kolem změn ve velitelství Sboru národní bezpečnosti, kde komunisté v Praze nahradili nekomunistické vedení výhradně komunisty. Tyto změny byly reakcí ministra vnitra Václava Noska za KSČ na požadavky nekomunistů týkající se vyšetření politicky motivovaných afér – Krčmaňské a Mostecké. Dne 13. února 1948 ministr spravedlnosti, národní socialista Prokop Drtina, žádal na vládě vysvětlení změn ve vedení SNB v Praze. Proti hlasům ministrů za KSČ vláda přijala usnesení o zastavení těchto změn. V úterý 17. února 1948 se měla vláda zabývat Drtinovou zprávou o zneužívání SNB komunisty, ale předseda tehdejší vlády Klement Gottwald to odmítl s tím, že na schůzi není přítomen ministr vnitra. Nekomunističtí ministři plánovali podat demisi v případě, že usnesení vlády nebude splněno. Spoléhalo na podporu sociálních demokratů, kteří plnili funkci jakéhosi „jazýčku na vahách“, a také na pravomoci prezidenta Beneše, který mohl jmenovat úřednickou vládu. Beneš však chtěl, aby v nové vládě byli zastoupeni představitelé všech stran. Mezitím začal Ústřední výbor KSČ vyzývat pracující lid k ostražitosti a připravenosti. Tři nekomunistické strany se rozhodly bojkotovat schůze vlády, dokud nebude provedeno usnesení vlády z 13. února. Sociální demokracie byla pro smír a zachování Národní fronty.²⁰¹ Dne 20. února podali tři nekomunističtí ministři vlády demisi²⁰² a informovali o tom ministra zahraničí Jana Masaryka, který demisi odmítl podat. Sociální demokraté stále trvali na tom, že nepodají demisi ani se nepřipojí ke komunistům. O den později proběhla velká demonstrace komunistů na Staroměstském náměstí a Gottwald tlačil na Beneše, aby demisi přijal a členy vlády doplnil komunisty. Prezident byl vystaven nátlaku představitelů dělnického hnutí, aby demisi přijal, neboť musí být splněna vůle lidu. Komunisté zároveň začali vytvářet Lidové milice a akční výbory Národní fronty, jejichž činnost směřovala k očistě veřejného života od nekomunistů. V pondělí 23. února začala Státní bezpečnost zatýkat vybrané příslušníky stran, jejichž ministři podali demisi. Představitelé nekomunistických stran věřili ve smírné vyřešení krize za pomoci prezidenta Beneše. Prezident se snažil Gottwalda přimět k udržení Národní fronty, ten to však odmítl,

²⁰¹ Komunisté se snažili sociální demokraty přesvědčit ke změně postoje k usnesení vlády a ke společnému vytvoření většinové vlády. Ti to však odmítli.

²⁰² Demisi celkem podalo 12 ministrů. Poté přibyli další dva ministři za sociální demokracii.

načež Beneš slíbil, že komunistickému tlaku neustoupí. Dne 24. února vyvrcholila vládní krize hodinovou generální stávkou, které se zúčastnilo 2,5 milionů pracujících. Lidové milice obsadily budovu sekretariátu sociální demokracie a pod tímto nátlakem se strana rozhodla k účasti na příští Gottwaldově vládě. Poté začali komunisté stupňovat nátlak na prezidenta. V dělnickém hnutí organizovali podepisování rezolucí, které požadovaly přijetí demise, jinak hrozili další generální stávkou. O den později, 25. února, Beneš podlehl nátlaku komunistů, přijal demisi a souhlasil s doplněním vlády podle Gottwaldova návrhu.²⁰³ Jedním z hlavních úkolů komunistů bezprostředně po uchopení moci bylo vyřešit osud ostatních stran Národní fronty. Komunisté se zaměřili na jejich oslabení a rozrušení, případně úplnou likvidaci, aby pro ně již nemohly představovat vážného politického protivníka. Přeměna těchto stran a jejich začlenění do komunisty vytvořeného politického systému se uskutečnila pod tlakem Státní bezpečnosti.²⁰⁴

Situace ve Svitavách na počátku roku 1948 byla oproti napětí, které panovalo v Praze, dosti klidná. Částečně tomu nahrával i fakt, že komunisté ve Svitavách měli většinu křesel v místním národním výboru, a také to, že zdejší komunisté již provedli ideologickou očistu ve svých řadách během listopadu předchozího roku. Po prosincovém vyhoceném jednání rady a pléna klidnému vstupu do nového roku nahrávala i neúčast prvního náměstka na lednových schůzích rady. Zda to bylo z důvodu určitého stažení se z politiky a promýšlení dalších kroků, nebo pouze z důvodu nemoci, není známo. Zatímco únorové dny byly doslova nabyté událostmi celorepublikové významu, ve Svitavách panovala zcela opačná situace. Za celý leden a únor nedošlo ani k jedné výměně názorů mezi komunisty a jejich oponenty. Po únorovém komunistickém převratu se rada města sešla až 13. března 1948, netradičně v místnosti předsedy MNV. Ve smyslu vyhlášky předsedy ZNV v Brně z 27. února 1948 nebyli přítomni bývalí členové rady za strany národně socialistickou a lidovou. Touto vyhláškou se tedy vlastně komunistům ve Svitavách bez jejich přičinění podařilo konečně zbavit Stejskala postu prvního náměstka. Ve Svitavách již tou dobou aktivně operoval místní akční výbor, který navrhl doplnit oněch 11 míst, uvolněných po lidovcích a národních socialistech, zástupci z řad zájmových organizací a skupin.²⁰⁵ Velice zajímavé bylo vyřešení pozice prvního náměstka. Tím se nakonec stal sociální demokrat František Pospíšil. Lídr Čs. strany sociálně demokratické ve Svitavách, který se ještě v půlce prosincového zasedání pléna

²⁰³ Benešem přijatý návrh Gottwaldovy druhé vlády počítal i se členy sociální demokracie, národních socialistů, resp. Československé strany socialistické a lidovců, kteří byli ochotni přistoupit na nový kurz směřování komunistů.

²⁰⁴ Václav VEBER, *Osudové únorové dny*, Praha 2008.

²⁰⁵ Z jedenácti uvolněných míst obsadil jen jedno komunistu, zbytek si rozdělili tři členové ROH, jeden člen SČM, jeden strážmistr SNB, jedno křeslo dostal také například reformovaný čl. socialista a lidovec.

při volbě první náměstka postavil za Stejskala a následně jeho strana neopustila jednání po vzoru národních socialistů a lidovců, byl teď sám zvolen prvním náměstkem. Pozoruhodná byla rovněž proměna rétoriky předsedy svitavského MNV Josefa Šoukala, který při zahájení pléna 16. března zdůraznil, že „*nové plénum MNV je sestaveno po ozdravení a očištění, které nastalo v širokém měřítku. Nyní již budeme odmítati velmi stroze jakékoliv zlovolné jítření a osobní útoky a přejdeme ke klidné a plodné spolupráci. V dnešním plénu jsme se sešli s hrdostí, jako zástupci pracujících vrstev národa a zajistíme to miníme všichni dobře s městem i všemi občany. Vybudujeme si naše Svitavy ve vzájemné lásce a je na každém zvoleném činovníku, aby svým dílem přispěl k založení šťastného a spokojeného života, jakož i rozvoje našeho města.*“²⁰⁶ Poté se přešlo k formálnímu složení slibů nových členů MNV, kteří byli navrženi akčním výborem a schváleni na radě. Jako kontrast stojí zmínit i úvodní projev nově zvoleného prvního náměstka Pospíšila, který poděkoval za projevenou důvěru a prohlásil, že „*zástupci strany sociálně demokratické stojí bez výhrad za vládou Klementa Gottwalda. Jsem přesvědčen o nastávající dobré spolupráci v úkolech budování Svitav a ujišťuji, že důvěru projevenou usnesením pléna nezklamou.*“²⁰⁷ Na závěr se sluší napsat, že zajišťovací referát po Stejskalovi převzal sociální demokrat Josef Dostál a jediným členem za bývalou stranu národních socialistů, který se objevil i v novém složení MNV, byl Emil Franta. O dalším osudu Josefa Stejskala prameny bohužel mlčí. Dne 16. března 1948 tak byl s konečnou platností završen komunistický převrat ve Svitavách, a tím se na dalších dlouhých 40 let z města vytratila svoboda.²⁰⁸

Stabilní politická scéna se po druhé světové válce ve Svitavách nerodila lehce. Ve většinově německém městě se podařilo ustanovit místní správní komisi, která však neplnila svoji úlohu a kvůli tomu, že některé úřady vznikaly spíše spontánně a jiné zase zbytečně, se hromadila velká spousta přehmatů a chyb. Často ani samotní úředníci netušili, jaké jsou jejich kompetence. Zmatky, které provázely první poválečné měsíce, skončily až na počátku roku 1946, kdy se podařilo zřídit místní národní výbor. Počáteční paritní zastoupení všech čtyř stran Národní fronty neslo své ovoce. Spolupráce všech členů MNV přispěla k rychlé poválečné obnově města. Zlom nastal až v květnových volbách roku 1946, jež přinesly výrazné vítězství KSČ, která získala dvacet z třiceti šesti křesel v MNV. Komunistická strana, vědoma si své síly ve Svitavách a komfortního zastoupení ve všech orgánech města, zpočátku navázala na spolupráci se třemi zbylými nekomunistickými stranami, ale postupem času

²⁰⁶ SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 68, kn. 4.

²⁰⁷ *Tamtéž.*

²⁰⁸ *Tamtéž.*

začaly narůstat rozpory. Čím dál tím víc bylo jasné, že se komunisté chystali ovládnout město. Listopadovou rekonstrukcí svých členů v MNV v roce 1947 dosáhli toho, že zvítězila ideologie nad racionálním přístupem. Na konci roku 1947 pak gradovaly boje mezi členy KSČ a Josefem Stejskalem, národním socialistou, který bránil demokratické principy řízení města. Únorové dny v roce 1948 proto paradoxně ve Svitavách nezpůsobily výraznější rozruch a spíše jen umocnily sílu komunistů, kteří se tak definitivně zbavili všech svých konkurentů.

2.9 Obvodní výbor KSČ ve Svitavách a jeho úloha v letech 1946–1947

Jedním z cenných pramenů pro rozklíčování politického vývoje ve Svitavách je dochovaný fond Okresního výboru KSČ ve Svitavách.²⁰⁹ V rámci tohoto fondu se nacházejí v malé míře i archivní materiály z období let 1945–1948, které umožňují alespoň částečně rekonstruovat dění uvnitř místního vedení KSČ, a v tomto případě tak mnohdy poodhalí důvody jednotlivých rozhodnutí svitavských komunistů v plénu, resp. radě města, které byly řešeny v předchozí kapitole.

Ustavující schůze místní organizace KSČ se konala v Raisově ulici dne 25. května 1945.²¹⁰ Jedním z prvních českých občanů, kteří se začali podílet na formování členské základny, byl litomyšlský dělník Bohuslav Lněnička, který do Svitav přišel – tak jako mnozí jiní – aby městu pomohl s poválečnou obnovou. Kromě Lněničky stálo v popředí svitavské organizace KSČ dalších pět straníků: Novák, Lukeš, Klimeš, Kosina a Dvořák. Do ustavené KSČ začali ihned vstupovat dělníci z místních továren, ale také rolníci či příslušníci inteligence. Svitavští komunisté si hned od počátku vytvořili silnou pozici, čemuž napomáhal i vojenský velitel města kapitán Michail Grigorjevič Černopisskij, který se svým oddílem Rudé armády vjel do Svitav jako první. Místní organizace KSČ našla svoje sídlo v bývalé budově firmy Baťa na Stalinově náměstí. Svitavští komunisté se aktivně podíleli na veškeré práci ve městě i v závodech, které zakládaly své stranické organizace. Na všech poválečných schůzích se především řešila otázka doosídlování města a dokončování odsunu Němců ze Svitav, aby se uvolnily byty pro české dělníky a nové osídlelce. Houževnatou a vytrvalou prací si komunisté ve městě vybudovali téměř neotřesitelnou pozici a záhy se jim podařilo přesvědčit výraznou část českých obyvatel, že budovat nové Svitavy pod taktovkou KSČ má smysl.²¹¹

²⁰⁹ Okresní výbor ve Svitavách vznikl v roce 1949.

²¹⁰ Bohužel o tom, jaká byla náplň ustavující schůze, prameny mlčí.

²¹¹ J. BARTOŠ – J. FRAJDL a kol., *Svitavy: dějiny...*, s. 123–124.

Od března roku 1946 stál v čele obvodního výboru KSČ ve Svitavách Jan Ruprecht, osvědčený komunista a národní správce ze svitavské městské části Čtyřicet Lánů. Na počátku dubna téhož roku byl však odvolán a nahrazen Josefem Lukešem, pozdějším předsedou MNV, který se těšil největší oblibě mezi svitavskými komunisty a také měl velkou důvěru u místních obyvatel. Po květnových volbách v roce 1946 se stal předsedou klubu KSČ při MNV Rudolf Hošpes.²¹² Členové obvodního vedení strany se scházeli pravidelně každou první neděli v měsíci, a to vždy dopoledne v sekretariátě strany na Stalinově náměstí. Užší výbor měl schůze každý týden. Povinností všech funkcionářů strany byla pravidelná účast na schůzích výboru. Komunisté také vypracovali budovatelský plán KSČ pro Svitavy. Mezi nejdůležitější body plánu, které byly následně přijaty MNV k jejich uskutečnění v rámci dvouletého plánu, patřilo například rozšíření svitavské nemocnice, získání co nejvíce pozemků pro stavbu nových rodinných a činžovních domů nebo škol ve Svitavách, vybudování městského rozhlasu, postavení památníku osvobození či zřízení obchodní akademie ve Svitavách.²¹³

S ustavením svitavského místního národního výboru vzniklo v místním vedení KSČ ve Svitavách několik komisí. Tyto komise se dělily podle toho, zda byly přímo při vedení strany, nebo při MNV. Mezi komise, které spadaly pod vedení strany, patřila komise organizační, o které se dochovalo nejvíce informací, a byla také zároveň stěžejní, neboť právě tato komise řešila pracovní-organizační úkoly strany. Dále to byly komise kádrová a družstevní, národně hospodářská, odborová, živnostenská, komise pro lidovou správu a v neposlední řadě také komise mající na starost mládež a tělovýchovu.²¹⁴ Komise při místním vedení KSČ se scházely pravidelně, a to vždy nejméně dvakrát do měsíce. Naopak mezi komise při MNV patřily kulturní, zajišťovací, bytová, technická, tisková, bezpečnostní a finanční komise. Z jejich jednání se však žádné prameny nedochovaly.²¹⁵

2.9.1 Organizační a pracovní komise při vedení strany KSČ ve Svitavách

Komunisté ve Svitavách si hodně slibovali právě od organizační komise. Ta pod sebe měla sdružovat všechny ostatní komise a společně koordinovat postup v Národní frontě. Dalším důležitým úkolem této komise mělo být tvoření programů plenárních schůzí KSČ.

²¹² Syn Rudolfa Hošpese Petr byl na konci roku 1989 jedním ze členů zakládajících Občanské fórum ve Svitavách.

²¹³ SOKA LIT., f. OV KSČ SY, inv. č. 44, kart. 174/1.

²¹⁴ Velice pestrý byl především program komise mládeže. Ta si vytýčila tři nejdůležitější úkoly. Pracovat se stranicky organizovanou mládeží do 18 let, pevně ji připoutat ke straně a politicky ji vychovávat v duchu strany tak, aby mohla získávat další nové příznivce. Vyslat do SČM schopné soudruhy, kteří by byli schopni mládež vést v duchu dnešní doby a připravovat ji ke vstupu do strany. Před volbami v roce 1946 změnit rétoriku, protože ve Svitavách byla KSČ k mládeži příliš kritická.

²¹⁵ SOKA LIT., f. OV KSČ SY, inv. č. 45, kart. 174/2.

První schůze organizační komise se konala 24. února 1946. Aklamací byl jednohlasně zvolen předsedou František Čermák. Již o měsíc později se však ukázalo, že komise, kterou tvořili členové ostatních komisí, neplní svoji práci z toho důvodu, že „*dochází stále na sekretariát kvůli povídání a práce jim uložené nekonají*“.²¹⁶ Na schůzi organizační komise 5. května bylo nakonec usneseno tuto komisi zrušit.²¹⁷

Po přesvědčivém volebním úspěchu svitavských komunistů se sekretariát strany rozhodl organizační komisi znovu obnovit. KSČ totiž potřebovala utužit stranickou jednotu ještě více než před volbami, a proto byla nutná koordinace všech komisí místního vedení strany. První schůze obnovené organizační a pracovní komise se konala 17. srpna 1946. Oproti komisi vzniklé v únoru téhož roku se změnily dvě důležité věci. Tou první bylo, že předsedu komise určil přímo užší výbor strany a stal se jím Alois Richter, a druhá změna se týkala počtu členů. Nově měla organizační a pracovní komise pouze šest členů. Na schůzi bylo odhlasováno, aby se komise scházela jednou týdně, a to vždy v pondělí v podvečer. Členové komise začali hned pilně pracovat. Alois Richter pak sám během srpna vypracoval program organizační pracovní komise, který měl šest bodů. Nejzajímavější byly poslední dva body. V předposledním bodě se psalo o tom, že organizační komise musí být v neustálém styku se závodními organizacemi a politickým buňkami, „*aby v čas potřeby byl na jejich schůzi vyslán referent*“²¹⁸, a v posledním bodě stálo, že členové MNV, kteří nebudou konat stranické a občanské povinnosti, budou bez výjimky ihned vystřídáni a nahlášení kádrové komisi. Tento program pak byl schválen užším i širším vedením svitavské KSČ. Je tedy zjevné, že v pozadí všech změn, které se v řadách rady a pléna MNV odehrály, stála – alespoň formálně – právě organizační komise, respektive její šedá eminence Alois Richter.²¹⁹ Dne 2. září 1946 si organizační a pracovní komise předvolala vedoucího kádrové komise Františka Kouřila²²⁰, který byl na nějaký čas i hospodářským referentem, a chtěla po něm, aby bylo přikročeno k vybírání spolehlivých straníků, kteří by podle svých schopností byli dosazeni do jednotlivých resortů. Organizační komise po Kouřilovi také chtěla, aby začal udělovat důtky všem vedoucím i členstvu, kteří nevykonávají svědomitě svoje povinnosti. Na schůzi organizační komise v půlce září si Richter pozval všechny vedoucí komisí a sdělil jim, že na návrh kádrové komise měli být „*neschopní soudruzi na vedoucích místech vyměněni za*

²¹⁶ SOkA LIT., f. OV KSČ SY, inv. č. 45, kart. 174/2.

²¹⁷ *Tamtéž.*

²¹⁸ *Tamtéž.*

²¹⁹ O Aloisi Richterovi bohužel není nic známo, kromě toho, že pracoval jako dělník u Československých drah.

²²⁰ Kouřil se narodil 8. května 1898 v Horní Lhotě a byl vyučen tesařem.

*schopné soudruhy, kteří mají zájem o práci a její rychlý oběh“.*²²¹ Tito nově zvolení členové měli poté jednou měsíčně provádět kontrolu práce všech složek strany. O týden později, tedy 23. září, nabádal Richter funkcionáře, aby byli výbojnější vůči ostatním stranám a využívali svých práv, ale také respektovali své povinnosti. Organizační a pracovní komise v čele s Richterm přicházela neustále s novými návrhy, jak rozlišovat dobré straníky od těch špatných a ty pak potrestat. Od 14. října zavedla komise černou knihu pro členy, kteří neplní svoje povinnosti, a tato kniha měla být volně k nahlédnutí na sekretariátě strany. Naopak bílá kniha byla určena pro komunisty, kteří své úkoly plnili dobře a spolehlivě, a ti měli být na konci roku odměněni. Do jaké míry se podařilo tento záměr naplnit, prameny neuvádějí. Tlak na plnění stranických povinností se však měsíc od měsíce stupňoval. V polovině listopadu už organizační komise požadovala kontrolu práce všech svých úředníků v MNV, a to včetně samotných referentů. V případě zanedbání úkolů zadaných stranou navrhovala organizační komise disciplinární řízení. O tom, že Alois Richter byl ideologicky přesvědčený komunista, skvělý manipulátor a řečník, je možné se přesvědčit z jeho vystoupení na jedné ze schůzí organizační komise, kde mimo jiné také pronesl, že *„chceme-li vybudovat pro republiku svobodu a pro národ blahobyť, musí být dvouletý plán s. Gottwalda splněn na 100 %, i když některé živly si nepřejí, aby byl splněn“.*²²²

O další činnosti organizační a pracovní komise již bohužel nejsou v archivních pramenech žádné zmínky. Nicméně z předchozího vývoje lze usuzovat, že za velkou listopadovou výměnou v roce 1947 stál v pozadí právě Alois Richter, který nejspíše celou rekonstrukci MNV umně naplánoval.

2.9.2 Činnost širšího a užšího výboru KSČ ve Svitavách v říjnu a listopadu 1947

K problematice činnosti užšího, resp. širšího výboru místní organizace KSČ se dochovaly materiály pouze ke kritickým jednáním okolo listopadu 1947. Zároveň tak jde i o nejcennější pramen, který poodhaluje zákulisí změn, které pak proběhly v MNV. Bohužel však není možné provést detailnější analýzu vzhledu do činnosti výborů KSČ ve Svitavách, a proto nelze odpovědět na základní otázky týkající se například jmen a počtu členů v jednotlivých výborech.

Širší a užší výbor se scházel i v roce 1947 v místnosti sekretariátu strany na Stalinově náměstí. Předsedou obou výborů byl v tomto roce František Houdek a místopředsedou Petr Bouchal. Na schůzi širšího výboru 3. října 1947 přednesl v tu dobu ještě řadový člen kádrové

²²¹ SOkA LIT., f. OV KSČ SY, inv. č. 45, kart. 174/2.

²²² *Tamtéž.*

komise Šoukal pokyny, které se týkaly stranických funkcionářů. Šoukal zdůraznil, že si strana vybírá pouze takové funkcionáře, kteří mají ve straně důvěru, čehož si musí být vědomi a podle toho musí jednat. Funkcionáři měli být vzorem pro široké členstvo strany. Kádrová komise si vytýčila za úkol s konečnou platností odstranit z řad svých činovníků liknavé osoby, které nevykonávají řádně všechny svěřené úkoly.²²³

První ze série jednání o nutné komunistické rekonstrukci MNV se konalo 25. října 1947. Schůzi byl přítomen předseda Houdek, členové užšího výboru a kádrové komise. Dále byli pozváni zástupci KV KSČ Rydval a Klimeš a také člen ústřední disciplinární komise strany Landa. Jediným bodem jednání bylo odvolání předsedy MNV Lukeše. Podstatnou část jednání měli slovo především Klimeš s Landou. Zástupce krajské KSČ mimo jiné řekl, že Lukeš se často objevuje ve společnosti národních socialistů, tedy největších nepřátel strany, před kterými hovoří mnohdy velmi otevřeně o budoucích záměrech KSČ. Klimeš dále dodal, že činnost Lukeše sledovali již delší dobu. Člen ústřední disciplinární komise KSČ Landa poté oznámil, že se v poslední době Lukeš jako předseda MNV neosvědčil a přednesl jeho 12 prohřešků. Lukeš například nebyl ve styku se stranou, kterou bral na lehkou váhu, a pracoval samostatně, komise při MNV špatně sestavil, a tak nefungovaly, neprovedl uložené personální změny atd.²²⁴ Nejzajímavější byla především poslední tři provinění Lukeše. Předseda MNV údajně v poslední době ztrácel důvěru KSČ i veřejnosti, hrubě poškozoval dobrou pověst strany a soustavně se opíjel. Lukeš, který byl celému jednání přítomen také, se vyjádřil pouze ke svému opilství. Prohlásil, že to již víckrát nestane. Tajemník obvodního výboru KSČ ve Svitavách Zavřel konstatoval, že se strana snažila Lukešovi po dobrém domluvit. Komunistická strana se však snaží získat většinu národa, tudíž v čele strany musí mít jen ty nejlepší členy. Proto bude nutné provést úpravu všech komunistických členů v radě města včetně předsedy.²²⁵

Dne 30. října mimořádně zasedalo širší vedení KSČ ve Svitavách. Jediným bodem programu byla úprava členů v MNV. Předseda kádrové komise Bouchal širšímu výboru osvětlil, proč muselo dojít k proměně členů na MNV. Sdělil, že krajské vedení pozorně sledovalo činnost všech členů KSČ na MNV, o veškerém dění bylo dobře informováno a že pražské ústředí strany vyslalo do Svitav Landu, člena ústřední disciplinární komise, který se měl proměnou zabývat. Landa došel k závěru, že má-li být zachována linie strany, musí dojít k rekonstrukci MNV. Poté širší výbor odhlasoval, že další průběh schůze už bude velmi

²²³ SOkA LIT., f. OV KSČ SY, inv. č. 44, kart. 174/1.

²²⁴ Předsedovi MNV bylo také vyčteno, že se nezastává svých straníků. Srov. spor Stejskal x Vašák, kdy se Lukeš zastal prvního náměstka a národního socialisty Stejskala.

²²⁵ SOkA LIT., f. OV KSČ SY, inv. č. 44, kart. 174/1.

důvěrný.²²⁶ Tajemník Zavřel následně přečetl návrh kádrové komise na rekonstrukci MNV a vysvětlil, proč ke změně muselo dojít.²²⁷ Předseda Lukeš, dle slov tajemníka, nevykonával rozhodnutí strany, často se opíjel před jinostraníky, před kterými vynášel důvěrné stranické informace, a byl již přepracovaný.²²⁸ Po logickém vysvětlení všech změn Zavřel konstatoval, že kádrová komise vše konzultovala s Landou a navrhla jen ty nejlepší nové referenty. Poté předseda Houdek žádal, aby širší výbor k výměně zaujal stanovisko. Debata, která se rozhořela, byla více než zajímavá. Například bývalý kulturní referent a jeden z nejaktivnějších komunistů Jan Kopecký o svém odvolání vůbec netušil a tázal se, proč právě on má být vyměněn. Dokonce řekl, že když nastoupil jako finanční referent, byl prý vyzván, aby zjistil, jestli Lukeš neprovádí finanční machinace ve svůj prospěch, a jelikož to odmítl, tak se ocitl v nemilosti širšího výboru.²²⁹ Někteří členové širšího výboru byli toho názoru, že celé jednání je ve skutečnosti tajné jen na oko, protože hned druhý den jsou o jednání informováni členové ostatních stran a někteří členové nekomunistických stran o jednání věděli dopředu. Po delší rozpravě se přešlo ke hlasování o výměně Lukeše. Strana nebyla jednotná. Pro odvolání hlasovalo 35 členů, 6 hlasovalo proti a 5 členů se hlasování zdrželo. Proti odvolání hlasoval i Alois Richter, který poté dodal, že Lukeš byl hodně oblíben mezi členstvem. Richter měl také velké obavy, aby toto rozhodnutí straně neuškodilo. Hlasovalo se i o dalších výměnách. Ani zde strana nebyla ve všech případech zcela jednotná. Největší emoce při hlasování vzbudilo ono odvolání Kopeckého, někteří členové širšího výboru žádali, aby Kopecký byl ponechán, neboť v otázkách finanční samosprávy se bývalému kulturnímu referentovi nikdo nevyrovná. Hlasování však nakonec dopadlo v neprospěch Kopeckého, pro jeho výměnu bylo 31 hlasů, proti 5 a 7 členů se hlasování zdrželo. Námitky byly vzneseny i proti pozdějšímu druhému náměstkovi Bohumilu Šimkovi, který byl prý nervově labilní. Naopak naprostá shoda panovala například při hlasování o novém bezpečnostním referentovi Hubeném. Nejrozdílnější názory se však objevily při volbě technického referenta Rognera. Jedni tvrdili, že to není člověk na pravém místě a že by v této funkci měl být ponechán současný vedoucí Dostál, a ti druzí argumentovali, že jde o poctivého komunistu. Při samotném hlasování pak sice Rogner uspěl, ale měl nejvíce hlasů proti, a to celkem 8. Jednání byl přítomen i okresní

²²⁶ Předseda místní organizace KSČ Houdek poté, co bylo jednání vyhlášeno jako důvěrné, připomněl soudruhům, aby se v pokračování jednání chovali jako skuteční komunisté.

²²⁷ O všech změnách, které se pak projeví na radě, resp. v plénu města v listopadových dnech, již bylo psáno v předchozí kapitole.

²²⁸ Pravdou je, že Lukeš byl velice aktivní. Z jeho dochovaných zpráv o činnosti předsedy vyplývá, že pracoval někdy i 14 hodin denně. Lukešovo odvolání však v řadách členů svitavské KSČ vzbudilo nemalé rozčarování a docházelo ke zkrslým závěrům o jeho odvolání ve schůzích závodních organizací.

²²⁹ Není bez zajímavosti, že širší výbor Kopeckého domněnku přešel bez jakékoliv odpovědi, a to i při zasedání užšího výboru 10. listopadu, kdy se stejným dotazem vyrukoval zapisovatel strany Měšťan.

tajemník KSČ Malík, který nadšeně přivítal usnesení schůze a poukázal především na to, že strana se musí více chopit organizační práce tak, aby bylo docíleno stanoveného cíle Gottwalda, tj. získání 51 % národa. Celou schůzi, která zásadním způsobem změnila složení MNV, ukončil člen KV KSČ Klimeš, který byl jednání taktéž přítomen a celou dobu se aktivně zapojoval do diskuze, v níž horoval za co možná nejširší výměnu funkcionářů. Klimeš stejně jako Malík oplýval spokojeností a zajímal se o to, jestli bude vedení svitavské KSČ schopno podat celému svému členstvu vysvětlení, proč k daným změnám muselo dojít. Členové širšího výboru poté Klimeše ubezpečili, že všichni členové budou výměnu chápat.²³⁰

Jak tedy z jednání o komunistické rekonstrukci vyplynulo, celá výměna nebyla přímo vymyšlena svitavským vedením KSČ, nýbrž byla vynucena tlakem z vyšších míst. Snad i přítomností okresního tajemníka a člena krajského výboru KSČ, kteří debatu regulovali potřebným směrem, si širší výbor nedovolil hlasovat proti jejich přání, byť se nepatrný odpor objevil.

O den později, tedy 31. října, se konala i plenární schůze místní organizace KSČ v sále kina Stalingrad, na které se mělo širší zastoupení svitavských komunistů mimo jiné dozvědět o výměně předsedy MNV, resp. o změnách referentů. Předseda obvodního výboru KSČ Houdek si tento bod programu ponechal až na samotný závěr. Houdek plénu podal vysvětlení toho, co se událo předchozího dne na zasedání širšího výboru. Předseda nemluvil zcela otevřeně a jasně a například také řekl, že „*bylo usneseno, aby soudruzi funkcionáři z MNV byli dáni na dovolenou a dosazeni noví, kteří by svoji funkci řádně zastávali*“,²³¹ a poté přečetl všechny změny v obsazení MNV. Houdek tak záměrně neřekl celou pravdu, a to nejspíše z důvodu, aby nevyvolával zbytečná podezření. Nového předsedu, resp. všechny nové referenty plénu jen suše oznámil. To přijalo usnesení s uspokojením a proti žádnému z navržených členů nebylo námitek. Předseda Houdek poté předal slovo končícímu muži číslo jedna Lukešovi, který cítil potřebu se k situaci vyjádřit. Lukeš patrně nechtěl říct svou verzi odvolání, a tak se přidržel oficiálního stanoviska, že vzhledem ke svému zdravotnímu stavu podal rezignaci sám, a dodal, že po určitém odpočinku chce pro stranu pracovat i nadále. Uznal také, že udělat změny v MNV bylo potřeba, ale vzápětí hned zdůraznil, že stala-li se nějaká nedopatření v činnosti místního národního výboru, rozhodně nebyla myšlena se zlým úmyslem. Nakonec Lukeš všem funkcionářům a členům, kteří s ním pracovali, popřál mnoho úspěchů při další práci.²³²

²³⁰ SOkA LIT., f. OV KSČ SY, inv. č. 44, kart. 174/1.

²³¹ *Tamtéž.*

²³² *Tamtéž.*

Celá komunistická přestavba MNV byla v rámci strany uzavřena na schůzi užšího výboru, která se konala 10. listopadu 1947. Nový bezpečnostní referent Hubený připomněl předsedovi Houdkovi, že v protokolu z minulé schůze širšího výboru, který rozhodl o změnách v MNV, chybí usnesení, že všichni referenti, kteří budou z rady města odvoláni, podepíší prohlášení, že se funkce vzdali dobrovolně, a to proto, aby se předešlo zbytečným otázkám.²³³

²³³ SOkA LIT., f. OV KSČ SY, inv. č. 44, kart. 174/1.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo postihnoutí dvou – pro Svitavy stěžejních – složek veřejného života, tedy kultury a politiky v letech 1945–1948. Cílem byl rovněž detailní pohled a rozbor jednotlivých kulturních a politických institucí, jakož i osvětlení příčin jednotlivých událostí, které se ve sledovaném období ve městě udály. Zároveň byli představeni všichni zásadní funkcionáři a činovníci, kteří se největší měrou zasloužili o rozvoj kultury, potažmo politiky v českých Svitavách.

Kultura se ve Svitavách nerodila lehce. Jak již bylo na několika místech zmíněno, po válce došlo k zásadní výměně obyvatel. Němce, kteří ve městě kladli důraz především na tělovýchovu, nahradili Češi, kteří se spíše raději bavili na zábavách a jiných kulturních podnicích. Svitavští obyvatelé si nejvíce oblíbili kino a divadlo, což vypovídá o zásadním faktu – místní občané si chtěli dopřát toho, co jim za války chybělo a na co neměli ani pomyslení, a zároveň v sobě chtěli otužit tolik potřebnou národní hrdost, která během německé okupace velmi trpěla. Vlastenectví bylo faktorem, který hrál v kulturní rovině jednoznačně nejzásadnější roli ve městě. Všechny navštěvované filmy a divadelní hry měly ryze vlastenecký charakter. Lidé ve Svitavách chodili za zábavou také proto, aby se spřátelili. Nesmí se totiž zapomínat na to, že noví osídlenci přicházeli ze všech koutů republiky zpravidla jen v úzkém rodinném kruhu, a proto se chtěli zapojit do nových sociálních vazeb. Do kultury se zcela jasně dostával i sovětský vliv. To bylo naprosto bez debat a je možné poukázat na fakt, že třeba tím vůbec nejvíce navštíveným filmem byl snímek sovětské produkce, anebo že Svaz přátel SSSR se ve Svitavách těšil velké oblibě. Noví svitavští občané našli také zalíbení ve spolkové angažovanosti. To vše ukazuje na to, že lidé se chtěli po konci války opět kreativně rozvíjet a kulturní produkce díky tomu mohla být opravdu pestrá.

Zásadní roli při utváření kultury zde sehrály i kulturní úřady, v jejichž čele stáli ve Svitavách vždy schopní lidé. Místní osvětová rada se starala o to, aby ve Svitavách byl neustále čilý kulturní ruch, a naopak kulturní oddělení, respektive kulturní rada vždy dbala na prosazení jejich zájmů v MNV Svitavy. Rozvoj kultury z pohledu pověřených úřadů nastal až na počátku roku 1946, tedy s ustavením místního národního výboru a po poněkud hektickém předchozím roce. Významnou roli sehrál také dekret prezidenta republiky o okresních a místních osvětových radách. Ve Svitavách byla naprosto zřejmá spolupráce mezi všemi kulturními subjekty, které měly zájem na tom, aby se město emancipovalo, a to nejen kulturně, ale i vzdělanostně. Osvětová činnost měla, v před válkou německém městě, zpočátku blahodárné účinky. To se ovšem změnilo po vítězství komunistů ve volbách

v polovině roku 1946. Komunisté pomalu začínali kulturu přetvářet k obrazu svému, tedy tak, aby se stala jedním z ideologických nástrojů strany. Komunistická strana důsledně dbala na to, aby kultura byla lidová, aby byla dostupná pro všechny. Paradoxně ono vítězství komunistů ve Svitavách způsobilo ještě větší kulturní rozmach, s cílem „dostat dělníka do divadla“. Jinými slovy řečeno: zapojit dělníka z továrny do kulturního dění tak, že se mu přizpůsobí program. To se ovšem ve městě setkalo s nepochopením veřejnosti. Od roku 1947 můžeme hovořit o úpadku kulturního života. Lidé se začali omezovat pouze na návštěvu kina a divadla, a zejména o osvětovou a kulturní činnost přestali jevit zájem. Osobně se domnívám, že ztráta zájmu místních obyvatel o kulturu byla zapříčiněna někdy až příliš hutnou komunistickou propagandou.

Zcela unikátní byla sonda do svitavské tělovýchovy. Žádný badatel doposud neprojevil o toto téma zájem. Německé svitavské obyvatelstvo za první republiky velmi pečovalo a utužovalo sportovního ducha v mládeži i dospělých, a snad i proto vznikla ve městě jedna z nejmodernějších hal ve svitavském okrese. Na tuto tradici se pokoušeli po válce znovu navázat i čeští občané. Sjednocení tělovýchovy na demokratických základech však ztroskotalo na snaze komunistů o její ovládnutí. Nejinak tomu bylo i ve Svitavách. Zde sice došlo ke sjednocení, ale o cvičení nebyl takový zájem. Na počátku roku 1946 proto vznikla Tělovýchovná jednota Sokol jakožto nositelka pravé české sokolské tělovýchovy z první republiky. Po počátečních komplikacích a nedorozuměních se ustavila jednota i ve Svitavách, která ovšem kromě finančních potíží musela řešit i problémy ohledně vhodného prostoru ke cvičení, které ve městě chyběly. Svitavští sokolové si po dlouhém váhání a s morálním sebezapřením zvolili jako svůj domovský stánek onu sportovní halu po Němcích. I to byl jeden z paradoxů poválečné doby v německých oblastech. Přes všechny snahy se nakonec ve Svitavách nepodařilo navázat na tradici široké základny místních cvičenců.

Stabilní politická scéna se po válce ve Svitavách nerodila lehce. Velké množství úřadů konajících rozhodnutí bez patřičných kompetencí a celkově úřední chaos a zmatek v samosprávě města, který Svitavy provázel v prvních poválečných měsících, byl důsledkem malého počtu schopných Čechů, kteří by se postavili do čela jednotlivých úřadů. Situace ve městě se uklidnila až vznikem Místního národního výboru ve Svitavách zkraje roku 1946. Od té doby je příznačná spolupráce mezi všemi politickými subjekty a organizacemi. Až do poloviny téhož roku hrálo důležitou roli paritní zastoupení čtyř politických stran na správě města a všichni měli jednoznačný cíl – vybudovat nové české Svitavy bez Němců a město po válce znovu obnovit a očistit. Nadšení pro práci mezi svitavskými obyvateli bylo neutuchající a všichni se snažili přidat ruku k dílu. Zpočátku na tom nic nezměnily ani květnové volby

1946. Komunisté ve Svitavách vyhráli přesvědčivě, získali přes 50 % hlasů a v MNV měli většinu. I když od té doby začaly mezi komunisty a ostatními třemi stranami panovat jisté neshody, nakonec vždy vše dospělo k rozumnému konsenzu. Svitavští komunisté se snažili pracovat pro blaho místních občanů, kteří v nich viděli oporu. Ústřední výbor KSČ byl však s tímto vývojem nespokojen. Ve městech, kde komunisté neměli většinu v místních orgánech, se pokoušeli vyvíjet nátlak na své nekomunistické protivníky, snažili se je zaplést do všemožných více či méně vykonstruovaných afér. Naopak ve městech, kde komunisté měli většinu, což je právě případ Svitav, tam se pokoušeli rekonstruovat místní orgány. Tyto rekonstrukce sledovaly jediný cíl, a to zamezit spolupráci komunistů se zbylými třemi stranami tím, že nepohodlní straníci KSČ byli nahrazeni novými, ideologicky oddanými a víceméně i radikálními komunisty, kteří bořili všechny doposud vytvořené vazby a kategoricky odmítali jakoukoliv spolupráci. Takováto rekonstrukce proběhla ve Svitavách během listopadu 1947. Nutno podotknout, že komunistická strana všechny změny dělala naprosto legálně, přičemž využívala všech možných předpisů a nařízení, které si pak sice vykládala podle sebe, ale vždy v mezích zákona. Osobně se domnívám, že největší chybou nekomunistických členů MNV Svitavy byla neznalost právních předpisů. Tato práce jednoznačně dokazuje, že v krizovém období se naprosto jasným způsobem ukázala neznalost zákonů, a to i v případě například prvního náměstka. V důsledku špatného výkladu právních předpisů a jakéhosi setrvání na demokratických principech nebyl žádný z nekomunistických členů schopen včas poukázat na chyby, kterých se komunisté při výměně svých členů dopouštěli. Noví straníci za KSČ, kteří byli dosazeni na uvolněná místa po svých předchůdcích, často mluvili o tom, že spolupráce všech stran v místním národním výboru musí být zachována, ale realita byla zcela jiná. Ještě během konce listopadu a v prosinci 1947 začaly probíhat rozsáhlé změny v personálním obsazení jednotlivých oddělení. Nekomunističtí členové byli vystavováni nátlaku na jejich odchod ze služeb MNV. Mnozí podlehli a odešli, někteří členové zpočátku vzorovali, ale posléze si uvědomili, že z přechodu ke KSČ by mohli profitovat, a ti, co ve svém vzdoru vydrželi nejdéle, byli stejně nakonec nahrazeni po únorovém převratu v roce 1948.

Komunistická strana měla ve Svitavách výsostné postavení. Stala se první stranou ve městě, která byla po válce obnovena, a již od počátku usilovně pracovala na obnově Svitav. Komunisté se nebránili jakékoliv práci, které bylo potřeba, a místní obyvatelé to dobře věděli. Upřímná snaha komunistů o vybudování nových Svitav nesla své ovoce. Jejich volební náskok před ostatními stranami byl největší v celém okrese. I po volbách v roce 1946 komunisté usilovně pracovali pro město. Sekretariát strany byl ke svým členům

nekompromisní, tvrdě trestal jakékoliv prohřešky, a to i v životě osobním. Změny v MNV tak byly doslova na denním pořádku. Žádná z jiných politických stran za sledované období nevyměnila tolik svých členů jako právě komunisté. Tyto změny vygradovaly během října a listopadu 1947, kdy ve spolupráci s disciplinární komisí ÚV KSČ a členy KV KSČ vyměnila svitavská buňka strany téměř všechny své členy v místním národním výboru, a to včetně předsedy MNV. Komunisté se tak vesměs zbavili členů, kteří se nejvíce zasloužili o poválečný rozvoj města, ale často jednali proti zájmu strany. Na uvolněná místa přišli prověřeni a důvěryhodní straníci, kteří byli straně plně oddáni a byli schopni plnit všechny pokyny strany. Není také bez zajímavosti, že tito noví členové do města přišli až po válce a neměli téměř žádné předchozí vazby na Svitavy.

Největším přínosem této diplomové práce je dosud chybějící detailní pohled na poválečné Svitavy s přihlédnutím ke dvěma – pro tehdejší život – stěžejním aspektům veřejného života, a to kultury a politiky. Zcela nový je také pohled na fungování místního národního výboru, který, jak se ukázalo, plnil důležitou roli při formování nového českého rázu města. Dalším dílčím významným přínosem je podrobný popis poválečné obnovy knihovny a muzea, který doposud nebyl vůbec zmapován. V této diplomové práci byly také prozkoumány archivní fondy, které badatelé dosud tolik nevyužívali, především fond OV KSČ a Sokol Svitavy, a díky nimž tato práce přináší komplexní pohled na kulturu a politiku ve Svitavách v letech 1945–1948.

Seznam zkratk

ČSK	Československý sportovní klub
ČSSD	Československá sociální demokracie
DTJ	Dělnická tělovýchovná jednota
KSČ	Komunistická strana Československa
KV KSČ	Krajský výbor Komunistické strany Československa
MNV	Městský (místní) národní výbor
MOR	Místní osvětová rada
MSK	Místní (městská) správní komise
NSDAP	Národně socialistická německá dělnická strana
ONV	Okresní národní výbor
ONV MT	Okresní národní výbor v Moravské Třebové
OOR	Okresní osvětová rada
OSK	Okresní (oblastní) správní komise
OV KSČ	Okresní výbor Komunistické strany Československa
SČM	Svaz československé mládeže
SK	Sportovní klub
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
TJ	Tělocvičná/Tělovýchovná jednota
TS	Tělovýchovný svaz
ÚNTV	Ústřední národní tělovýchovný výbor
ÚRO	Ústřední rada odborů
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ZNV	Zemský národní výbor

Seznam pramenů a literatury

1 Prameny

1.1 Archivní prameny

- SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 65, kn. 2.
SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 67, kn. 3.
SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 68, kn. 4.
SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 84, kn. 7.
SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 87, kart. 9/2.
SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 88, kn. 9.
SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 280, kart. 130/2.
SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 281, kart. 131.
SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 281, kart. 131/2.
SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 292, kart. 133/3.
SOkA LIT., f. MNV SY, inv. č. 353, kart. 248.
SOkA LIT., f. ONV SY, inv. č. 37, kart. 13/2.
SOkA LIT., f. OV KSČ SY, inv. č. 44, kart. 174/1.
SOkA LIT., f. OV KSČ SY, inv. č. 45, kart. 174/2.
SOkA LIT., f. Sokol Svitavy, inv. č. 4, kart. 3.
SOkA LIT., f. Sokol Svitavy, inv. č. 10, kart. 1.
SOkA LIT., f. Sokol Svitavy, inv. č. 14, kart. 5.
SOkA LIT., f. Sokol Svitavy, inv. č. 51, kart. 3.

1.2 Kroniky

- SOkA LIT., Mezifondový soubor kronik, kronika města Svitav, inv. č. KR 174.

1.3 Tištěné prameny

- Druhý biograf*, *Náš zpravodaj* II (34) 1946, s. 6.
KOPECKÝ, Jan, *Přehled činnosti místní správní komise ve Svitavách*, Svitavsko I (5) 1945, s. 6.
MAKOVSKÝ, Karel, *Několik poznámek ke kulturní činnosti*, Mor.-třebovský kraj II (26) 1946, s. 3.

MAKOVSKÝ, Karel, *Poznámky ke kulturní činnosti v r. 1947*, Mor.-třebovský kraj III (52) 1947, s. 2.

MAKOVSKÝ, Karel, *Vůle k odpovědnosti*, Mor.-třebovský kraj II (27) 1947, s. 5.

Několik čísel o svitavském obyvatelstvu, Moravsko-třebovský kraj III (52) 1947, s. 5.

Novinky ze svitavského biografu, Mor.-třebovský kraj II (8) 1946, s. 4.

Osvětová škola ve Svitavách zřízena nebude, Mor.-třebovský kraj II (41) 1946, s. 4.

První umělecká výstava ve Svitavách, Stráž pohraničí II (18) 1947, s. 3.

ŠTROHALM, František, *Měst. věř. knihovna na vzestupu*, Mor.-třebovský kraj III (47) 1947, s. 3.

Velbloud uchem jehly, Stráž pohraničí I (27) 1946, s. 3.

VOTAVOVÁ, Marie, *Jakou kulturu si žádá svitavské obecnstvo*, Mor.-třebovský kraj II (44) 1946, s. 2.

Změny v MNV ve Svitavách, Stráž pohraničí II (48) 1947, s. 5.

60. schůze rady MNV z 28.11, Stráž pohraničí II (50) 1947, s. 5.

2 Literatura

BARTOŠ, Josef – FRAJDL Jiří a kol., *Svitavy: dějiny a současnost města*, Svitavy 1987.

DOBEŠ, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan, *Dějiny správy v českých zemích: Od počátků státu po současnost*, Praha 2005.

FIKEJZ, Radoslav – VELEŠÍK, Vladimír, *Kronika města Svitavy*, Svitavy 2006.

MORDANINEC, Petr, *Řešení německé otázky po 2. světové válce na Svitavsku*, bakalářská práce, FF UHK, Hradec Králové 2015.

VEBER, Václav, *Osudové únorové dny*, Praha 2008.

WALDAUF, Jan, *Sokol – malé dějiny velké myšlenky, 1. díl*, Praha 2007.

ŽIŽKA, Jiří, *Dějiny a současnost Sokola*, Praha 2005.